

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Makber TEKİN

TÜRKİYE'NİN E7 ÜLKELERİ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ DİŞ TİCARETİN ÇEKİM
MODELİ YAKLAŞIMIYLA ANALİZİ

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Makber TEKİN

TÜRKİYE’NİN E7 ÜLKELERİ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ DIŞ TİCARETİN ÇEKİM
MODELİ YAKLAŞIMIYLA ANALİZİ

Danışman

Doç.Dr.Fahriye MERDİVENCİ

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Makber Tekin'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ramazan ERTURGUT (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Fahriye MERDİVENÇİ (İmza)

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Fatma Gül ALTIN (İmza)

Tez Başlığı: TÜRKİYE'NİN E7 ÜLKELERİ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ DIŞ
TİCARETİN ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMIYLA ANALİZİ

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 14./07/2020

Mezuniyet Tarihi : 03/09/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’nin E7 Ülkeleri ile Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Çekim Modeli Yaklaşımıyla Analizi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Makber TEKİN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Makber TEKİN
Öğrenci Numarası	20175265004
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Fahriye Merdivenci
Tez Başlığı	Türkiye'nin E7 Ülkeleri ile Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Çekim Modeli Yaklaşımıyla Analizi
Turnitin Ödev Numarası	1363158231

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 73 sayfalık kısmına ilişkin olarak, ...28/07/2020... tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 12

alıntılar dahil % 13 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(*) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı

Doç. Dr. Fahriye MERDİVENCİ

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY.....	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

E7 ÜLKELERİ VE EKONOMİK YAPILARI

1.1.E7 Kavramının Ortaya Çıkışı ve Önemi.....	3
1.1.1. Çin Halk Cumhuriyeti.....	5
1.1.1.1. Genel Bilgiler.....	5
1.1.1.2. Çin Halk Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeler.....	6
1.1.2. Hindistan Cumhuriyeti.....	8
1.1.2.1. Genel Bilgiler.....	8
1.1.2.2. Hindistan Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeleri.....	10
1.1.3. Rusya Federasyonu.....	11
1.1.3.1. Genel Bilgiler.....	11
1.1.3.2. Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeleri.....	12
1.1.4. Brezilya Federal Cumhuriyeti.....	14
1.1.4.1. Genel Bilgiler.....	14
1.1.4.2. Brezilya Federal Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeler.....	15
1.1.5. Meksika Birleşik Devletleri.....	17
1.1.5.1. Genel Bilgiler.....	17
1.1.5.2. Meksika Birleşik Devletleri Temel Ekonomik Göstergeler.....	18
1.1.6. Endonezya Cumhuriyeti.....	20
1.1.6.1. Genel Bilgiler.....	20
1.1.6.2. Endonezya Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeler.....	21
1.1.7. Türkiye Cumhuriyeti.....	23
1.1.7.1. Genel Bilgiler.....	23
1.1.7.2. Türkiye Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeler.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE E7 ÜLKELERİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARET

2.1. Türkiye – Çin Halk Cumhuriyeti Dış Ticareti.....	28
2.2. Türkiye- Hindistan Dış Ticareti.....	30
2.3. Türkiye - Rusya Federasyonu Dış Ticareti.....	31
2.4. Türkiye - Brezilya Dış Ticareti.....	33
2.5. Türkiye – Meksika Dış Ticareti.....	35
2.6. Türkiye- Endonezya Dış Ticareti.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEKİM MODELİ

3.1. Çekim Modeli'nin Tanımı.....	39
3.2. Çekim Modeli'nin Doğuşu ve Uluslararası Ticaretteki Önemi.....	40
3.2.1. Çekim Modeli'nin Doğuşu.....	40
3.2.2. Çekim Modeli'nin Uluslararası Ticaretteki Önemi.....	41
3.3. Basit (İlkesel) Çekim Modeli.....	43
3.4. Literatür Taraması.....	47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN E7 ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİNİN EKONOMETRİK YÖNTEMLE ANALİZİ

4.1. Model Veri Seti ve Değişkenler.....	56
4.2. Ekonometrik Yöntem.....	59
4.2.1. Panel Veri Analizinin Teorik Çerçevesi.....	59
4.2.2. Panel Veri Modellerinde Tahmin Yöntemleri (Sabit Etki ve Rassal Etki).....	61
4.2.2.1. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model).....	61
4.2.2.2. Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Model).....	62
4.2.3. Hausman Testi.....	63
4.2.4. Panel Birim Kök Testi.....	63
4.3. Uygulama Sonuçları ve Değerlendirilmesi.....	64
4.3.1. Birim Kök Test Sonuçları.....	64
4.3.2. Panel Regresyon Analiz Sonuçları.....	66

SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA.....	73
ÖZGEÇMİŞ.....	84

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Küresel Ekonomik Güç Sıralaması (GSYİH/ Satın Alma Gücü Paritesi).....	4
Tablo1.2 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Temel Ekonomik Göstergeleri	7
Tablo1.3 Hindistan Cumhuriyeti'nin Temel Ekonomik Göstergeleri	10
Tablo 1.4 Rusya Federasyonu'nun Temel Ekonomik Göstergeleri.....	13
Tablo 1.5 Brezilya Federal Cumhuriyet'inin Temel Ekonomik Göstergeleri	16
Tablo 1.6 Meksika Birleşik Devletleri'nin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	19
Tablo 1.7 Endonezya Cumhuriyeti'nin Temel Ekonomik Göstergeleri	22
Tablo 1.8 Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel Ekonomik Göstergeleri	26
Tablo 2. 1 Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Dış Ticaret Rakamları.....	28
Tablo 2. 2 Türkiye'nin Çin ile İhracat ve İthalatında Yer Alan Başlıca Ürünler	29
Tablo 2. 3 Türkiye – Hindistan Dış Ticaret Rakamları	30
Tablo 2. 4 Türkiye'nin Hindistan İle İhracat ve İthalatında Yer Alan Başlıca Ürün Grubu ...	31
Tablo 2. 5 Türkiye – Rusya Dış Ticaret Rakamları	32
Tablo 2. 6 Türkiye'nin Rusya ile İhracat ve İthalatında Yer Alan Başlıca Ürün Grubu	33
Tablo 2. 7 Türkiye - Brezilya Dış Ticaret Rakamları	33
Tablo 2. 8 Türkiye'nin Brezilya İle İhracat ve İthalatında Yer Alan Başlıca Ürün Grubu	35
Tablo 2. 9 Türkiye- Meksika Dış Ticaret Rakamları.....	35
Tablo 2. 10 Türkiye'nin Meksika İle İhracat ve İthalatında Yer Alan Başlıca Ürün Grubu ..	36
Tablo 2. 11 Türkiye – Endonezya Dış Ticaret Rakamları	37
Tablo 2. 12 Türkiye'nin Endonezya İle İhracat ve İthalatın da Yer Alan Başlıca Ürün Grubu.....	38
Tablo 4.1 Panel Veri Birim Kök Testleri.....	64
Tablo 4 .2 Birim Kök Test Sonuçları.....	65
Tablo 4 .3 Birim Kök Test Sonuçları (Birinci Fark).....	65
Tablo 4. 4 Model 1- Panel EGLS (Yatay Kesit Ağırlıklı) Yöntemiyle Tahmin Edilen Panel Regresyon Analiz Sonuçları	66
Tablo 4.5 Model 2- Panel EGLS (Yatay Kesit Ağırlıklı) Yöntemiyle Tahmin Edilen Panel Regresyon Analiz Sonuçları	66
Tablo 4.6 Model 3- Panel EGLS (Yatay Kesit Ağırlıklı) Yöntemiyle Tahmin Edilen Panel Regresyon Analiz Sonuçları	67

KISALTMALAR LİSTESİ

AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
APEC	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
CEECs	Orta ve Doğu Avrupa
CMEA	Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
E7	Emerging Countries
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
G7	The Group of Seven
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
LAFTA	Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PWC	Price Waterhouse Coopers
SAARC	Güney Asya Bölgesel İşbirliği Derneği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

ÖZET

E7, sermaye piyasaları hızla büyüyen ve ekonomik büyüklük açısından son zamanlarda önem arz eden “Gelişmekte Olan Yedi Ülke” kavramını temsil etmektedir. Bu ülkeler Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Meksika, Endonezya ve Türkiye’dir. 2015 yılında G7 ülkeleri ile aynı ekonomik büyüklüğe ulaşan E7 ülkelerinin gelecek yıllarda G7’nin iki katı büyüklüğüne ulaşacağı beklenmektedir.

Çalışmanın temel amacı Türkiye’nin E7 ülkeleri ile ticaretinin Çekim Modeli ile açıklanmaya uygun olup olmadığını analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Basit/İlkesel Çekim Modeli ile dış ticaret hacmi analiz edilmiş daha sonra modele Linder ve nüfus değişkenleri eklenerek iki farklı model kurulmuştur.

Bu tezde ilk olarak E7 ülkeleri, genel yapısı ve temel ekonomik göstergeleri açısından ele alınmıştır. Daha sonra 2000-2018 yılları arası E7 ülkelerinin Türkiye ile gerçekleştirdikleri dış ticaret rakamları veriler doğrultusunda yorumlanmıştır. Tezin ilerleyen bölümlerinde uluslararası ticaret akımlarını nitelik ve kapsam açısından etkin bir biçimde analiz eden Çekim Modeli detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Uygulama bölümünde ise Panel Çekim Modeli yöntemi kullanılarak Türkiye’nin E7 ülkeleri ile 2000-2018 yılları arası gerçekleştirdiği dış ticaret hacmi analiz edilmiştir.

Panel veri analiz sonuçlarına göre Türkiye’nin dış ticaret hacmi, Türkiye’nin GSYİH’si, E7 ülkelerinin GSYİH’leri ve E7 ülkelerinin nüfusu ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki göstermiştir. Mesafe değişkeni ise ticaret hacmini negatif yönde ve anlamlı etkilemiştir. Ayrıca Türkiye’nin nüfus değişkeni ve Linder değişkeninin ticaret hacmi ile arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, E7, Çekim Modeli, Panel Veri Analizi

SUMMARY
THE GRAVITY MODEL APPROACH TO ANALYSIS OF FOREIGN TRADE
CONDUCTED WITH TURKEY AND E7 COUNTRIES

E7 represents the "Seven Developing Countries" with the largest emerging economic growth and potential. These countries are China, India, Russia, Brazil, Mexico, Indonesia and Turkey. The E7 countries, which reached the same economic size as G7 countries in 2015, are expected to reach twice the size of the G7 in the coming years.

This study's main objective is to analyze whether or not the Gravity Model is suitable to analyze the trade between Turkey and the remaining E7 countries. For this purpose, firstly, the Basic Gravity Model is applied to analyze the the foreign trade volume. Later, two separate models are established by adding Linder and population variables to the equation.

In this thesis, firstly E7 countries are evaluated in terms of overall structure, main economic indicators and foreign trade figures between the years of 2000-2018. According to this data, the trade statistics between Turkey and the rest of the E7 countries are assessed. In the following sections of the thesis, the gravity model, which effectively analyzes the international trade flows in terms of quality and scope, is discussed in detail. In the application segment of this thesis, the Panel Gravity Model is applied to analyze the foreign trade volume conducted between Turkey and the remaining E7 countries between the years of 2000-2018.

According to the results of panel data analysis of Turkey's foreign trade volume, a positive correlation is shown between Turkey's GDP, the GDP of the remaining E7 countries and the populations of these countries. The distance variable, on the other hand, affects the trade volume negatively and significantly. In conclusion, there is no significant relationship found between the trade volume and Turkey's population and Linder variables.

Keywords: Foreign Trade, E7, Gravity Model, Panel Data Analysis

TEŞEKKÜR

Duc de La Rochefoucauld ‘un “İnsanların çoğu için teşekkür, sadece daha büyük yardımlar için gizli bir umuttur” sözünü tez yazım süresince göz önünün de bulundurarak ilerledim. Bunun nedeni ise süreçten geçen herkesin tahmin edeceği gibi yardımlara, yönlendirmelere, desteklere ve tecrübelerine bir hayli ihtiyaç duyulmakta. Bunun için çevremizde bizlere bu destekleri ve yardımları sağlayanlara duyduğumuz minneti en içten dile getireceğimiz teşekkür karşı taraf için ve tabii ki teşekkürümüzden sonra beslediğimiz gizli umut olarak da bizim için büyük önem arz etmekte. Bu minvalde ilk olarak desteğini, bilgilerini ve kıymetli vaktini benimle paylaşan danışman hocam Doç. Dr. Fahriye MERDİVENCİ’ye,

Tez yazım süresince desteklerini ve bilgilerini benden esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Dr.Öğr.Üyesi Hasan Bilgehan YAVUZ, Dr.Öğr.Üyesi İrem TÖRE’ye,

Yüksek lisans süresince benimle tecrübelerini, bilgilerini ve desteklerini paylaşan birçok konuda beni yönlendiren arkadaşım Arş. Gör. Artuğ Eren COŞKUN’a,

Birlikte geçirdiğimiz bu tez yazım sürecinde arkadaşlıklarıyla, destekleriyle en önemlisi sıklıkla ihtiyaç duyduğum motivasyonu hep yanımda olarak hissettiren kıymetli arkadaşlarım Arş.Gör. Selen GÜLER’e, Arş.Gör. Okan ŞİMŞEK’e

Son olarak ve en önemli teşekkürü hak eden, hayatım boyunca her anlamda arkamda olacağını bildiğim başta kıymetli annem Saide TEKİN olmak üzere babam Rıdvan TEKİN’e, kız kardeşlerim Makbule, Ebrar, Zerrin ve Funda’ya ve abim Mustafa’ya en içten teşekkürü bir borç bilir, tüm kalbimle sevgilerimi sunarım.

Makber TEKİN

Antalya,2020

ÖNSÖZ

Çalışmanın temel amacı, Türkiye ve E7 ülkelerinin aralarında gerçekleşen ticaretin Çekim Modeli ile açıklanabilirliğini ve modelin ticareti açıklamaya uygun olup olmadığını test etmektir. Bu amaç doğrultusunda saygın bir muhasebe firması olan Price Waterhouse Coopers tarafından ilk olarak kullanılan E7 kavramı açıklanmış ve bu kapsamda yer alan ülkeler çalışmada detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışma, ticaret akışlarını analiz etmede yaygın olarak kullanılan Çekim Modeli yaklaşımı kapsamında E7 ülkelerinin Türkiye ile gerçekleştirdiği dış ticaret hacminin ekonometrik yöntemle analizini kapsamaktadır. Çalışmada ele alınan veriler, literatürde yer alan çalışmalardan farklılık göstermesi ve güncel durumu değerlendirebilmesi açısından 2000-2018 yılları arasında gerçekleşen ticaret hacmi rakamlarından oluşmaktadır. Ele alınan verilere, zaman serisi analizi ve yatay kesit analizinin birleşiminden oluşan panel veri analiz uygulanmıştır.

Bu çalışma, akademik yazına sağlayacağı katkı dışında E7 kavramının genel kapsamı ve bu kapsamda yer alan ülkelerin Türkiye ile gerçekleştirdiği ticaret hacminin Çekim Modeli kapsamında etkilendiği faktörlerin neler olduğu gibi konularda bilgiler sunmaktadır.

GİRİŞ

Dünya ekonomik gelişiminin en dinamik unsurları arasında yer alan uluslararası ticaret, yalın tanımıyla ülkelerin karşılıklı olarak aralarında yaptıkları mal ve hizmet alım satımıdır. Ulusal sınırlar arasında gerçekleşen ve dış ekonomik ilişkilerin eski ve hala önemli bir parçası olan dış ticaret, önemini gün geçtikçe arttırmaktadır. Bu durum ise küreselleşme sürecinin bir sonucudur.

Küreselleşmenin uluslararası ticareti artırıcı etkisi ülkeleri ekonomik büyümeye teşvik ederek ülkelerin dış ticaret faaliyetlerine ağırlık vermelerini ve karşılıklı dış ticaret akışları gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. Gerçekleşen dış ticaret akışları genellikle ülkelerin ekonomik merkezleri arasındaki bağlantıların bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası ticareti ve ticaret akışlarının kapsamını ekonomik büyüklük ve mekânsal açıdan ele alıp analiz etmek amacıyla son zamanlarda yaygın olarak Çekim Modeli yaklaşımı kullanılmaktadır. Model, ülkelerin ekonomik büyüklüğünü temsil eden GSYİH rakamları ve aralarındaki mesafeden dolayı kaynaklanan uzaklığa göre farklılık gösteren taşıma maliyetleri ile kurulmuştur. Ayrıca model yapısı itibariyle uluslararası ticareti birçok değişken açısından analiz etmeye fırsat vermektedir.

Alan yazınında model ile yapılan birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar genellikle ülkeler arasında gerçekleşen ticaret akışlarını hem Basit/İlkesel Çekim Modeli ile hem de modele çalışmanın amacı doğrultusunda eklenmiş kukla değişkenlerle analiz etmektedir. Genel olarak çalışmalarda modelin ticaretin kapsamını ve niteliğini açıklamada kullanılabilirliği belirtilmiş ayrıca modelin analiz gücünün yüksek olduğu vurgulanmıştır.

Bu çalışmada ele alınan “Gelişmekte Olan Yedi Ülke” (E7) son zamanlarda yüksek dış ticaret hacmine sahip olmakla beraber sermaye piyasaları hızlı bir şekilde artış gösteren ve resmi bir bloklaşma olmayan ülke grubunu temsil etmektedir. E7 ülkeleri arasında Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Meksika, Endonezya ve Türkiye yer almaktadır. Bu ülkeler ilk olarak saygın bir muhasebe firması olan Price Waterhouse Coopers tarafından 2006 yılında kullanılmıştır. Firma 2017 yılında yayımladıkları “2050’de Dünya” başlıklı raporunda E7 ülkelerinin 1995 yılında G7 ülkelerinin yarısı kadar ekonomik büyüklüğe sahipken 2015 yılında aynı büyüklüğe ulaştığını ve 2040 yılında G7 ülkelerinin iki katı büyüceğinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu ülkelerin hızlı büyüme eğilimlerinden dolayı gelecek yıllarda ülkelere yapılacak yatırımların artacağı öngörülmektedir. Ayrıca raporda ülkelerin arasında yer alan Türkiye’nin ilerleyen zamanlarda ekonomik büyüklük bakımından birçok ülkeyi geride bırakacağı belirtilmiştir. Bu nedenle son zamanlarda ekonomik büyüme

performanslarındaki başarılarından dolayı bu çalışmada E7 ülkeleri ele alınarak Türkiye'nin bu ülkelerle gerçekleştirdiği dış ticaret hacmi analiz edilmiştir.

Çalışmanın temel amacı, Türkiye ve E7 ülkelerinin aralarında gerçekleşen ticaretin Çekim Modeli ile açıklanabilirliğini ve modelin ticareti açıklamaya uygun olup olmadığını test etmektir. Bu doğrultuda temel Çekim Modeli olmak üzere toplamda üç farklı model kurularak dış ticaret hacmi panel veri analiz yöntemiyle analiz edilecektir. Ülkeler arasında gerçekleşen dış ticaret verileri 2000-2018 dönemlerine ait verilerdir ve bu veriler Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) alınarak yöntemde kullanılacaktır.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde E7 ülkeleri hakkında detaylı bilgiler verilecektir. İkinci bölümde E7 ülkelerinin Türkiye ile gerçekleştirdikleri dış ticaret verileri ele alınan dönem itibarıyla TÜİK'ten alınarak tablolastırılacak ve rakamlar doğrultusunda yorumlanacaktır. Üçüncü bölümde Çekim Modeli ele alınacak olup model hakkında detaylı bilgiler verilecek ve modelin uluslararası ticaret alanında kullanılan çalışmaların bir kısmı literatür taramasında yer alacaktır. Dördüncü bölümde ise Türkiye-E7 ticaret hacmi Çekim Modeli yaklaşımıyla panel veri analiz yöntemi ile analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

E7 ÜLKELERİ VE EKONOMİK YAPILARI

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle E7 kavramının ortaya çıkışı ve bu kavramın kapsadığı ülkelerin dünya ekonomisindeki önemi ele alınacaktır. İkinci olarak “Gelişmekte Olan Yedi–E7” ülke içerisinde yer alan Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Meksika, Endonezya ve Türkiye sırasıyla ele alınacak olup bu ülkelerin genel bilgilerine ve temel ekonomik göstergelerine yer verilecektir.

1.1. E7 Kavramının Ortaya Çıkışı ve Önemi

Araştırmacılar, danışmanlar, iktisadi ve ticari kuruluşlar, ekonomi için bilgi üretmek amacıyla ekonomik büyüme ve ölçüm çalışmalarında bireysel veya bloklar halinde ortak özellik gösteren ve gruplanan ülkelerin gelişimlerini analiz etmektedirler (Medina, 2010:5). Ülkeler gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeylerine göre (Taş ve İspiroğlu, 2017:226) çeşitli ölçüler ve kriterler göz önünde bulundurularak kendi aralarında sınıflandırılmaya tabi tutulmaktadır. Ekonomik literatürde en çok kullanılan sınıflandırmalar arasında gelişen ekonomiler ve gelişmekte olan ekonomiler ayrımı yer almaktadır.

Gelişen ekonomilerin sınıflandırılması açısından en çok kullanılan G7 (ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada) grubu bilinmesine rağmen yükselen/gelişmekte olan ekonomilerin birden çok ülkeyi içermesi bu sınıflandırmada birtakım farklılıkları ortaya koymada yetersiz kalınmasına sebebiyet vermektedir (Eğilmez, 2015). Bu nedenle bu kapsamlı sınıflandırmanın içinden bazı ekonomiler danışmanlık şirketleri, iktisadi ve ticari kuruluşlar tarafından ayrıca gruplandırılmaktadır. Bu gruplardan biri de son zamanlarda “Sermaye piyasaları, hızlı bir şekilde büyüyen ve gelecek vadeden finansal varlıklarıyla yatırımcıların dikkatlerini çeken” (Hacıoğlu ve Dinçer, 2013:96) resmi bir bloklaşma olmayan ve ilk kez bir muhasebe firması (Price Waterhouse Coopers) tarafından kullanılan E7-“Gelişmekte Olan Yedi” kavramıdır.

E7 “Gelişmekte Olan Yedi” kavram ilk olarak, “Dünyanın en saygın muhasebe firmalarından biri olan” (Price Waterhouse Coopers, 2019) Price Waterhouse Coopers tarafından 30 Ekim 2006'da yayımlanan “Stern Review” raporunda (Samadder vd.,2012:12) kullanılmıştır. E7 gelişmekte olan ve yedi ülkeden oluşan ülke grubunu tanımlamaktadır. Bu ülkeler Rusya, Hindistan, Endonezya, Meksika, Brezilya, Çin ve Türkiye'dir. Price Waterhouse Coopers, “Dünyanın önde gelen ekonomileri” olarak bilinen G7 ülkelerinin, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değerlerinin toplamının 2020 yılına gelindiğinde E7 ülkelerinin

GSYİH toplamından küçük olacağı ve Çin'in, ABD'nin önüne geçerek dünyada ekonomik güç bakımından ilk sırada yer alacağını tahmin etmektedir (Samadder vd.,2012:13). Bu tahminleri destekler nitelikte olan Çin ekonomisinin hızlı büyümesi E7 ülkeleri açısından itici bir güç niteliği taşımakta ve bu da E7 ülkelerinin dünya ekonomisinde güç dengelerini değiştirmesine sebep olmaktadır.

Ayrıca, Price Waterhouse Coopers danışmanlık firmasının 2006 yılında yayımladıkları “2050’de Dünya” başlıklı araştırma raporu, gelişmekte olan ekonomilerin performanslarını ve 2005'te başlamış olan ekonomik dağılımdaki değişiklikleri göz önüne alarak, gelecek 45 yılı içeren bir gözlemlemeyi de içermektedir. Daha sonra ise 2050’de olası ekonomik dağılımları ele alarak ülkelerin gelecekteki ekonomik performanslarını savunabilmek adına güncel olan ekonomik verileri ve nüfus artış oranlarını referans alarak 2008 yılında tahminlerini güncellemiştir (Price Waterhouse Coopers, 2008).

Çalışma BRIC’in (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) yanı sıra, olağanüstü bir performans göstermesi beklenen diğer ülkeleri de ele almaktadır. Çalışmadaki öngörüler, ülkelerin büyüme çabalarının sonuçlarının olumlu olduğu ve beklenmeyen ekonomik, politik ve doğal sorunların ortaya çıkmadığı gerekçesiyle yapılmıştır (Medina, 2010:5). Son olarak PWC tarafından 2017 Şubat ayında dünyadaki GSYİH’nin %85’ini oluşturan, dünyanın en büyük otuz iki ülkesi için 2050 yılına ulaşan en uzun vadeli küresel büyüme tahminlerini “The Long View How will the Global Economic Order Change by 2050?” raporda yayımlamıştır. Bu rapordaki tahminler doğrultusunda yaşanacak değişimlerin ülkelerin ekonomik büyüklük sıralamasını tablodaki gibi değiştireceğini öngörmektedir (PWC, 2017).

Tablo 1.1 Küresel Ekonomik Güç Sıralaması (GSYİH/ Satın Alma Gücü Paritesi)

Sıra	2016	Sıra	2050
1	Çin	1	Çin
2	ABD	2	Hindistan
3	Hindistan	3	ABD
4	Japonya	4	Endonezya
5	Almanya	5	Brezilya
6	Rusya	6	Rusya
7	Brezilya	7	Meksika
8	Endonezya	8	Japonya
9	İngiltere	9	Almanya
10	Fransa	10	İngiltere
11	Meksika	11	Türkiye
12	İtalya	12	Fransa
14	Türkiye	21	İtalya
17	Kanada	22	Kanada

Kaynak: PWC World 2050 Report (2017), <https://www.pwc.com.tr>, erişim tarihi:11.09.2019.

Tabloya göre PWC’nin küresel güç bakımından dengelerin değişeceğini ön gördüğü 2050 yılına geçildiğinde Çin’in ilk sırada yer almaya devam edeceği, Hindistan’ın ABD’yi

geçerek ikinci sırada yer alacağı ve Endonezya, Brezilya, Rusya ve Meksika'nın ise sırasıyla dörd, beş, altı ve yedinci sıralarda olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'nin ise on dördüncü sıradan on birinci sıraya yerleşeceği tahminler arasındadır.

Özet olarak G7 ülkelerinden sadece ABD'nin ilk beşte yer alacağı ve ilk onda ise Japonya, Almanya ve İngiltere'nin olacağı öngörülmüştür.

1.1.1. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin Halk Cumhuriyeti'nin genel bilgileri ile temel ekonomik göstergeleri aşağıda açıklanmaktadır.

1.1.1.1. Genel Bilgiler

İkinci Dünya savaşından sonra Çin'de siyasi parti taraftarları ile komünistler arasındaki iç savaştan Mao Zedong liderliğindeki komünist grup galip çıkmış ve bu galibiyet neticesinde 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. İlk zamanlarda ülke dış dünyaya tamamen kapılarını kapatarak Sovyet tipi planlama ve sanayileşme stratejisi benimsemiştir. 1949 yılından beri Çin, yeniden sanayileşmek ve tarih boyunca sahip olduğu önemli bir ülke konumuna yeniden dönmek için çeşitli reform hareketlerine girişmiştir. 1958 yılına gelindiğinde ise ülkede izlenen stratejinin yanlış olduğu anlaşılmış ve dönemin lideri olan Mao'nun ülkenin ekonomik gelişimlerini yetersiz bulmasıyla beraber "Büyük İleri Atılım" kampanyası uygulamaya konulmuştur. Ülke de tarıma elverişli alanlarının yaşayan nüfus başına yetersiz olması, tarım sektörüne uzun yıllardır önem verilmesi ve Mao'ya göre Çin'deki devrimin, gücünü çiftçi sınıfından alması ayrıca feodal geçmişinden kurtulmasının tek yolunun bu güç olduğunu düşünmesi, uygulamaya konulan kampanya amacının "sınai ve zirai üretimin kısa sürede ve büyük oranlarda arttırmak" olmuştur (Özsoylu, 2009:25).

Ülke harita konumu olarak Asya kıtasının doğusunda, Pasifik Okyanusu'nun batı kıyısında yer almaktadır. Batıda Pakistan, Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan; kuzeyde Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu; doğuda Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, güneyde Laos, Birmanya, Vietnam, Hindistan, Bhutan, Nepal; güneydoğuda Makao ile komşudur. Kara sınır uzunluğu 20 bin km'den fazla olan Çin'in güneydoğusunda Güney Çin Denizi doğusunda Doğu Çin Denizi bulunmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019). Rusya'dan sonra en yüksek sınır uzunluğuna sahip olan Çin, 9.598.094 km²'lik bir alanı ile en büyük Asya ülkesi ve dünyanın ise dördüncü en büyük ülkesidir (<https://www.nationsonline.org>, erişim tarihi: 21.04.2019).

Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğu 1949 yılından beri siyasi yapı olarak tek parti yönetimine dayanmaktadır. Ülkenin tek siyasi hâkimi ise Çin Komünist Partisi (ÇKP)'dir (Dumbaugh ve Martin, 2009). Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki eyaletler her biri nüfus ve yüz ölçümü olarak ortalama bir Avrupa ülkesinin boyutunda ve ölçeğindedir. Ülke eyaletlere bölünerek değerlendirilmektedir. Ülke idari olarak, 23 eyalet, 5 özerk bölge ve 4 belediyeye ayrılmıştır (Wang, 2004).

2018 yılı IMF (<https://www.imf.org>, erişim tarihi: 21.04.2019) rakamlarına göre ülke nüfusu 1.4 milyardır ve nüfusun 2024 yılında yaklaşık 1.44 milyara olacağı beklenmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletlerin 2017 yılında yayımladığı raporda ülkenin nüfusunun 2030'lara kadar istikrarlı kalacağı ve ardından yavaş bir düşüşe geçeceği belirtilmiştir (United Nations, 2017).

Çin'in en büyük sorunları arasında olan yüksek nüfus aynı zamanda ülke için büyük bir ekonomik güç kaynağı olma niteliğindedir. İşgücüne katılımının gelecek yıllar içerisinde yaklaşık 70 milyon olacağı ve bu yüksek katılımın ülkenin büyüme oranlarının bir sonraki dönem içinde zorunlu kılacağı öngörülmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Maden ve mineraller yönünden zengin olan ülkede şimdiye kadar 158'i kanıtlanmış rezerv olan toplam 171 çeşit mineral bulunmuştur. Çin'in birincil enerjisinin yüzde 92'sinden, sınavi hammaddelerinin yüzde 80'inden ve tarımsal üretim araçlarının yüzde 70'inden fazlasını maden kaynaklarından temin etmektedir (<http://no2.mofcom.gov.cn>, erişim tarihi: 21.04.2019). Çin, zengin enerji madeni kaynaklarına sahiptir, ancak bu tür kaynakların yapısı kullanışlı değildir. Ülkede toplam enerji ihtiyacının %70'i kömürden elde edilmektedir. Ham petrol ithal etme konusunda dünyada önem arz eden ülkeler arasındadır. Ayrıca uzay teknolojisi ve elektronik alanında kullanılan bazı ender madenlerin de artan orandaki üretici ve ihracatçısıdır. Ülke, sahip olduğu hidroelektrik güç potansiyeli ve kömür rezervleri açısından da lider konumundadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

1.1.1.2. Çin Halk Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeler

Çin'in yakın dönem ekonomisini, 1978 yılı öncesi ve sonrası dönemlerinde uygulanan ekonomik politikalarının birbirinden büyük farklılık göstermesi sebebiyle iki ayrı dönem şeklinde ele almak mümkündür. İlk dönem olan 1978 öncesi süreç; Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıl olan 1949 yılı ile başlayıp bu yıllar arasında iktidarda olan Mao Zedong'un 1976 yılında ölümünün ardından 1978 yılında iktidara gelen Deng Xioping sürecine kadar olan dönemi kapsamaktadır. İkinci dönem ise Deng ile başlayan ve günümüze kadar olan süreçtir (Çalık, 2011:186).1978 yılı öncesi dönemde Mao Zedong ve Komünist Parti

öncülüğüyle 1949 yılında, ülkede benimsenen “ekonomik rejim, komünist sisteme has olan merkezi planlama” dır(Hiç, 2017:133). Benimsenen ekonomik rejim sayesinde ülke de istikrar sağlanmıştır ama gerekli büyüme ve toplum refahın sağlanması için uygulanan ‘Büyük İleri Atılım’ kampanyası, ‘Yüz Çiçek Dönemi’ ve ‘Kültür Devrimi’ gibi hareket ve uygulamalarının sonuçları istenilen başarıya ve amaca ulaşamamıştır (Saray ve Gökdemir, 2005: 663-666).

Mao sonrası süreçte ise 1978 de dönem başkanı olarak başa gelen Deng Xiaoping, Çin ekonomisinde doğrudan dışa açık bir ekonomi benimsemek yerine adım adım reform hareketleri gerçekleştirerek “doktriner olmaktan ziyade, pragmatik ekonomi politikaları uygulamasına yönelmiştir” (Hiç, 2017:132).

Çin Halk Cumhuriyeti’nin 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyeliğinin gerçekleşmesiyle beraber hükümet, ilk olarak ticaret rejiminde değişiklik yapmak amacıyla ekonomide hızlı bir entegrasyon sağlamak için çeşitli yapısal reformlar yapacağını ve uluslararası ticaret kurallarına uyumlu hareket edeceğinin sözünü vermiştir. Bu üyeliğin ülkeye getirdiği birçok yönden olumlu olmuştur. Ülke üyelikle beraber yüksek büyüme hızı gerçekleştirmiş, ticaret hacimlerinde büyük başarılar elde etmiş ve uluslararası doğrudan yabancı yatırımları en çok çeken ülkelerden biri haline gelmiştir (Gündal, 2015: 56).DTÖ müzakereleri çerçevesinde Çin, ekonomi alanında verdiği sözleri gerçekleştirebilmek için ekonomik sisteminde ulusal kısıtları kaldırmış ve pazarını daha açık hale getirmiştir (Dünya Türk İş Konseyi, 2011:2). Gerçekleşen taahhütler sonucunda ülke uzun süren yüksek büyüme hızına ulaşmış ve toplam GSMH seviyesi olarak ABD’den sonra ikinci büyük ülke konumuna gelmiştir (Hiç, 2017:133). 1978 yılı itibariyle sosyalist piyasa ekonomisi altında ekonomik reformlara hız vermeye başlamış olan Çin, (Şimşek, 2005:79) 2001 yılında DTÖ’ye üyelikleri sonucunda gerçekleştirdiği ekonomik başarılarla günümüzdeki ekonomik performansının altyapısını oluşturmuş ve o dönemlerden itibaren başarı grafiğinde önemli çıkışlar yakalamıştır.

Ülkenin 2000 yılından itibaren Dünya Bankasından belirli aralıklarla ele alınan güncel ekonomik veriler incelediğinde ise;

Tablo1.2 Çin Halk Cumhuriyeti’nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıl	GSYİH (US\$) – Trilyon Dolar	GSYİH Büyüme (Yıllık %)	KBGSYİH (US\$)	Enflasyon, GSYİH Deflatörü (Yıllık %)	İthalat (US \$)	İhracat (US \$)
2000	1.211	8,5	959,4	2,1	224.306.238.158	253.092.089.737
2005	2.285	11,4	1.753,4	3,9	648.712.207.879	773.339.005.397
2010	6.100	10,6	4.560,5	6,9	1.380.075.369.555	1.602.475.244.893

2015	11.064	6,9	8.069,2	0,1	2.003.257.157.591	2.362.092.880.963
2017	12.237	6,9	8.827,0	4,1	2.208.417.814.123	2.417.848.999.423
2018	13.608	6,6	9.770,8	2,9	2.548.985.628.593	2.655.609.104.875

Kaynak: World Bank (2019) veri tabanından derlenmiştir. (<https://databank.worldbank.org>).

Tablo 1.2 de Çin'in 2000 yılında 1.211.346.869.605 trilyon dolar olan GSYİH'si on sekiz yılda yaklaşık olarak on bir kat artarak 13.608.151.864.638 trilyon dolara çıkmıştır. Bu rakam ele alınan yıllar itibariyle gerçekleşen en yüksek orandır. Çin'in GSYİH yıllık büyüme oranlarına baktığımızda ise ülkenin 2000 yılında %8,5 olan büyüme oranı 2018 yılına geldiğinde %6,6 olmuştur. Tabloda gösterilen yıllar arasında en düşük GSYİH büyüme oranı 2018 yılında gerçekleşmiştir. Ülkenin kişi başına düşen GSYİH oranları 2000 yılında 959,4 dolarken on kat artış göstererek 2018 yılında 9,770 bin dolara çıkmıştır. Tablodaki enflasyon oranlarına göre ise ülkenin enflasyon rakamlarının tek haneli olduğu ve 2018 yılında 2,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Ülkenin Tablo 1.2'ye göre ithalat ve ihracat rakamlarını ele aldığımızda; ithalattın 2000 yılından 2018 yılına geldiğinde yaklaşık olarak on bir kat arttığı görülerek 2018 yılında 2.548.985.628.593 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Tabloda gösterilen yıllar arasında gerçekleşen en yüksek ithalat oranı 2018 yılına aittir. İhracatta ise 2000 yılında 253.092.089.737 milyar dolar olan rakam 2018 yılına geldiğinde yaklaşık olarak on kat artarak 2.655.609.104.875 trilyon dolar şeklinde gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak Çin'in sahip olduğu güçlü ekonomik parametreleri olan yukardaki göstergelerde, genel olarak ülke yararına olacak şekilde artışlar söz konusudur. Ülkenin GSYİH oranları artışlar göstermiş bu durumda kişi başına düşen GSYİH oranlarına etki ederek ülkede yer alan 1.4 milyar nüfusa olumlu şekilde yansımıştır. Ayrıca refah seviyesinde artışlar yaşanmıştır. Ülkenin günümüz ekonomisinde en büyük imalatçı ülke konumunda olmasından dolayı yüksek olan ithalat rakamlarına sahip olması ve bu rakamlar itibariyle de yüksek ihracat rakamlarına sahip olması ülkenin ekonomisinde önem arz etmektedir.

1.1.2. Hindistan Cumhuriyeti

Hindistan Cumhuriyeti'nin genel bilgileri ile temel ekonomik göstergeleri aşağıda açıklanmaktadır.

1.1.2.1. Genel Bilgiler

Hindistan Güney Asya'da yer almaktadır. Ülkenin batısında Pakistan, güneyinde Hint Okyanusu, doğusunda Bangladeş ve Myanmar, kuzeyinde ise Çin, Bhutan ve Nepal

bulunmaktadır (<https://ticaret.gov.tr/> erişim tarihi: 08.05.19). “Dünyada nüfus büyüklüğü bakımından Çin’den sonra ikinci, yüzölçümü bakımından ise dünyanın yedinci büyük devletidir” (Özsoylu, 2009:35).

15 Ağustos 1947 de tarihinde İngiltere’den bağımsızlığını kazanmış olan Hindistan aynı dönem itibariyle de dini temellere dayalı bir bölünme yaşamış ve bu bölünme ile Hindistan, Pakistan olarak iki ayrı ülke konumuna gidilmiştir. Yaşanan bu ayrılık sonucunda dünya tarihinin en büyük ve en kanlı mübadelelerinden biri gerçekleşmiştir. Bu mübadele ülke ekonomisinde önemli derecede büyük tahribatlara neden olmuştur (Öz, 2007:3).

Ülkede uzun yıllar İngiliz sömürgesi hüküm sürdüğü için İngiliz yönetimi tarafından oluşturulmuş eyalet sistemi görülmektedir (Özsoylu, 2009:37). Ülke 29 eyaletten ve 7 birlik bölgesinden oluşmaktadır. Yasal altyapısı ise 1950 anayasasına ve İngiliz hukukuna dayanmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

IMF 2018 verilerine göre (<https://www.imf.org>, erişim tarihi: 08.05.2019) ülke nüfusu 1.351.774 milyardır. Hindistan’da 2018 yılında nüfus artış oranı %1’dir. Gelecekte doğum hızının düşeceğine dair olumlu beklentilere rağmen 2025 yılında Hindistan nüfusunun 1,4 milyar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir (Dumbaugh ve Martin, 2009).

Ülkede genel olarak her yıl yaklaşık 10 milyon kişi işgücüne aktif katılmakta ve bu durum da hükümetin bu katılıma yönelik eğitim kalitesinin ve miktarının iyileştirilmesi ve artırılması için yatırım yapılmasını gerekli kılmaktadır. Doğal kaynak bakımından ise çok zengin bir ülke olmayan Hindistan, yüz ölçümü olarak sahip olduğu 3.287.000 km² ile dünya yüzeyinin %2,4’ünü kaplamasına rağmen, dünya nüfusunun %17’sini barındırmaktadır. Bu nedenle ülke yetersiz olan doğal kaynakların fazlalığına ihtiyaç duymaktadır. Ülkenin en önemli madenleri arasında kömür, demir ve boksit yer almakta ayrıca petrol ve gaz önemli derecede ithal edilmektedir. Ekonomik gelişmişlik ve bölgeler arsında gelir dağılımı farklılıklarının en önemli sebeplerinden biri coğrafi ve iklimsel farklılıklardır (Ticaret Bakanlığı,2019).

Son iki yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte tarım sektörü, Hindistanlı işçiler için önemli bir sektör olmuştur ve yirminci yüzyılın ilk birkaç on yılında ise tarım sektörü istihdamın yaklaşık yüzde 70’ini oluşturarak birincil sektör konumunda yerini almıştır (Roy, 2002:113). Günümüzde ise gelişmiş ülkelerin aksine çalışan nüfusun %60’ı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Ayrıca yerli halkın geçim kaynağı tarım sektörüne bağlıdır (Ticaret Bakanlığı,2019).

1.1.2.2. Hindistan Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeleri

Uzun yıllar İngiltere sömürgesi altında olan ve ekonomik dinamikleri bastırılmış olan Hindistan'ı bağımsızlığına kavuştuğu 15 Ağustos 1947 tarihinden sonra ele almak ülke ekonomisi açısından daha anlaşılır olacaktır.

Hindistan ekonomisi için “Dönemin ilk başbakanı olan Nehru mecliste yaptığı konuşmalarında ülke olarak bundan sonra amaçlarının yoksulluğu, cahilliği, hastalıkları ve fırsat eşitsizliğini bitirmek olduğunu söylemiştir.” Hindistan’da 1950 yılının ilk zamanlarında benimsenen liberal ekonomi politikaları 1957 yılına gelindiğinde meclis üyeleri tarafından sosyalist bir toplum modeli oluşturmak, merkezi planlama boyutunu geliştirmek amaçları doğrultusunda iktisadi kalkınma politikası olarak “kendine yeterli ve beraberinde sosyal eşitliği de getirecek bir ekonomik büyüme” ideolojisi benimsenmiştir (Öz, 2007:3).

Dönemin başbakanı olan Nehru tarafından, devletçi ve planlı bir ekonomi ile ülke ekonomisinin yükselişe geçeceği inancı ise Hint Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle beraber karma ekonomi sistemini benimseyip planlı dönemi hayata geçirmiştir. Ülkenin bu dönem de ekonomik başarıları çok yer almasa da siyasi açıdan bölgesel bir güç konumuna gelebilmiştir (Özsoylu, 2009:41).

Hindistan'ın 1962 ve 1965 yıllarında sırasıyla Çin ve Pakistan'la yaptığı savaşlar sonucunda büyük kayıplar vermiştir. Ayrıca ülkede boy gösteren kuraklık nedeniyle de ülke açısından önem arz eden tarım sektörünün zarar görmesi 1967 yılında büyük bir ekonomik krizi beraberinde getirmiştir (Überblick, 2014).

1991 yıllarına gelindiğinde ise ülkenin kuruluşundan bu yana demokratik bir cumhuriyet olmasına rağmen, siyasi ve ekonomik sistemlerinin verimli ve etkili olmamasından dolayı daha verimli bir ekonomi piyasası için ülke kapılarını dışa açması gerektiğini anlamıştır. Bu doğrultuda ekonomik açıdan önem arz eden ve ana odağı Liberalleşme, açıklık ve ihracatı teşvik etme olan reformları benimsemiştir (Lodovico vd. 2001:28). Bu reform sonrası dönemlerde Hindistan'ın dış ticareti, önemli ölçüde değişmiş ve mutlak anlamda, ticaret hacmi yükselmiş ve ihracatın kompozisyonu birçok önemli değişikliğe uğramıştır (Kaur, 2012).

Bu çerçevede günümüz ekonomisi açısından Hindistan'ın 2000 yılından itibaren belirli aralıklarla Dünya Bankasından ele alınan veriler incelediğinde ise;

Tablo1.3 Hindistan Cumhuriyeti'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıl	GSYİH (US \$)	GSYİH (Yıllık Büyüme %)	KBGSYİH (US\$)	Enflasyon GSYİH Deflatörü (Yıllık %)	İthalat(US\$)	İhracat(US\$)
2000	468.394.948.472	3,8	444,8	3,6	65.124.164.122	60.878.396.865
2005	820.381.672.148	7,9	717,0	5,6	183.736.131.690	160.837.835.640

2010	1.675.615.312.693	8,5	1.361	10,5	449.974.320.818	375.353.472.834
2015	2.103.587.813.812	8,0	1.607	2,3	465.097.474.655	416.787.832.621
2017	2.650.725.335.364	7,2	1.979	3,8	582.790.279.860	497.822.447.418
2018	2.726.322.616.821	7,0	2.015	4,2	638.781.687.807	536.965.029.001

Kaynak: World Bank (2019) veri tabanından derlenmiştir. (<https://databank.worldbank.org>).

Tablo 1.3'e göre Hindistan'ın 2000 yılında 468.394.948.472 milyar dolar olan GSYİH'si 2018 yılında yaklaşık olarak altı kat artarak 2.726.322.616.821 trilyon dolar olmuştur. Tabloda gösterilen yıllar arasında gerçekleşen en yüksek GSYİH oranı 2018 yılında gerçekleşmiştir. GSYİH yıllık büyüme oranlarına ele aldığımız zaman gösterilen yıllar arasında büyümede en yüksek oranın %8,5 olarak 2010 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Günümüz itibariyle ise %7 büyüme göstermiştir. Tabloda kişi başı GSYİH'sinin en düşük olduğu yıl 444,8 dolar ile 2000 yılı iken en yüksek olduğu yıl ise 2.015 bin dolar ile 2018 yılında gerçekleşmiştir. Enflasyon oranlarına baktığımız zaman, en yüksek enflasyon oranının 2010 yılında %10,5 olarak gerçekleştiği, en düşük enflasyon oranının ise 2015 yılında %2,3 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 1.3'te Hindistan'ın 2000 yılında 65.124.164.122 milyar dolar olan ithalat rakamı 2018 yılına kadar yaklaşık olarak on kat artmış ve 638.781.687.807 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat rakamlarına bakıldığında ise 2018 yılında gerçekleşen ve en yüksek oran olan 536.965.029.001 milyar dolar 2000 yılından itibaren dokuz kat arttığı söylenebilmektedir.

Genel anlamda tabloya bakıldığında ülkenin artan nüfusuna rağmen GSYİH oranlarının yeterli miktarlarda artış sağlamadığını ve kişi başına düşen GSYİH oranlarının yetersiz olmasından dolayı ülkede toplum refahının ve kalkınmanın istenilen ve gerçekleşmesi gereken düzeyde olmadığı yorumu yapılabilmektedir.

1.1.3. Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu'nun genel bilgileri ve temel ekonomik göstergeleri aşağıda açıklanmaktadır.

1.1.3.1. Genel Bilgiler

30 Aralık 1922'de ilan edilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği, yaşadığı birçok mücadelelerin sonucunda geniş bir alana yayılarak kurulmuştur. Temelde (Ukrayna, Beyaz Rusya, Federal Trans Kafkasya ve Rusya) dört cumhuriyetin bir araya gelmesiyle tamamlanan SSCB, 2.Dünya Savaşı'nın sonucunda Baltık cumhuriyetlerini de bünyesine dahil etmiştir (Purtaş,2005). SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla beraber, birlikte yer alan 15 cumhuriyette

bağımsızlığını ilan etmiştir. Rusya Federasyonun bağımsızlığını ilan etme tarihi ise 26 Aralık 1991 yılıdır.

Yaklaşık 17 milyon kilometrekareyi aşan alanı ile dünyanın toplam arazi alanının dokuzda birinden fazlasını işgal etmektedir. Dünyanın en büyük yüz ölçümüne sahip ülkesi olan Rusya, zaman olarak 11 farklı dilime ayrılmıştır. Ayrıca 14 sınır komşusu mevcuttur (GLOBEFISH, 2005).

Rusya Federasyonu iki parlamentolu bir başkanlık sistemi ile yönetilmekte olduğu için çeşitli federal yapılardan oluşmaktadır. Bu federal yapılar hukuksal olarak eşit birimler kabul edilmektedir. Rusya Federasyonu'na bağlı olan 21 cumhuriyet vardır. Bu cumhuriyetlerin her birinin kendisine ait anayasası ve devlet başkanı bulunmaktadır (Ticaret Bakanlığı,2019).

IMF 2018 verilerine göre (<https://www.imf.org>, erişim tarihi: 13.05.2019) 148.896 milyon nüfusa sahip olan Rusya, nüfusundaki sürekli düşüş sebebiyle ciddi bir nüfus problemi yaşamaktadır. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından günümüze kadar olan süreçte nüfusun yaklaşık olarak 4 milyonu ülke dışına çıkmıştır. Nüfusta 2002 ve 2006 yılları arasında yıllık ortalama olarak 0,5 oranında daralma yaşanmıştır. Yaşanan daralma baz alınarak Dünya Bankası tarafından 2005 yılında yapılan çalışmada 2050 yılı itibariyle ülke nüfusunun %30 üzerinde azalacağı tahmin edilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Doğal kaynakları bakımından zengin olan Rusya, doğal gaz ve petrol kaynakları haricinde kömür, alüminyum, bakır, elmas, altın, gümüş maden kaynakları ve ormancılık ürünleri ile dünya da hammadde ihracatında önemli ülkeler arasındadır. Sovyet Birliği'nin dağılmasından bu yana ülkenin doğal kaynaklarının üretiminde yaşanan artış, dışa bağımlılık durumunun söz konusu olduğu alanlarda verimliliği arttırmış ayrıca çevre kirliliği konusunda alınan önlem düzeylerine de olumlu bir şekilde yansımıştır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

1.1.3.2. Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeleri

Rusya ekonomisini 1991 öncesi ve sonrası şeklinde iki ayrı dönem olarak ele alıp incelemek, ülkenin ekonomisi açısından daha anlaşılır olacaktır. İlk dönem olan 1991 yılı öncesinde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'nin olması nedeniyle ülke ekonomik açıdan dışarıya kapalı bir anlayış benimsemiştir. Ayrıca bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB arasında soğuk savaşın yaşanması, SSCB'nin nükleer silah ve askeri harcamalarına ağırlık verip ciddi miktarlarda kaynaklarını bu harcamalar için kullanmasına neden olmuştur. Ülke ekonomisi bu sebeplerden kaynaklı olarak olumsuz etkilenmiş ve aynı dönem itibariyle ülkede ekonomik durgunluk yaşanmıştır (Aslund, 2007:15).

1991 yılında dönem başkanı olan Mihail Gorbaçov istifa etmesinin ardından yerine Boris Yeltsin devlet başkanı olmuştur (Yüksel, 2016:45). 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması, 1991 yılında Yeltsin'in devlet başkanı olması ve sosyalist sistemin çöküşe geçmesi itibariyle Rusya ekonomisinin piyasa ekonomisine geçişi de başlamıştır. Rusya 1991 itibaren geçen süre zarfında yönlendiği piyasa ekonomisi alanında önemli mesafeler kat etmiştir (Ericson, 2002: 14).

İkinci dönem olarak ele alacağımız 1991'den sonraki süreçte ise Rusya'nın serbest piyasa ekonomisine geçmesiyle beraber ekonomik anlamda birçok reform yapılmıştır. Yapılan bu reformların geneli istenilen sonucu vermemiş ve ekonomi de olumsuz sinyaller görülmeye başlanmıştır (Black vd., 2000:1733). Benimsenen serbest piyasa ekonomisiyle beraber fiyatların serbest bırakılması sonucunda 1990'lı yılların başlarında enflasyon oranında yıllık %2500'lere kadar yükselme yaşanmıştır. Bu oran ancak 1997 yılına gelindiğinde dış ticarete uygulanan serbestleşmeye bağlı olarak %11 düzeyine inebilmiştir (İşcan ve Hatipoğlu, 2010:28). 1990'lı yılların sonuna kadar ülke ekonomik anlamda istenilen başarıyı yakalayamadığı için toparlanamamıştır. Rusya'nın ekonomi alanında yaşadığı bu başarısızlıklar nedeniyle 1998 yılında ekonomik kriz yaşamış ve krizin sonucunda çok yüksek devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1998:2).

Genel itibariyle 1991 yılından sonraki süreçte SSCB'nin dağılmasıyla beraber hızlı bir şekilde serbest piyasa ekonomisine geçilmiş ve bu geçişin sorunları devam etmiştir. Enflasyon oranları ilk yıllara nazaran düşürülmesine ve dış ticarete serbestleştirilmeye gidilmesine rağmen gerekli ekonomik büyümenin sağlanamaması, hukuksal açıdan eksikliklerin olması ve etkin vergi sisteminin kurulamaması, ülkede sosyal güvenlik ağlarının zamana uyumlaştırılmaması vb. önemli sorunlardan dolayı 1998 krizinin yaşanması kaçınılmaz olmuştur (Devlet Planlama Teşkilatı, 1998:2).

Bu çerçevede günümüz ekonomisi açısından Rusya Federasyonunun 2000 yılından itibaren belirli aralıklarla Dünya Bankasından ele alınan veriler incelendiğinde ise;

Tablo 1.4 Rusya Federasyonu'nun Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıl	GSYİH US \$	GSYİH Büyüme (Yıllık %)	KBGSY İH (US\$)	Enflasyon GSYİH Deflatörü (Yıllık %)	İthalat (US\$)	İhracat (US\$)
2000	259.710.142.196	10	1.771	38	62.417.348.027	114.429.434.767
2005	764.017.107.993	6,4	5.323	19	164.341.474.452	268.957.446.507
2010	1.524.917.468.442	4,5	10.675	14	322.366.709.584	445.513.189.914
2015	1.363.705.265.460	-2,8	9.314	8	281.490.768.440	391.450.612.674

2017	1.578.417.211.936	1,6	10.749	5	326.912.661.031	411.264.114.852
2018	1.657.553.765.581	2,3	11.289	10	344.262.687.487	509.550.840.327

Kaynak: World Bank (2019) veri tabanından derlenmiştir. (<https://databank.worldbank.org>)

Tablo 1.4'e göre Rusya'nın 2018 yılı GSYİH oranları başlangıç yılı olarak alınan 2000 yılına göre altı kat artarak 1.657.553.765.581trilyon dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu süre zarfındaki GSYİH de ki önemli artışın arkasındaki temel sebep Rusya'nın petrol ve doğalgaz bakımından zengin olması ve o yıllar arasında sürekli artış gösteren petrol fiyatlarının ülkenin GSYİH oranına olumlu yansımalarıdır.

GSYİH yıllık büyüme oranlarına ele aldığımız zaman büyümede en yüksek oranın %10 büyüme ile başlangıç yılı olarak aldığımız 2000 yılında gerçekleştiğini ve 2015 yılında -2,8 oranında küçüldüğü görülmektedir. Tablodaki yıllar itibariyle kişi başı GSYİH'sinin en düşük olduğu yıl 1.771 dolar ile 2000 yılı iken en yüksek olduğu yıl ise 11.288,9 bin dolar ile 2018 yılında gerçekleşmiştir. Enflasyon oranlarına baktığımız zaman, en yüksek enflasyon oranının 2000 yılında %37 gibi ciddi bir oran olduğunu ama bu oranın yıllar itibariyle küçüldüğünü ve 2018 yılında %10,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 1.4.'te Rusya'nın gerçekleşen ithalat rakamlarında günümüz itibariyle beş kat artış göstererek 62.417.348.027,0 milyar dolardan 344.262.687.487 milyar dolara çıktığı görülmektedir. İhracat rakamının ise dört kat artış göstererek 509.550.840.327 milyar dolara yükseldiği tablodaki rakamlardan anlaşılmaktadır.

1.1.4. Brezilya Federal Cumhuriyeti

Brezilya Federal Cumhuriyeti'nin genel bilgileri ve temel ekonomik göstergeleri aşağıda açıklanmaktadır.

1.1.4.1. Genel Bilgiler

Brezilya, doğudan batıya 4.326 km, kuzeyden güneye 4.320 km'lik alana sahiptir. Brezilya sahip olduğu bu alanlar sayesinde yüzölçümü bakımından dünyanın en büyük beşinci ülkesidir. Ülkenin yaklaşık olarak %90 gibi büyük bir alanı tropikal Oğlak dönencesi ile Ekvator'da yer almaktadır. Güney Amerika ülkelerinden İspanyolca konuşanlar ile 12.000 km'lik sınırı vardır. Ayrıca Şili ile Ekvator haricinde geriye kalan Güney Amerika ülkelerinin hepsi ile sınır komşusudur (TETSİAD, 2009).

Ülke siyasi açıdan; “Başkanlık” sistemiyle yönetilen bir “Federal Cumhuriyet” tir. Brezilya idari yapısı olarak 26 eyalet ve bir federal başkentten oluşmakta ve her eyalete ait federal meclis ve iç yönetim bulunmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Nüfus bakımından dünyanın en kalabalık beşinci ülkesi olan Brezilya'nın IMF 2018 verilerine (IMF, 2019) göre nüfusu yaklaşık 209.791 milyon kişiden oluşmaktadır. Nüfus yoğunluğu daha çok sahil boyunca dar bir kıyı şeridindedir. Bu sebeple ülke Başkent Rio de Janeiro'dan Brasilia'ya taşınmış ve kıyı kesimdeki nüfus yoğunluğunu iç kesimlere aktarmayı amaçlamıştır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Brezilya, dünyanın en kalabalık beşinci ülkesi arasında yer almasına rağmen küresel rekabet alanındaki başarısının en önemli unsuru da sahip olduğu nüfusun üç farklı ırktan ve bunların karışımından oluşmasıdır. Etnik farklılık sayesinde ülkeye, gelen ziyaretçiler kendilerini yabancı hissetmemektedir. Ayrıca ülke ulusal yapı bakımından iş ve politika hayatında ayrımcılık gözetilmeden birlikte yaşama kültürünü oluşturabilmiştir (TETSİAD, 2009).

Brezilya, Amazon ormanları sayesinde geniş bir tropikal orman ve oksijen rezervlerine sahiptir. Brezilya'da boksit, altın, uranyum, demir cevheri ve platin gibi geniş maden rezervleri bulunmaktadır. Ülkenin ikinci bitki örtüsünü Savanlar oluşturmaktadır ve dünyada kauçuk üretimi bakımından Amazon Bölgesi, birinciliğe sahiptir. Ülke çevreyi korumak ve petrol ithalatını azaltmak için etanol üretimini ve kullanımını desteklemektedir (World Vision Avustralia, 2010).

1.1.4.2. Brezilya Federal Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeler

Brezilya içe dönük bir ekonomi yapısına ve serbest piyasa düzenine sahiptir. Küresel ekonomi sıralamasında dünyanın dokuzuncu büyük ekonomisi ve Latin Amerika'nın ise en büyük ekonomisidir. (BBVA Research, 2019). Ülke 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik serbestleşme çalışmalarına önem vermiş ve bu doğrultuda yaptığı çalışmaların etkisiyle özellikle otomotiv sanayi ve altyapı modernizasyonunda önemli gelişmeler elde etmiştir (<http://www.mfa.gov.tr>, erişim tarihi: 20.05.2019).

Ülke, tarım ürünleri açısından zengin sayılmaktadır. Bu ürünler arasında tütün, buğday, portakal, pamuk, kakao, soya, şeker kamışı, kahve; deri ve ayakkabı ile mineral ve metal ürünlerinden demir-çelik ve alüminyum; ağaç ürünlerinden kâğıt ve kâğıt hamuru; canlı hayvan ürünlerinden et ve tavuk eti bakımından karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir (Kapkara, 2015). Brezilya sahip olduğu üstünlüğün getirisi olarak dünyanın önde gelen ana ürün ihracatçıları arasında yer almaktadır. Brezilya'nın tarım ve tarımsal işleme sektörlerindeki

başarısı ise son yirmi yılda önemli bir büyüme göstermesiyle beraber hükümetin benimsediği politikalar ve sanayi girişimlerinin odak noktası bu sektördeki kalkınmanın sürdürülebilirliği olmuştur (OECD, 2018).

Brezilya’da endüstrileşme 1930 yılından sonra başlamıştır. Bu dönemde yerli halkın geçim kaynağını oluşturan tarım sektöründe üretim fazlası verilmesi amaçlanmış bu da beraberinde işgücüne ihtiyacı doğurmuştur. Yeterli olmayan işgücünden dolayı ülkede mevcut olan etnik farklılığın yarattığı ortamla kölelik sistemi ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda ülkenin sahip olduğu çok kültürlü ve çok devinimli ekonomi direk olarak toplumsal hayata etki etmiş ve siyasi yapı üzerinde önemli etkisi olan ekonomik sistemi iyileştirmek amacıyla birçok askeri darbe, etnik ya da dini olaylar sebep gösterilerek yapılmıştır

Ekonomik tarihinde 1997 Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizinden etkilenen Brezilya, 1995 yılında uygulamaya koyduğu sabit kur sistemi sayesinde Asya Krizinin neden olduğu finansal karışıklık sürecinden çıkabilmişse de Rusya krizinden başarılı bir şekilde çıkamamış (Sabire, 2012:11) ve 5 ay sonra 1999 yılında ülke de sürdürülemez mali politikaların bir para krizine yol açacağı yönündeki endişelerden dolayı ödemeler dengesi krizi yaşamıştır (Sarigedik, 2008). Yaşadığı bu krizlerin etkisiyle ekonomik açıdan kötü etkilenen Brezilya 2001 yılına kadar ekonomisini toparlayamamış ve ekonomi alanında yaşadığı yavaşlamalar bu sürece kadar devam etmiştir (Sabire, 2012:11).

Bu çerçevede günümüz ekonomisi açısından Brezilya Federal Cumhuriyet’inin 2000 yılından 2018 yılına kadar belirli aralıklarla Dünya Bankasından ele alınan veriler incelendiğinde ise;

Tablo 1.5 Brezilya Federal Cumhuriyet’inin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıl	GSYİH \$	GSYİH Büyüme Yıllık %	KBGSYİ H \$	Enflasyon GSYİH Deflatörü (Yıllık %)	İthalat (US\$)	İhracat (US\$)
2000	655.420.645.499	4,4	3.739,1	5,6	81.611.100.035	66.774.570.004
2005	891.630.177.235	3,2	4.770,2	7,4	105.595.458.224	135.918.581.909
2010	2.208.871.646.203	7,5	11.224,2	8,4	263.001.364.256	240.006.821.282
2015	1.802.214.373.741	-3,5	8.750,2	7,6	253.273.016.923	232.489.103.971
2017	2.053.594.877.013	1,1	9.812,3	3,5	237.621.968.102	258.207.840.133
2018	1.868.626.087.908	1,1	8.920,8	3,0	266.778.399.475	276.656.524.988

Kaynak: World Bank (2019) veri tabanından derlenmiştir. (<https://databank.worldbank.org>).

Tablo 1.5'e göre Brezilya'nın GSYİH oranları; ülkenin 90'lı yılların sonunda yaşadığı krizden yeni çıkması ve 2002 yılında ülke de yaşanan siyasi belirsizliklerin zemin hazırladığı politik ortamın yatırımcı davranışları etkilemesi üzerine ülke ekonomisinin de olumsuzluklar yaşamış olup ekonominin toparlanması yavaşlamıştır. Bu sebeple 2000 yılından 2005 yılına kadar GSYİH oranlarında yüksek oranda artışlar söz konusu olmamıştır. Güney Amerika ekonomik krizini yaşanmasıyla beraber ülke, 2015 -2016 yılları arasında resesyona girmiştir (Institute for Foreign Affairs and Trade, 2018). GSYİH'nin 2018 yılında son olarak 1.868.626.087.908 trilyon dolar gerçekleştiği görülmektedir.

GSYİH yıllık büyüme oranlarına ele aldığımız zaman ise büyüme oranlarında 2015 ve 2016 yıllarında yaşadığı resesyondan dolayı ülke %-3,5 küçülme yaşamıştır. Günümüz itibariyle 2000 yılında gerçekleştirdiği %4,4 büyüme oranında düşüş göstererek %1,1 düzeyinde bir büyüme rakamı gerçekleştirmiştir. Brezilya, 2000-2012 dönemleri arasında ortalama olarak %5'in üzerinde bir büyüme oranı elde etmiştir. Bu büyüme oranı sayesinde dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerden birisi olmuştur. Ayrıca 2012 yılında Birleşik Krallık'ı büyüme açısından geçerek dünyanın altıncı büyük ekonomisi haline gelmiştir (Institute for Foreign Affairs and Trade, 2018).

Kişi başı GSYİH'i 2000 yılında 3,739 bin dolar iken 2018 yılına gelindiğinde bu oran üç kat artış göstererek 8,920 bin dolara yükselmiştir. Enflasyon oranlarına baktığımız zaman, tablodaki yıllar itibariyle genelde tek haneli olduğu ve 2018 yılında bu rakamın %3 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 1.5'te Brezilya'nın ithalat rakamlarının yıllar itibariyle artış gösterdiği ve 2018 yılında 2000 yılına göre üç kat artış göstererek 266.778.399.475 milyar dolar gerçekleştiği görülmektedir. İhracat rakamlarına bakıldığında ise bu oranın 2000 yılında 66.774.570.004 milyar dolar olarak gerçekleştiği ve 2018 yılında ise 2000 yılına göre yaklaşık olarak dört kat artış göstererek 276.656.524.988 milyar dolar arttığı görülmektedir.

1.1.5. Meksika Birleşik Devletleri

Meksika Birleşik Devletleri'nin genel bilgileri ile temel ekonomik göstergeleri aşağıda açıklanmaktadır.

1.1.5.1. Genel Bilgiler

16. yüzyılda İspanyollar tarafından işgal edilen Meksika, uzun süren mücadelelerden sonra 1810 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. 1846 yılında ise Meksika ve Amerika arasında iki yıl süren Meksika- Amerika Savaşı sonucunda ülke kendi topraklarının büyük bir kısmını ABD'ye bırakmıştır (Hamnett, 1999).

Fransa'nın 19.yüzyılda Meksika'yı istila etmesi (1861) ve 1.Maximilian'ı tahta geçirmesiyle beraber ikinci Meksika imparatorluğu kurulmuş ve yaşanan bu rejim sadece altı yıl sürmüştür. Bu tarihten itibaren ülkede bir yarım yüzyıl süren ekonomik durgunluk ve siyasi kaos yaşanmıştır. Yaşanan bu ekonomik durgunluk ve siyasi kaosun son bulmasıyla 1884 yılında başa geçen Porfirio Diaz tarafından devletin ekonomik gücü toparlanmış ve toplum ile ekonominin modernizasyonu sağlanmıştır (Hamnett, 1999).

Kuzey Amerika' da yer alan ve toplam olarak 1.972.547 kilometrekare alana sahip olan Meksika, dünyanın en büyük on üçüncü, Amerika'nın en büyük beşinci ülkesi konumundadır (ECLAC,2004). Otuz bir eyalet ve bir federal bölgeden oluşan Meksika'nın 5 Şubat 1917'de ilk Anayasası kabul edilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

IMF (<https://www.imf.org>,erişim tarihi:14.06.2019) 2018 verilerine göre 125.929 milyon nüfusa sahiptir. Latin Amerika'da Brezilya'dan sonra ikinci en fazla nüfusu olan ülkedir. Ayrıca dünyada en fazla nüfusa sahip olan on birinci ülkedir.

Ülkenin sahip olduğu başlıca doğal kaynakları; kurşun, petrol, çinko, bakır, gümüş, altın, doğal gaz ve kerestedir. Tarım ve hayvancılık ürünleri ise soya fasulyesi, kahve, buğday, fasulye, mısır, pirinç, pamuk, meyve ve domates olmakla beraber; sığır eti, kanatlı etler ve süt ürünleri de başlıca hayvancılık ürünlerini oluşturmaktadır. Meksika sanayisi tekstil ve hazır giyim, kimyasallar, gıda, tütün, demir-çelik, petrol, madencilik, otomotiv ve dayanıklı tüketim mallarından oluşmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

1.1.5.2. Meksika Birleşik Devletleri Temel Ekonomik Göstergeler

Latin Amerika'nın en güçlü ekonomileri arasında yer alan Meksika, BRIC ülkeleri arasında yer alan Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya'dan sonra dünyanın "gelişmekte olan pazarları" arasında beşinci sırada yer almaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Dünya ticaretini serbestleştirme çabaları sonucunda ekonomik girişimlerin artması ve bu artan ekonomik girişimlerin 1980'li yıllarda yaygınlaşması ve tüm dünyada önem kazanmasıyla beraber Kuzey Amerika'da da büyük önem görmesini sağlamıştır. ABD'nin 1980'li yıllarda bölgesel entegrasyonlara yönelik olan tutumunu değiştirmesiyle beraber (Üzümcü ve Dikkaya, 2007:40) ABD, Kanada ve Meksika'nın kendi aralarında yaklaşık 5 yıl süren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerin son bulmasıyla 12 Ağustos 1992 de imzalanıp 1 Ocak'ta yürürlüğe giren NAFTA (Villarreal ve Fergusson, 2017:1) bu ülkeler arasında gerçekleşen bölgenin en büyük entegrasyon hareketi olmakla beraber üye olan devletlerin gelişmişlik bakımından farklılık gösterip bu entegrasyonda yer alması bakımından

da farklı bir bütünleşme hareketidir (Üzümcü ve Dikkaya, 2007:40). Ayrıca dünyanın en gelişmiş ekonomik birliklerinden birini temsil etmektedir (Dolu ve Göksel, 2017: 916).

Korumacı devletler arasında yer alan Meksika ekonomisi için 1980’li yıllarda ekonominin serbestleştirilmesine yönelik reformlar zorunlu hale getirilmiş ve bu zorunlulukla beraber Meksika dünyanın en açık ekonomilerinden biri haline gelmiştir. NAFTA girişimiyle de ülke ekonomisi önemli ölçüde bir büyüme elde etmiştir (Dolu ve Göksel, 2017: 916).

Meksika ekonomisini serbestleştirilmeye başlaması ve NAFTA kapsamında ABD ile arasında önemli ekonomik bağlar geliştirmesi sonucunda günümüz itibariyle ABD’nin en önemli ticaret ortakları arasında olmakla beraber ülkenin ihracat pazarları arasında ikinci sırada ve toplam ticaretinde de üçüncü sırada yer almaktadır (CRS, 2019:5).

Dünyanın en büyük 15. Ekonomisi olan Meksika’nın (World Bank,2019) günümüz ekonomisi açısından 2000 yılından itibaren belirli aralıklarla Dünya Bankasından ele alınan veriler incelendiğinde ise;

Tablo 1.6 Meksika Birleşik Devletleri’nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	GSYİH US\$	GSYİH Yıllık Büyüme (%)	KBGS YİH \$	Enflasyon (Yıllık %)	İthalat US\$	İhracat US\$
2000	707.906.744.575	4,9	6.959	11,2	191.318.627.691,5	179.855.862.769,2
2005	877.476.221.382	2,3	8.089	5,9	280.628.576.973,5	266.557.906.477,4
2010	1.057.801.295.584	5,1	9.016	4,5	328.581.153.292,2	314.142.282.684,4
2015	1.170.564.619.928	3,3	9.298	2,8	428.461.575.941,9	404.586.122.675,6
2017	1.150.887.823.404	2,0	8.910	6,1	456.573.735.941,0	435.799.968.144,3
2018	1.223.808.885.586	2,0	9.698	5,3	502.980.529.658	480.015.559.589

Kaynak: World Bank (2019) veri tabanından derlenmiştir. (<https://databank.worldbank.org>).

Tablo 1.6’ya göre Meksika’nın GSYİH oranları; 2008 yılının sonunda ABD’de başlamış olan ekonomik kriz, uyuşturucu kartellerinin sebebiyet verdiği şiddet olayları ve Meksika’dan dünyaya yayılan H1N1 salgınından dolayı ülke 2009 yılında resesyona girmiş (Ticaret Bakanlığı,2019) ve 2010 yılında GSYİH’si 1.057.801.295.584 trilyon dolar olarak gerçekleştirmiştir. Tablodaki rakamlar göre GSYİH’nin en düşük olduğu yıl 707.906.744.575 milyar dolar ile 2000 yılı olurken en yüksek olduğu yıl 1.223.808.885.586 trilyon dolar ile 2018 yılı olmuştur.

GSYİH yıllık büyüme oranlarına ele aldığımız zaman ise büyüme oranının 2000 yılında %4,9 olduğu 2018 yılına kadar geçen sürede büyüme oranının bu yıla göre düşüşler gösterdiği

ve 2018 yılında %2 olduğu görülmektedir. Meksika genel olarak da en yüksek büyüme oranını ise 2010 yılında %5,1 düzeyinde gerçekleştirmiştir.

Kişi başı GSYİH'nin 2000 yılında 6,959 bin dolar olduğu ve günümüz itibariyle ise 9,698 bin dolara çıktığı bu oranın yaklaşık olarak bir kat arttığını bununda ülke için yeterli olmadığı tablodan anlaşılmaktadır. Enflasyon oranlarına baktığımız zaman, tablodaki rakamlara göre en yüksek enflasyon oranının ülke de 2000 yılında %11,2 olarak gerçekleştiği ve 2018 yılında ise düşüşlerin yaşanarak %5,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 1.6'da Meksika'nın 2018 yılında 502.980.529.658 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalat rakamı 2000 yılına göre yaklaşık olarak üç kat artış göstermiştir. İhracat rakamlarına bakıldığında ise tablodaki yıllar itibariyle artışların yaşandığı ve en yüksek oranın 2018 yılında 480.015.559.589 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Genel olarak Meksika NAFTA'dan sonra benimsediği serbest ticaret anlayışı ve ABD'ile yakın kurulan ticari ilişkiden dolayı ülkenin parametrelerinde ekonomik açıdan olumlu artışların yaşandığı gözlenmektedir. Bu olumlu artışlara bakıldığında Meksika NAFTA'dan sonra ABD ile ihracatını yaklaşık üç kattan fazla arttırmış olması ayrıca ithalatını da yaklaşık üçe katlamış olması bu artışların ülkenin genel ihracat ve ithalat rakamlarına yansımıştır (Dolu ve Göksel, 2017: 924).

1.1.6. Endonezya Cumhuriyeti

Endonezya Cumhuriyeti'nin genel bilgileri ile temel ekonomik göstergeleri aşağıda açıklanmaktadır.

1.1.6.1. Genel Bilgiler

II. Dünya Savaşına kadar Hollanda Doğu Hint Adaları olarak bilinen Endonezya, Hollanda tarafından uzun süre sömürgeye uğramıştır. 17 Ağustos 1945 tarihinde bağımsızlığını elde etmişse de bu ilanı Hollanda, bağımsızlık savaşı sonrasında, 27 Aralık 1949 tarihinde tanımıştır (İmga, 2004:115). Bağımsızlığını kazandıktan sonra, Endonezya parlamenter bir hükümet sistemi benimseyen yeni bir anayasa kabul etmiştir (Country Watch, 2016:9).

Endonezya'nın siyasal tarihini üç farklı dönem olarak ele almak mümkündür. İlk dönem olan 1950- 1957 yılları arasında Endonezya, temsili demokrasiyle yönetilmiştir. İkinci dönem tarihleri olan 1957- 1965 yılları arasında ise, dönemin devlet başkanı olan Sukarno'nun liderliğinde otokratik bir yönetim ile yönetilmiş ve son dönem olan 1965- 1998 yılları arasında ise, "Yeni Düzen" olarak adlandırılan ve devlet başkanı olan Suharto'nun benimsediği ordu destekli bir yöntem ile idare edilmiştir (İmga, 2004:115).

Endonezya Cumhuriyeti şuan ki döneminde ise merkezi idarenin üstünlüğüne dayalı olan üniter bir devlettir. Ülke, otuz üç eyaletten oluşmaktadır (Country Watch, 2016:9). Toprak ve nüfus bakımından dünyanın en büyük İslam ülkesi ve Güneydoğu Asya'nın en önemli ülkelerinden biridir (İmga, 2004:115). Endonezya sahip olduğu 17.508 adası ile de dünyanın en büyük ada kompleksidir (Country Watch, 2016:9). Aynı zamanda 266.998 milyon nüfusuyla (IMF,2019) da dünyanın en kalabalık dördüncü ülkesidir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Endonezya sahip olduğu doğal kaynaklar, stratejik konum ve deniz taşımacılığında önemli bir geçiş noktasında bulunmasından dolayı tarih boyunca birçok kolonyalist devletin ilgi odağı olmuştur (Yenigün ve Duran, 2010: 480).

Topraklarının sadece %7,5'i ekilebilir durumda olan Endonezya'nın ekonomisinde tarım sektörünün kuvvetli bir ağırlığı söz konusudur. Önemli tarım ürünleri arasında; başta pirinç olmak üzere mısır, çay, kahve, şeker kamışı, soya fasulyesi, baharat, tütün, yer fıstığı, manyok ve patates yer almaktadır. Ayrıca ülkenin büyük bir kısmını ormanlık alanlar oluşturmaktadır. Bu yüzden ekonomiye orman ürünlerinin katkısı artmış durumdadır. Dünya ülkeleri arasında ise orman ürünleri açısından ikinci sırada yer alan ülke, ayrıca 1949 da bağımsızlığına kavuştuktan sonra ise madencilik, sanayi ve ticarete önemli derecede ilerlemeler kaydetmiş ve günümüz de bu ilerlemelerini devam ettirmektedir (Ticaret Bakanlığı,2019).

1.1.6.2. Endonezya Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeler

Üç yüz elli yıllık Hollanda sömürgesi altında olan Endonezya, İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde de Japon askeri işgali ile karşılaşmış ve ülke üzerinde hakimiyetini devam ettirmek isteyen Hollanda'ya karşı da dört yıl süren gerilla savaşı vermiştir. Önemli ekonomik kalkınmasını 1949 da Hollanda'ya karşı verdiği bağımsızlık savaşını kazandıktan sonra gerçekleştirmeye çalışmıştır (Pauker, 1996).

Ülkenin ekonomisini iktidarda olan devlet adamlarına göre ele aldığımızda; ilk olarak, Sukarno dönemi olan 1960'lı yıllarda ekonomi siyasi istikrarsızlıklardan dolayı kötü etkilenmiştir. Yoksullukla ve açlıkla mücadele eden genç ve tecrübesiz bir hükümetin başta olduğu bu süreçte, ekonomi de %1.000 yıllık enflasyon, ihracat gelirlerinde daralma, altyapılarda yetersizlik, önemsiz düzeyde yatırım tesisleri ve yatırımların karışıklık içinde olması ülkenin ekonomik gelişiminin 1960 sonrasına yansımaya neden olmuştur (Tirtosudarmo, 1997:300).

Yeni Düzen olarak adlandırılan Suharto döneminde ise (1965-1998) siyasi kalkınmanın vazgeçilmez temeli olarak ekonomik kalkınma teşvik edilmesi sonucunda ülke o dönemlerde (Pauker, 1996) ulus-devletin meşruiyetini oluşturma ve ekonomik kalkınma çabaları üzerine yoğunlaşmıştır (Yenigün ve Duran, 2010: 464).

Suharto, yönetimin benimsediği enflasyonu, düşürüp para birimini istikrara ulaştırmış ve ülkenin dış borçlarına yeniden zaman aşımı uygulamıştır. Diğer devletler tarafından yardım ve yatırım çeken ekonomik politikaları benimsemiş ve özel işletmeler ilk defa sermaye biriktirmeye ve operasyonlarını daha büyük ölçekte genişletmeye başlamıştır. Bu dönem de Suharto tarafından ekonomiyi serbestleştirmeyi amaçlayan kapsamlı reformların başlatılmasıyla beraber ülkede yaşayan Çin kökenli insanlar ekonomiye katılım sağlayabilmişlerdir. Bu sayede Çin sermayesi mobilizasyonu gerçekleştirilmiştir (Johansson, 2014: 5).

1981- 1988 yılları arasında ise ihracatın rekabet gücünü arttırmak için birçok ekonomik reform yapılmıştır. Bu reformlar arasında Rupiahın (Endonezya para birimi) yönetilen bir devalüasyon ve finans sektörünün düzenlenmesinin kaldırılması da yer almaktadır. 1989'dan 1997'ye kadar ülke ekonomisinin büyüme oranı yaklaşık olarak %7'den fazla olmuştur (Schwarz, 1994). Ülkenin, 1997 yılının ortalarında Asya Mali Krizinden etkilenmesi sonucu ülkenin para birimi değer kaybına uğramıştır (Schwarz, 1994).

Dünya Bankası tarafından tanımlandığı üzere Endonezya 1970 yılında toplam nüfusun %60'nı oluşturan yoksulluk oranını 1990'da %15'e düşürebilmiştir (Pauker, 1996). Bu durum Suharto döneminde teşvik edilen ekonomik kalkınmanın sonuçlarından biri olmuştur.

2017 yılı itibariyle IMF verilerine göre dünyanın en büyük ekonomisi olan Endonezya'nın (<https://www.imf.org/>, erişim tarihi: 26.06.2019) 2000 yılından itibaren belirli aralıklarla Dünya Bankasından ele alınan verilerle incelendiğinde ise;

Tablo 1.7 Endonezya Cumhuriyeti'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıl	GSYİH \$	GSYİH Yıllık Büyüme (%)	KBGS YİH \$	Enflasyon (Yıllık %)	İthalat US \$	İhracat US \$
2000	165.021.012.078	4,9	780,2	20,4	50.264.686.470	67.621.169.166
2005	285.868.618.224	5,7	1.263,3	14,3	85.533.800.864	97.387.627.235
2010	755.094.160.363	6,2	3.122,4	15,3	169.158.028.224	183.480.563.627
2015	860.854.235.065	4,9	3.331,7	4,0	178.863.652.800	182.158.299.305
2017	1.015.423.455.783	5,1	3.836,9	4,3	194.699.184.466	204.999.366.083
2018	1.042.173.300.626	5,2	3.893,6	3,8	229.861.430.851	218.498.866.082

Kaynak: World Bank (2019) veri tabanından derlenmiştir. (<https://databank.worldbank.org>).

Tablo 1.7'ye göre Endonezya'nın 2000 yılında 165.021.012.078 milyar dolar olan GSYİH'si 2018 yılında 1.042.173.300.626 trilyon dolar olarak yaklaşık altı kat artış göstermiştir. Yıllık büyüme oranı ise 2018 yılında %5,2 civarında gerçekleşmiştir. Kişi başı GSYİH 2000 yılında 780 dolarken 2018 yılına kadar artışlar göstererek 3,893 bin dolara yükselmiştir. Ülkenin ekonomik tarihi boyunca mücadele ettiği parametrelerden biri olan enflasyon oranlarına baktığımız zaman ise başlangıç yılı olan 2000 yılında %20.4 düzeyinde ciddi bir oran olduğunu ve bu yüksek oranların 2005 ve 2010 yılında da devam ettiği görülmektedir. Endonezya yüksek olan enflasyon oranlarını 2018 yılında %3,8 oranına düşürmeyi başarmıştır.

Tablo 1.7'de Endonezya'nın gerçekleştirdiği ithalat rakamlarında gösterilen yıllar itibariyle artışların yaşanmıştır. Ayrıca ithalat rakamlarında 2000 yılına göre 2018 yılında dört kat artış gerçekleşerek 229.861.430.851 milyar dolar olduğu görülmektedir. İhracat rakamlarındaki durum ise artışların olmasıyla beraber 2018 yılında 218.498.866.082 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

1.1.7. Türkiye Cumhuriyeti

Türkiye Cumhuriyeti'nin genel bilgileri ile temel ekonomik göstergeleri aşağıda yer almaktadır.

1.1.7.1. Genel Bilgiler

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı devletinin siyasal varlığının sona ermesiyle beraber aynı toprak temelleri üzerine, dönem kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştur. Kuruluş yılı olan 1923 yılından itibaren ülke, birçok siyasi, ekonomik ve sosyal değişimler yaşamıştır. Yaşanan bu değişimleri, dört farklı dönem olarak ele alıp incelemek mümkündür.

İlk dönem olan 1923-1950 yılları arası süreç, ulus devletin tek partili bir yönetim anlayışıyla inşa edildiği "Erken Cumhuriyet" dönemidir (Keyman ve İçduygu, 2005) ve Türkiye Cumhuriyeti bu yıllara arasında uluslararası olarak tanınmıştır. Bu süreçte benimsenen asıl hedef modern bir ulus devlet yaratılarak "çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak" olmuştur. Ayrıca bu yıllar arasında birçok siyasi ve ekonomik reform geliştirilmiştir (MireKoc, 2014:12)

1950-1980 dönemlerinde, Türkiye de demokratik geçişin başlangıç yılları kabul edilmekle beraber aynı yıllar arsında ülke 1960, 1971 ve 1980 askeri darbelerine maruz kalmıştır (Zürcher, 2016). 1980-2000 yılları arası ise demokratik bir konsolidasyon ve

ekonomik liberalleşmenin gerçekleştiği dönem olarak kabul edilmektedir (Keyman ve İçduygu, 2005). Bu yıllar arasında ekonomik açıdan benimsenen stratejinin dışa dönük pazar odaklı bir stratejisi olması ülkenin neoliberal bir ekonomiye geçişini ve küresel ekonomiye entegrasyonlaşması sonucunda bütünleşmesine işaret etmektedir (Buğra ve Keyder, 2005:22). 2000 yılından günümüze kadar olan süreç ise Avrupa Birliği adaylığının ve etkilerinin önemini arttığı dönem olarak ele alınmaktadır (Keyman ve İçduygu, 2005).

Ülke coğrafi açıdan, stratejik bir konuma sahip olan dağlık bir Avrasya ülkesidir. Batı Asya, Doğu Trakya ve Güneydoğu Avrupa'da bulunan Anadolu yarımadasında yer almaktadır. Yaklaşık olarak 780.580 kilometrekarelik bir alanı kaplayan ülke, sekiz ülkeyle de sınırı bulunmaktadır. Bu ülkeler; Batıda Yunanistan, Doğuda Ermenistan, Azerbaycan ve İran, Güneydoğuda Irak ve Suriye, Kuzeybatıda Bulgaristan, kuzeydoğuda Gürcistan'dır (MireKoc, 2014:5). Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin toplam alanının yaklaşık yüzde üçü Güneydoğu Avrupa'da bulunmaktadır (One World Nations Online, 2018).

IMF 2018 verilerine göre (<https://www.imf.org/>, erişim tarihi: 05.07.2019) 83.023 milyona sahip olan Türkiye'nin nüfusunun çoğunluğunu genç nüfus oluşturmaktadır. Türkiye, 1923'te Cumhuriyet olarak kuruluşundan bu yana, güçlü bir laiklik geleneği geliştirip benimsemiştir. Anayasası, ülkenin yasal çerçevesini düzenlemekle beraber hükümetin temel ilkelerini belirler ve Türkiye'yi üniter bir merkezi devlet olarak kurulmasını sağlamaktadır (MireKoc, 2014:9).

Ekilebilir araziye sahip olan Türkiye, Orta Doğudaki diğer ülkelere nazaran su kaynakları açısından avantajlıdır. Sahip olduğu nehirlerde hidroelektrik enerji üretimi ve sulama yapılmaktadır. Nispeten büyük miktarda kömür mevcuttur. Ülkenin diğer önemli mineral kaynakları ise bor ve kromdur (Library of Congress,2008).

1.1.7.2. Türkiye Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeler

Cumhuriyet döneminde Türkiye ekonomisi farklı ekonomik yapılar ve farklı ekonomik politikalarla çok önemli gelişmeler sağlamıştır. Türkiye kendi şartlarını göz önünde bulundurarak uyguladığı çözümlerle ekonomisini kalkındırmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin ekonomik açıdan dönemler bazında izlediği ekonomik modellerin kronolojik sıralaması; (Ertuna, 2004:7)

- 1923-1933 Liberal milli ekonomi dönemi
- 1933-1950 Devlet önderliğinde kalkınma
- 1950-1960 Liberal ekonomiyi deneme süreci
- 1960-1980 Planlı ekonomi dönemi

- 1980 ve sonrası Küresel ekonomiyle bütünleşme şeklindedir.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yılı olan 1923 yılında zengin bir ekonomik mirasın olmaması, Osmanlı devletinden kalan ağır borçlar ve birbiri ardına gerçekleşen Balkan, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşlarının etkisinin nedeniyle çökme noktasına neredeyse gelmiştir. 1938 yılına kadar olan süreçte ülkenin ulusal sermayeden ve teşebbüs gücünden yoksun ve çökme halinde olmasından dolayı bu süreç ekonomiyi yeniden yapılandırma çalışmalarının ağırlıkta olduğu bir dönem olmuştur (Tecer, 2006: 77). Bu süreçte benimsenen asıl hedef modern bir ulus devlet yaratılarak “çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak” olduğu için bu anlayış doğrultusunda ekonominin her alanında ilk önemli adımlar atılmıştır (MireKoc, 2014:12).

1933-1950 dönemlerinde çok partili sisteme geçişle birlikte ekonomi alanında liberal akım başlamış (Koçtürk ve Gölalan, 2010:57) ve devlet önderliğinde bir kalkınma modeli uygulanmıştır. Bu kalkınma modelinde benimsenen misyon doğrultusunda önem verilen unsurlar arasında; üretim faaliyetlerinde olumsuz etki yaratacak unsurları yok etmek, sanayileşmeyi sürekli kılma ve bu süreklilik için ihtiyaç duyulan personeli yetiştirmek ve özel kurumların rasyonel çalışma yöntemleriyle birlikte ticari bir serbestiyet içinde çalışmaktır. Kalkınma modeli sonucunda dönem içerisinde yaşanan İkinci Dünya Savaşına rağmen Türkiye açısından topyekûn, ekonomik, sosyal ve kültürel düzeyde önemli kalkınma hamleleri gerçekleştirilmiştir (Ertuna, 2004:8)

1950-1960 dönemi liberalleşmenin ve anti devletçi ekonomik politikalarının uygulandığı yıllardır. Bu dönem ağırlıklı olarak tarım sektörüne öncelik verme, sanayileşmeyi özel sektör öncülüğünde gerçekleştirme ve ülke ekonomisinde iktisadi sonuçlar açısından büyük değişimlerin yaşandığı dönem olarak görülmektedir (Kanca, 2012: 48). 1950’lerde liberal ekonomi programı sayesinde ekonomide olumlu gelişmeler görülsede 1960 yılında piyasa ekonomi kurallarının uygulamada başarısız olunması ve ekonominin plansız ve liberal bir anlayışla (Dağdemir ve Küçükkalay, 1999:122) yönetilmesinden dolayı dönemin diğer yarısında ekonomik açıdan başarılı gelişmeler görülmemiş ve Türkiye’nin enflasyon artışıyla karşılaştığı ve TL’nin devalüasyona uğradığı bir yıl olmuştur.

1960-1980 yılları arasında bir önceki dönemde piyasa ekonomisinde uygulamada başarısızlık yaşanmasından dolayı ülke bu yıllar arasında plana dayalı bir model uygulamaya geçmiştir (Sakarya, 2015:245). Türkiye önemli bir kalkınma hedefini sürdürse de enflasyondaki artışın hız kesmemesi ülkenin ekonomi açıdan dengesini korumasını zorlaştırmış (Ertuna, 2004:9) ve dönemin sonunda askeri darbe ile sonuçlanan 1980 krizinin yaşamıştır.

1990'lı yıllarda ekonominin açık pazar haline dönüşmesi çok fazla sermaye hareketi girişlerine maruz kalmasına neden olmuştur. Bu sebeple TL'nin aşırı değerlenmesi, faiz oranları ve toplam iç talepteki yaşanan artışlar ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Hızla yükselen enflasyon oranının ekonomik dengeleri de bozmasıyla 1994 finansal krizi yaşanmıştır (Bayrak ve Kanca, 2013:6-10).

Türkiye ekonomisinin 2000 yılından itibaren belirli aralıklarla Dünya Bankasından ele alınan veriler incelendiğinde ise;

Tablo 1.8 Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıl	GSYİH \$	GSYİH Yıllık Büyüme(%)	KBGS YİH \$	Enflasyon (Yıllık %)	İthalat US\$	İhracat US\$
2000	272.979.390.334	6,6	4.316	49,3	61.561.833.967	53.091.138.041
2005	501.416.301.536	9,0	7.384	7,1	122.442.650.862	105.386.581.692
2010	771.901.768.870	8,5	10.672	7,0	196.452.157.992	157.844.708.413
2015	859.796.872.678	6,1	10.948	7,8	223.151.124.893	200.727.578.909
2017	851.549.231.503	7,4	10.499	10,8	249.655.355.194	211.220.249.990
2018	766.509.088.838	2,6	9.311,4	16,2	236.010.471.567	226.981.860.165

Kaynak: World Bank (2019) veri tabanından derlenmiştir. (<https://databank.worldbank.org>).

Tablo 1.8'e göre Türkiye'nin GSYİH oranları ülkenin 2001 yılında faizlerdeki hızlı yükselişten dolayı kamu ve özel bankaların mali yapıları bozulması ve bankaların çok fazla derecede likitideye ihtiyaç duyması sonucunda ödemelerini gerçekleştirememesi ve ülkede döviz krizinin yaşanmasından (Bayrak ve Kanca, 2013:12) dolayı 2005 yılına kadar geçen süreçte düşüşlerin yaşanmasına ve GSYİH'nin beklenenden daha düşük olarak gerçekleşmesine neden olmuştur. 2018 yılında ise 766.509.088.838 milyar dolar olan GSYİH'nin 2000 yılına göre yaklaşık olarak üç kat artış gösterdiği tablodan anlaşılmaktadır. GSYİH yıllık büyüme oranlarına ele aldığımız zaman ise büyüme oranının ülkemiz de yaşanan son olaylar nedeniyle istenilen düzeyde olmadığı ve tablodaki yıllar itibariyle gerçekleşen en düşük oranın %2,6 olarak 2018 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Kişi başı GSYİH oranlarında 2005, 2010, 2015 ve 2017 yıllarında belirli artışlar söz konusu olsa da 2018 yılına bakıldığında bu oranın bir önceki yıla göre düşüş gösterdiği ve 9.311 bin dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye'nin 1950'li yıllardan beri yükselen enflasyonla mücadelesinin halen devam ettiği ama başlangıç yıllarına göre oranların tek haneli rakamlara düşürdüğü de görülmektedir.

2000 yılında %49 gibi ciddi bir oran olan enflasyon oranının, 2018 yılına bakıldığında ülke ekonomisi açısından olumlu düşüşün yaşandığı söylenebilmektedir.

Tablo 1.8’de Türkiye’nin gerçekleştirdiği ithalat rakamlarının 2018 yılında 236.010.471.567 milyar dolar olarak gerçekleştiği ve 2000 yılına göre yaklaşık dört kat arttığı görülmektedir. İhracat rakamlarına bakıldığında ise tablodaki yıllar itibariyle artışların görüldüğü ve 2018 yılında 226.981.860.165 milyar dolar olduğu ve 2000 yılına göre dört kat arttığı görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE E7 ÜLKELERİ ARASINDAKİ DİŞ TİCARET

E7 ülkeleri hakkında genel bilgiler, ekonomik bilgiler ve temel ekonomik veriler birinci bölümde ele alınmıştır. Bu doğrultuda bu bölümde Türkiye'nin E7 ülkeler ile 2000-2018 yılları arasında yaptığı dış ticaret rakamları TÜİK sitesinden alınarak tablolaştırılacaktır. Bu rakamlar doğrultusunda dış ticaret kalemini oluşturan ihracat ve ithalat verileri ele alınacak olup bu iki veri arasındaki farkla dış ticaret dengesi toplamıyla dış ticaret hacmi elde edilecektir. İhracat ve ithalat verileri ABD doları olarak TÜİK sitesinden alınarak tablolaştırılmıştır.

2.1. Türkiye – Çin Halk Cumhuriyeti Dış Ticareti

Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ticari ilişkiler, 16 Temmuz 1974 tarihinde Pekin'de imzalanan Ticaret Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir (Türkiye Ticaret Bakanlığı, 2020). Bu anlaşma çerçevesinde 1974'ten günümüze kadar süregelen ticari ilişkinin 2000-2018 yılları arası gösterimin rakamsal ifadesi Tablo 2.1 de yer almaktadır.

Tablo 2. 1 Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat \$	İthalat \$	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2000	96.010.398	1.344.731.391	-1.248.720.993	1.440.741.789
2001	199.372.814	925.619.822	-726.247.00	1.124.992.636
2002	268.229.485	1.368.316.717	-1.100.087.232	1.636.546.202
2003	504.625.797	2.610.298.044	-2.105.672.247	3.114.923.841
2004	391.585.394	4.476.077.424	-4.084.492.030	4.867.662.818
2005	549.763.633	6.885.399.526	-6.335.635.893	7.435.163.159
2006	693.037.514	9.669.110.140	-8.976.072.626	10.362.147.654
2007	1.039.523.082	13.234.091.842	-12.194.568.760	14.273.614.924
2008	1.437.203.856	15.658.210.407	-14.221.006.551	17.095.414.263
2009	1.600.296.212	12.676.572.760	-11.076.276.548	14.276.868.972
2010	2.269.175.473	17.180.806.446	-14.911.630.973	19.449.981.919
2011	2.466.316.097	21.693.335.513	-19.227.019.416	24.159.651.610
2012	2.833.255.270	21.295.241.830	-18.461.986.560	24.128.497.100
2013	3.600.865.335	24.685.885.338	-21.085.020.003	28.286.750.673

2014	2.861.052.429	24.918.223.694	-22.057.171.265	27.779.276.123
2015	2.414.790.409	24.873.456.845	-22.458.666.436	27.288.247.254
2016	2.328.044.002	25.441.432.799	-23.113.388.797	27.769.476.801
2017	2.936.261.788	23.370.619.564	-20.434.357.776	26.306.881.352
2018	2.912.538.278	20.719.046.410	-17.806.508.132	23.631.584.688

Kaynak: TÜİK.

Tablo 2.1’de yer alan dış ticaret rakamlarını beşer yıllık dönemler şeklinde yorumladığımızda ülkenin 2000-2005 yılları arası ihracat rakamları dalgalanma göstermekte ve 2005 yılına gelindiğinde bir önceki yıla göre ihracat oranının %40 arttığı görülmektedir. 2006-2010 arasında ihracat rakamlarında düzenli artışların yaşandığı, 2011-2015 yılları arasında ise 2011, 2012 ve 2013 yılında artışlar mevcutken 2014 ve 2015 yılında bu rakamlarda düşüşler yaşandığı görülmektedir. Son üç yılı ele aldığımızda 2017 yılında bir önceki yıla göre artışın olduğu ancak 2018 yılında ise geçen yıla nazaran %1 düşüşün yaşandığı görülmektedir.

İthalat rakamlarını ele aldığımızda 2000-2005 yılları arasında genelde Türkiye’nin Çin den yaptığı ithalat rakamlarının artış gösterdiği ancak 2001 yılında Türkiye’nin yaşadığı ekonomik kriz ülkenin satın alma gücünü etkilediğini ve bu sebeple oranın düşüş gösterdiği tablodan anlaşılmaktadır. 2006-2010 yılları arasında ise mevcut artışın devam ettiği ancak 2009 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin ithalat rakamlarına da yansımıştır. Ayrıca 2011-2015 yılında benzer oranlarda gerçekleşen ithalat rakamları son iki yılda düşüş göstermiştir.

Dış ticaret dengesine baktığımızda ülkenin ele alınan yıllar itibariyle hep ithalat fazlası vermesi dış ticaret açığına neden olmuştur. Genel anlamda en yüksek açık verdiği yıl 2016 yılıdır ve bu oran -23 milyar dolardır. Dış ticaret hacminin ise en yüksek oranının 28 milyar dolar olduğu ve 2013 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye’nin ürün grubu bazında Çin Halk Cumhuriyeti ile gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat malları ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. 2 Türkiye’nin Çin ile İhracat ve İthalatında Yer Alan Başlıca Ürünler

İhracat Ürünleri	İthalat Ürünleri
Mermer ve traverten, ekosin, su mermeri, kireçli taşlar	Telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar
Krom cevherleri ve konsantreleri	Otomatik bilgi işlem mak. bunlara ait birimler; vd.
Tabii boratlar ve bunların konsantreleri	Sentetik filament iplikleri
	Sadece veya esas itibariyle 85.25 ila 85.28

Kurşun cevherleri ve konsantreleri	pozisyonlarında yer alan cihazlara mahsus aksam ve parçalar
Kıymetli metal cevherleri ve konsantreleri	Hava veya vakum pompaları, hava veya diğer gaz kompresörleri, fanlar, aspiratörü olan havalandırmaya mahsus davlumbazlar

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

2.2. Türkiye- Hindistan Dış Ticareti

Türkiye ve Hindistan arasındaki ticaret çok uzun süredir devam etmektedir. İki ülke arasındaki gerçekleşen Ticaret Anlaşması 19 Eylül 1973'te imzalanmıştır (Türkiye Ticaret Bakanlığı, 2020). Bu iki ülke arasında 2000-2018 yılları arası gerçekleşen dış ticaret rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. 3 Türkiye – Hindistan Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat \$	İthalat \$	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2000	56.047.013	449.307.322	-388.260.309	505.354.335
2001	74.373.323	354.875.121	-280.501.789	429.248.444
2002	72.723.969	564.463.264	-491.739.265	637.187.233
2003	71.365.460	722.855.219	-651.489.759	794.220.679
2004	136.317.405	1.046.398.380	-910.080.975	1.182.715.785
2005	219.869.435	1.280.473.055	-1.060.603.620	1.500.342.490
2006	222.242.425	1.579.404.944	-1.357.162.519	1.801.647.369
2007	348.228.767	2.299.732.094	-1.951.503.327	2.647.960.861
2008	542.729.876	2.457.908.420	-1.915.178.544	3.000.638.296
2009	409.202.201	1.902.606.651	-1.493.404.450	2.311.808.852
2010	606.080.868	3.409.937.589	-2.803.856.721	4.016.018.457
2011	756.081.773	6.498.651.492	-5.742.569.719	7.254.733.265
2012	791.720.122	5.843.637.676	-5.051.917.554	6.635.357.798
2013	586.927.237	6.367.790.621	-5.780.863.384	6.954.717.858
2014	586.588.922	6.898.576.779	-6.311.987.857	7.485.165.701
2015	650.318.958	5.613.515.289	-4.963.196.331	6.263.834.247
2016	651.702.660	5.757.246.112	-5.105.543.452	6.408.948.772
2017	758.560.340	6.216.638.566	-5.458.078.226	6.975.198.906
2018	1.121.411.888	7.534.558.003	-6.413.146.115	8.655.969.891

Kaynak: TÜİK

Türkiye ve Hindistan arasında gerçekleşen dış ticaret rakamlarından ilk olarak ihracat verilerini ele aldığımızda, 2000-2005 yılları arasında 2002 ve 2003 yılında yaşanan minimal düşüşler dışında artışların yaşandığı görülmektedir. 2006-2010 yılları arasında küresel ekonomik krizin etkilediği 2009 yılı hariç diğer yıllarda artışlar mevcuttur. 2011-2015 yılları

arasında ise 2013-2014 yıllarında oranın mevcut düzeyde aynı kaldığı görülürken son üç yılda ihracat verilerin arttığı ve 2018 yılında tablodaki en yüksek orana ulaştığı söylenebilmektedir.

İthalat rakamlarına bakıldığında genel itibariyle ihracat rakamlarından fazladır. İthalat rakamlarında genel olarak 2009, 2012, 2015 ve 2016 yılları hariç artışların olduğu görülmektedir. En yüksek gerçekleşen ithalat rakamı ise 7 milyar dolarla 2018 yılıdır.

Dış ticaret dengesinde ithalat rakamlarının ihracat rakamlarından fazla olması sebebiyle hep açık verilmiştir. Açık verilen yıllar arasında en yüksek oran ithalatın en fazla gerçekleştiği yıl olan 2018'dir. Ayrıca 2018 yılı 8 milyar dolarla en yüksek dış ticaret hacminin gerçekleştiği yıldır.

Türkiye'nin ürün grubu bazında Hindistan ile gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat malları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. 4 Türkiye'nin Hindistan ile İhracat ve İthalatında Yer Alan Başlıca Ürün Grubu

İhracat Ürünleri	İthalat Ürünleri
Ekosin, mermer ve traverten, su mermeri, kireçli taşlar	Bitümenli minerallerden elde edilen yağlar ve Petrol yağları ve
Dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları veya bunların eritilmesi ile elde edilmiş külçeler	İplik (Sentetik filament dikiş ipliği hariç) (perakende olarak satılacak hale getirilmemiş)
Sadece veya esas itibariyle 84.07 veya 84.08 pozisyonlarındaki motorların aksam ve parçaları	Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar
Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar	Sentetik devamsız lifden iplik (dikiş ipliği hariç) (toptan)
Sığır (buffalo dahil) ve at cinsi hayvanların dabalıyılmış veya crust (arakurtmalı) post ve derileri	Fluoresanlı aydınlatma maddeleri, sentetik organik boyayıcı maddeler, veya lüminofor olarak kullanılan organik ürünler

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

2.3. Türkiye- Rusya Federasyonu Dış Ticareti

SSCB döneminde de Türkiye'nin önemli ticaret ortakları arasında yer alan Rusya ile ticari ilişkiler Birliğin 1992 yılında dağılmasına rağmen artarak devam etmiştir. Türkiye ve Rusya'nın mevcut coğrafi konumları ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir avantaj sağlamıştır (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Tablo 2.5'te iki ülke arasında 2000-2018 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret rakamları yer almaktadır.

Tablo 2. 5 Türkiye – Rusya Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat \$	İthalat \$	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2000	643.902.938	3.886.583.276	-3.242.680.338	4.530.486.214
2001	924.106.727	3.435.672.619	-2.511.565.892	4.359.779.346
2002	1.172.038.590	3.891.721.401	-2.719.682.811	5.063.759.991
2003	1.367.590.908	5.451.315.438	-4.083.724.530	6.818.906.346
2004	1.859.186.551	9.033.138.484	-7.173.951.933	10.892.325.035
2005	2.377.049.944	12.905.619.879	-10.528.569.935	15.282.669.823
2006	3.237.611.322	17.806.238.758	-14.568.627.436	21.043.850.080
2007	4.726.853.152	23.508.494.288	-18.781.641.136	28.235.347.440
2008	6.483.003.596	31.364.476.862	-24.881.473.266	37.847.480.458
2009	3.189.607.392	19.450.085.570	-16.260.478.178	22.639.692.962
2010	4.628.152.963	21.600.641.439	-16.972.488.476	26.228.794.402
2011	5.992.633.393	23.952.914.321	-17.960.280.928	29.945.547.714
2012	6.680.777.245	26.625.286.056	-19.944.508.811	33.306.063.301
2013	6.964.209.480	25.064.213.832	-18.100.004.352	32.028.423.312
2014	5.943.014.110	25.288.597.271	-19.345.583.161	31.231.611.381
2015	3.588.330.986	20.401.756.568	-16.813.425.582	23.990.087.554
2016	1.732.953.579	15.162.386.047	-13.429.432.468	16.895.339.626
2017	2.734.315.893	19.514.093.954	-16.779.778.061	22.248.409.847
2018	3.399.662.315	21.989.573.934	-18.589.911.619	25.389.236.249

Kaynak: TÜİK

Tabloda yer alan ihracat rakamlarına göre Türkiye ve Rusya arasında genel olarak ihracat değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. 2000-2018 yılları arasında ihracat rakamlarının düşüş gösterdiği yıllar 2009,2014, 2015 ve 2016 yıllarıdır. İhracat rakamının en yüksek olduğu yıl 2013 yılıdır ve bu oran 6 milyar dolardır. 2014 yılından itibaren ihracatta gerçekleşen düşüşlerin ülke ekonomisindeki yavaşlama ve rublenin değer kaybına bağlı olarak ithalatın daralması nedeniyle gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2020).

İthalat rakamlarına bakıldığında genel olarak artış gösteren rakamların 2009 yılında küresel ekonomik kriz nedeniyle geçen yıla nazaran %37 oranında bir düşüş gerçekleşmiştir. Ülkenin küresel krizden çıkmasıyla beraber ithalat oranında %11 gibi bir artış yaşanmıştır. İthalat rakamlarının 2013 yılında sonra düşüşe geçildiği görülmekle beraber 2018 yılında oran 22 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar arasında en yüksek oran 31 milyar dolarla 2008 yılıdır.

Dış ticaret dengesinde ülkeden yapılan ithalat oranların ihracat oranlarından fazla olması sebebiyle yıllar itibariyle hep açık verilmiştir. Bu oranlar arasında gerçekleşen en yüksek dış ticaret açığı ithalatın fazla olduğu 2008 yılıdır ve bu oran -24 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ülkeler arası ihracat ve ithalatın toplamı olan dış ticaret hacminin ele alınan yıllar arasında en yüksek düşüşlerin yaşandığı yıllardan biri 2016'dır. Dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre yaklaşık %30 oranında azalarak 16,9 milyar dolara düşmüştür. 2008 yılında ticaret hacminin 37 milyar dolar olduğu ve bir önceki yıla göre yaklaşık %34 arttığı görülmektedir.

Türkiye'nin ürün grubu bazında Rusya ile gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat malları ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. 6 Türkiye'nin Rusya ile İhracat ve İthalatında Yer Alan Başlıca Ürün Grubu

İhracat Ürünleri	İthalat Ürünleri
Turunçgiller	Başka yerde belirtilmemiş ürünler
Kara taşıtları için aksam parçaları	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar
Kayısı, kiraz, şeftali, erik ve çakal eriği	Taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, toprak vb.
Ayakkabı; yüzü deri, tabanı kauçuk, plastik, suni vb.	Demir, çelik döküntü ve hurdaları ve bunların külçeleri
Otomobil, steysin vagonları, yarış arabaları	İşlenmemiş alüminyum

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

2.4. Türkiye- Brezilya Dış Ticareti

Türkiye Cumhuriyet'inin Brezilya ile 1927 yılında Roma'da yaptığı Dostluk Anlaşması ülkelerin ilişkilerinin başlamasına neden olmuş ve Türkiye'nin 1929'da Rio de Janeiro'da temsilcilik açmasını sağlamıştır. İki ülkenin geçmişe dayanan ilişkileri olmasına rağmen coğrafi uzaklığın fazla olması ve ülkelerin birbirini daha iyi tanımaması sebebiyle ekonomik ilişkiler düşük bir seviyede gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Türkiye ve Brezilya arasında 2000-2018 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret rakamları TÜİK 'ten alınarak Tablo 2.7 de derlenmiştir. Ülkeler arasında gerçekleşen dış ticaret hacmi de ekonomik ilişkinin düşük seyrini yansıtmaktadır.

Tablo 2. 7 Türkiye- Brezilya Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat \$	İthalat \$	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2000	41.679.353	302.505.071	-260.825.718	344.184.424
2001	89.817.583	212.121.093	-122.303.510	301.938.676
2002	48.978.714	236.091.178	-187.112.464	285.069.892

2003	50.165.495	401.826.090	-351.660.595	451.991.585
2004	69.355.258	566.292.870	-496.937.612	635.648.128
2005	103.457.889	798.575.858	-695.117.969	902.033.747
2006	121.881.519	934.782.476	-812.900.957	1.056.663.995
2007	229.913.652	1.172.669.219	-942.755.567	1.402.582.871
2008	318.027.480	1.423.867.764	-1.105.840.284	1.741.895.244
2009	388.206.717	1.105.889.970	-717.683.253	1.494.096.687
2010	614.551.000	1.347.524.940	-732.973.940	1.962.075.940
2011	883.471.294	2.074.353.931	-1.190.882.637	2.957.825.225
2012	1.002.759.403	1.770.094.120	-767.334.717	2.772.853.523
2013	936.095.843	1.408.806.202	-472.710.359	2.344.902.045
2014	794.186.310	1.728.745.207	-934.558.897	2.522.931.517
2015	458.366.725	1.792.241.432	-1.333.874.707	2.250.608.157
2016	333.741.410	1.788.012.371	-1.454.270.961	2.121.753.781
2017	384.904.079	2.544.927.922	-2.160.023.843	2.929.832.001
2018	489.885.182	3.257.706.199	-2.767.821.017	3.747.591.381

Kaynak: TÜİK

Türkiye ve Brezilya arasında gerçekleşen ihracat rakamlarının 2002 yılı haricinde 2012 yılına kadar arttığı görülmektedir. Ayrıca 2012 yılında Türkiye Brezilya'ya en yüksek ihracat rakamını gerçekleştirmiştir. Bu yıldan sonra ülke arasında ihracat rakamlarında ciddi oranlarda düşüşler mevcuttur. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Brezilya'nın, 2014 yılının ilk yarısında küresel ekonominin büyüme hızında meydana gelen yavaşlama eğiliminin devam etmesi nedeniyle büyüme hızı belirgin bir şekilde düşmüş ve ekonomik resesyonun devam etmesine sebebiyet vermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2015:11). Bu durumun Brezilya'nın dış ticaret rakamlarına da yansıdığını ve alım gücünü etkilediğini söyleyebiliriz.

Brezilya'dan gerçekleştirdiğimiz ithalat rakamları ihracattan fazla olduğu görülmektedir. Ülkeden gerçekleştirdiğimiz ithalat rakamları 2007 yılında sonra genel olarak 1 -2 milyar dolar arasında gerçekleşmiştir.

Türkiye ve Brezilya arasında karşılıklı ekonomik ilişkinin yeteri kadar güçlü olmaması nedeniyle dış ticaret dengesinde açıklık mevcuttur. Ele alınan yıllar arasında dış ticaret açığı artarak devam etmektedir. 2018 yılında ise dış ticaret dengesinin 2,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacmi, gerçekleşen ihracat ve ithalat rakamlarının yüksek seviyede olmaması nedeniyle düşük seviyede seyretmiştir. 2018 yılında geçen yıla göre dış ticaret hacmi %27 artarak 3,7 milyar dolar olmuştur.

Türkiye'nin Brezilya ile gerçekleştirdiği ithalat ve ihracatında yer alan başlıca ürün grupları Tablo 2.8' de yer almaktadır.

Tablo 2. 8 Türkiye'nin Brezilya ile İhracat ve İthalatında Yer Alan Başlıca Ürün Grubu

İhracat Ürünleri	İthalat Ürünleri
Karbonat; peroksikarbonat; amonyum karbomat içeren ticari amonyum karbonat	Canlı büyükbaş hayvanlar (at, eşek, katır ve bardolar hariç)
Karayolu taşıtları için aksam ve parçalar	Soya fasulyesi
Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabağı çıkarılmış/soyulmuş)	Demir cevherleri ve konsantreleri
Karayolunda kullanılan motorlu taşıtlar için karoseriler (şoför mahalleri dahil)	Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller
Suni devamsız lifden iplikler (dikiş ipliği hariç)	Sodalı veya sülfatlı kimyasal odun hamuru

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

2.5. Türkiye – Meksika Dış Ticareti

Türkiye ve Meksika'nın ticaret ilişkileri başladığı yıllardan itibaren genel olarak düşük seviyede seyretmiştir. Bunun nedenleri olarak; iki ülke arasındaki coğrafi uzaklık, taşıma masraflarının yüksek olması, kolay bozulabilir ürünlerin nakliyesinde yaşanan zorluklar, hem Türkiye'nin hem de Meksika'nın benzer üretim ve ihracat portföyüne sahip olmaması ve farklı pazarlara odaklanmalarıdır (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Tablo 2.9'da Türkiye ve Meksika arasında gerçekleşen dış ticaret rakamlarına bakıldığında iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin 2000 -2018 yılları arasında da düşük seviyelerde olduğu görülmektedir.

Tablo 2. 9 Türkiye- Meksika Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat \$	İthalat \$	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2000	41.302.018	51.592.624	-10.290.606	92.894.642
2001	51.773.082	30.915.931	20.857.151	82.689.013
2002	76.674.470	51.991.592	24.682.878	128.666.062
2003	40.421.689	99.979.000	-59.557.311	140.400.689
2004	150.607.569	120.121.512	30.486.057	270.729.081
2005	163.671.931	196.408.797	-32.736.866	360.080.728
2006	140.778.329	261.944.232	-121.165.903	402.722.561
2007	196.750.471	352.196.654	-155.446.183	548.947.125
2008	152.165.812	381.972.539	-229.806.727	534.138.351
2009	93.022.866	335.226.375	-242.203.509	428.249.241
2010	145.500.222	494.608.468	-349.108.246	640.108.690
2011	144.986.169	699.393.928	-554.407.759	844.380.097

2012	205.999.086	867.154.192	-661.155.106	1.073.153.278
2013	238.712.460	1.000.838.083	-762.125.623	1.239.550.543
2014	311.978.084	944.664.528	-632.686.444	1.256.642.612
2015	344.056.346	860.697.505	-516.641.159	1.204.753.851
2016	443.737.581	820.916.674	-377.179.093	1.264.654.255
2017	441.432.663	771.853.778	-330.421.115	1.213.286.441
2018	600.402.453	634.224.899	-33.822.446	1.234.627.352

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin Meksika'ya gerçekleştirdiği ihracat rakamlarına bakıldığında rakamların artma ve azalma eğilimlerinin belirgin olmadığı ve yıllar itibariyle farklı düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir. Ele alınan yıllar itibariyle en yüksek ihracat rakamının 2018 yılında 600,4 milyon dolar olduğu görülmektedir. Geçen yıla göre artış yüzdesi %36'tır. 2009'da yaşanan küresel ekonomik kriz ülkeye gerçekleştirilen ihracat rakamını geçen yıla göre yaklaşık olarak %38 azaltmıştır.

Ülkeden gerçekleştirilen ithalat rakamlarına bakıldığında ise genel olarak ihracat rakamlarından yüksek olarak gerçekleşse de ülkeler arası ticaret ilişkisinin yeterli düzeyde olmaması nedeniyle pek yüksek seviyelerde değildir. Ülkeden gerçekleştirdiğimiz ithalatın en yüksek olduğu yıl 2013 yılıdır ve 1,00 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam geçen yıla göre %16 artmıştır. 2018 yılında ithalat rakamı geçen yıla göre %18 azalarak 634 milyon dolar şeklinde gerçekleşmiştir.

Dış ticaret dengesinde Türkiye genelde 2001,2002 ve 2004 yılları hariç açık vermiştir. En fazla açık verilen yılın ise 762 milyon dolarla 2013 yılı olduğu görülmektedir. 2018 yılında geçen yıla göre dış ticaret açığı %90 azalarak 33,8 milyon dolar şeklinde gerçekleşmiştir. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişki yeterli düzeyde olması için dış ticaret hacmi, 2011 yılına kadar bir milyar doların altında gerçekleşmiştir. Ayrıca bu yıldan itibaren 2018 yılına kadar gerçekleşen en yüksek ticaret hacminin 1,25 milyar doları geçmediği görülmektedir.

Türkiye ve Meksika'nın ihracat ve ithalatında yer alan başlıca ürün grubu Tablo 2.10 da verilmiştir.

Tablo 2. 10 Türkiye'nin Meksika ile İhracat ve İthalatında Yer Alan Başlıca Ürün Grubu

İhracat Ürünleri	İthalat Ürünleri
Otomobiller	Vinil klorür veya diğer halojenlenmiş olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)
Mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallere veya kıymetli metallere kaplama metallere)	Otomobiller

Esya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	Tıpta, cerrahide, dişçilikte ve veterinerlikte kullanılan alet ve cihazlar
Karayolu taşıtları için aksam ve parçalar	Diğer boyayıcı maddeler , lüminofor olarak kullanılan inorganik ürünler
10 veya daha fazla kişi taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	Telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

2.6. Türkiye- Endonezya Dış Ticareti

Türkiye ve Endonezya arasında gerçekleşen ticaret anlaşması 14.09.1959 yılında yapılmıştır. Türkiye'nin Endonezya ile ticari ilişkisi uzun bir geçmişe dayanmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2020). Bu ilişki çerçevesinde ikili arasında 2000-2018 yılları arasında gerçekleşen dış ticarete ait rakamlar Tablo 2.11 de gösterilmiştir.

Tablo 2. 11 Türkiye – Endonezya Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat \$	İthalat \$	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2000	30.494.594	231.389.042	-200.894.448	261.883.636
2001	32.417.552	202.234.521	-169.816.969	234.652.073
2002	28.543.237	327.021.231	-298.477.994	355.564.468
2003	46.970.919	450.353.860	-403.382.941	497.324.779
2004	54.118.661	623.420.300	-569.301.639	677.538.961
2005	80.796.815	750.237.615	-669.440.800	831.034.430
2006	84.948.899	1.031.302.884	-946.353.985	1.116.251.783
2007	173.735.534	1.359.927.601	-1.186.192.067	1.533.663.135
2008	284.426.332	1.408.894.820	-1.124.468.488	1.693.321.152
2009	248.791.221	1.017.887.914	-769.461.582	1.266.679.135
2010	250.772.195	1.476.658.613	-1.225.886.418	1.727.430.808
2011	307.971.265	1.931.716.806	-1.623.745.541	2.239.688.071
2012	243.621.405	1.795.778.174	-1.552.106.769	2.039.399.579
2013	230.995.148	1.989.682.847	-1.758.687.699	2.220.677.995
2014	227.583.139	2.043.491.797	-1.815.908.658	2.271.074.936
2015	207.000.878	1.638.245.117	-1.431.244.239	1.845.245.995
2016	253.636.369	1.424.721.605	-1.171.085.236	1.678.357.974
2017	236.666.869	1.506.816.518	-1.270.149.649	1.743.483.387
2018	270.443.139	1.333.897.670	-1.063.454.531	1.604.340.809

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin Endonezya'ya gerçekleştirdiği ihracat rakamlarına bakıldığında dalgalanmaların mevcut olduğu görülmekle beraber oranların düşük seviyede seyrettiği tablodan anlaşılmaktadır. Ülkenin 2008 yılından itibaren Türkiye'den ihracatı genel olarak

aynı düzeyde kalmıştır. 2011 yılında ihracat rakamı 308 milyon dolara olarak geçen yıla göre %22 artış göstermiştir. Ayrıca 2011 yılında gerçekleşen ihracat rakamı tablodaki en yüksek orandır. 2018 yılına gelindiğinde ise ihracat rakamı 270,4 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Endonezya'dan gerçekleştirdiği ithalat rakamları ise genel olarak ihracat rakamlarından yüksek olduğu görülmekle beraber 2006 yılından sonra rakamların bir milyar dolar ve üzerine çıktığı görülmektedir. Ülkeden 2014 yılında 2.043 milyar dolar ithalat gerçekleştirilmiştir. Bu yıldan sonra rakamlarda azalmalar olmuştur ve 2018 yılında ithalat rakamı geçen yıla göre %12 azalarak 1,33 milyar dolar şeklinde gerçekleşmiştir.

Dış ticaret dengesine bakıldığında Türkiye'nin 2000-2018 yıllarında açık verdiği tablodan görülmektedir. Açık verilen yıllar arasında en düşük rakam 2000 yılında gerçekleşmiştir. 2007 yılından itibaren dış ticaret dengesi rakamlarında artmalar yaşanmıştır. Küresel ekonomik krizin yaşandığı 2009 yılında dış ticaret açığı bir önceki yıla göre %32 azalarak 769 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise dış ticaret dengesinde gerçekleşen rakam-1,063 milyar dolardır. İthalat ve ihracat rakamlarının toplamından oluşan dış ticaret hacmi Türkiye'nin Endonezya'dan gerçekleştirdiği ithalat rakamlarının ihracattan fazla olması sebebiyle 2005 yılından sonra 1-2 milyar dolar arası gerçekleşmiştir. 2014 yılında geçen yıla göre %2 artan dış ticaret hacmi ele alınan yıllar arasında en yüksek orandır. 2018 yılında ise ticaret hacmi 2017 yılına göre %8 azalarak 1,6 milyar dolar şeklinde gerçekleşmiştir.

Türkiye ile Endonezya arasında gerçekleşen ihracat ve ithalatta yer alan başlıca ürün grupları Tablo 2.12 de yer almaktadır.

Tablo 2. 12 Türkiye'nin Endonezya ile İhracat ve İthalatın da Yer Alan Başlıca Ürün Grubu

İhracat Ürünleri	İthalat Ürünleri
Demir veya Alaşimsız Çelikten Yarı Mamuller	Tabii Kauçuk, Balata, Güta-Perka, Guayül, Çıkıl (Chicle) Vb. Tabii Sakızlar
Yaprak Tütün ve Tütün Döküntüleri	Sentetik Devamsız Lifden İplik (Dikiş İpliği Hariç) (Toptan)
Boratlar; Peroksiboratlar (Perboratlar)	Sentetik Filament İplikleri (Dikiş İpliği Hariç) (Perakende Olarak Satılacak Hale Getirilmemiş)
Dokunmuş Halılar ve Dokumaya Elverişli Maddelerden Diğer Yer Kaplamaları	Suni Devamsız Lifler (İşlem Görmemiş)
Karbonat; Peroksikarbonat; Amonyum Karbonat İçeren Ticari Amonyum Karbonat	Sentetik Filament İpliklerinden Dokunmuş Mensucat

Kaynak: TÜİK

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEKİM MODELİ

Dışa açık ekonomilerinin büyümesine ve kalkınmasına katkı yapan önemli araçlardan biri dış ticaret ve ticaret hacmidir. Bu kavramların son yarım asırda belirgin bir şekilde artış göstermesiyle beraber dış ticaret akımlarını modelleme ve tahmin etmek gerek ticaretin nedenlerini ortaya koymak gerekse de uygulanan politikaların sonuçlarını anlamak bakımından uluslararası iktisatta başat inceleme alanlarından biri olmuştur (Demiroğlu, 2019: 890; Tatlıcı ve Kızıltan, 2011: 287; Ata, 2012: 277; Matyas, 1997: 363).

Klasik, Neoklasik ve Modern uluslararası ticaret teorileri arasında yer alan ilk ticaret teorileri “Mutlak Üstünlükler”, “Karşılaştırmalı Üstünlükler”, “Heckscher- Ohlin” dir. Dış ticaret evrim sürecinde bilginin ve inilti olgularının artan önemiyle beraber uluslararası ticarete gözlenen ampirik olguları açıklamak için bu modellere alternatif teoriler geliştirilmiştir. Bunlar arasında “Nitelikli İşgücü Teorisi”, “Teknolojik Açık Teorisi”, “Ürün Dönemler Teorisi”, “Tercihlerde Benzerlik Teorisi” ve “Ölçek Ekonomileri Teorisi” vs. yer almaktadır (Tatlıcı ve Kızıltan, 2011: 287-288; Bayraktutan, 2003: 175; Deviren, 2004).

Uluslararası ticaretin modellenmesi ve analizi noktasında son yıllarda sıkça kullanılan ve uzun süredir ekonomideki en başarılı ampirik modellerden biri de Çekim Modelidir (Anderson, 2010: 134). Alan yazınında kullanımı 40 yıldan fazla bir geçmişe dayanan çekim modelinin temelini, Sir Isaac Newton tarafından 17.yüzyılda fizik alanında geliştirdiği “Evrensel Yerçekimi Yasası” ı oluşturmaktadır.

Bu bölümde Çekim Modeli çerçevesinde ele alınacak konular Çekim Modeli’nin tanımı, doğuşu, uluslararası ticaretteki önemi ve Basit Çekim Modelidir. Bölümün devamında modelin uluslararası ticaret alanına uygulanmış çalışmalardan oluşan literatür taraması yer alacaktır.

3.1. Çekim Modeli’nin Tanımı

Genel olarak ekonomik entegrasyon konularında uluslararası ticaretin modellenmesi ve analizi konusundaki ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılan Çekim Modeli, ekonomik entegrasyon dışında ülkeler arasında gerçekleşen sermaye akımlarını, göç ve turizm konularının analizi için de kullanılmaktadır (Frankel, 1997). Model temel olarak Newton’un “Evrensel Çekim Yasası”na dayanmaktadır. Bu yasaya göre iki göksel cisim arasındaki çekim kuvveti, kütleleri ile doğru ve aralarındaki mesafe ile ters orantılıdır. Uluslararası ticaret alanına uyarlanan ve uygulanan Çekim Modeli ise en temel haliyle: iki ülke arasında

gerçekleşen ticaret, ülkelerin GSYİH açısından sahip olduğu ekonomik büyüklükleri ile doğru ve aralarındaki mesafe ile ters orantılıdır (Frankel, 1997; Fratiani, 2007; Bergeijk ve Brakman, 2010).

3.2. Çekim Modeli'nin Doğuşu ve Uluslararası Ticaretteki Önemi

3.2.1. Çekim Modeli'nin Doğuşu

Albert Einstein'ın yakın arkadaşı olan Paul Ehrenfest'in danışmanlığında “Fizik ve İktisatta Asgari Sorunlar” başlıklı tezi ile Hollanda'daki Leiden Üniversitesinden 1929 yılında fizik doktorasını alan Tinbergen, (Szenberg,1992; Leen ,2004) yerel işçi sınıfının yoksulluk nedenleriyle ilgili kaygılarından dolayı ekonomi alanında çalışmaya karar vermiştir. Bu sebeple, Hollanda Ekonomik Enstitüsüne “Ticaret engellerinin yokluğunda hakim olacak normal veya standart uluslararası ticaret modelini belirlemek için ekonomik bir çalışma” önermesi sunmuştur. Çalışmada ortaya çıkan model Newton'un “Evrensel Çekim Yasası” kanunu doğrultusunda formüle edilmiştir. Tinbergen çalışma sonucunda, ticaret akışlarının ülkelerin ekonomik büyüklüğüyle doğru bir orantı olduğunu ve aralarındaki mesafeyle ters bir orantı olduğunu belirtmiştir (De Benedictis, ve Taglioni, 2011:55-56).

Çekim modelinin bilinen ortaya çıkışı ve yaygın kullanımı Tinbergen tarafından sağlanmış olmasına rağmen başarılı ve uygulanabilir olan fikrin doğuşu birden çok kişi tarafından gerçekleştirilmiş ve genişletilmiştir (De Benedictis, ve Taglioni, 2011:55-56). Çekim Modeli, 1860'lı yıllarda ilk kez H. Carey tarafından sosyal bilimler alanında kullanılmıştır. Carey, modeli toplumsal fenomenlerde yerçekimi kuvvetinin varlığını gözlemleyerek, gücün kütleyle doğrudan doğru olduğunu ve mesafeye ters olduğunu belirterek insan davranışları çalışmalarına entegre edip kullanmışsada modelin, (Paas, 2000:634) yaygın olarak kullanıldığı alan uluslararası ticaret, sermaye ve göç akımlarıdır (Van Bergeijk ve Brakman, 2010). Göç akımları alanında kullanan ilk çalışmalar arasında Ravenstein'in (1885) 19.yy. da İngiltere'deki istatistik kurumunda yayımlanan bir makalesinde hem ülke içerisinde hem de ülkeler arasında göç modellerini açıklamak ve tahmin etmek için “Göç Yasaları” adlı eseri ve Zipf'in (1946) “İnsanların Şehirler Arası Akımı” adlı çalışmasında göç akımlarını modellemek için yapılan çalışması yer almaktadır (De Benedictis, ve Taglioni, 2011:55-56).

Çekim modelinin, uluslararası ticaret akışları çalışmalarında matematiksel formülasyonu ve ampirik uygulaması ise ilk kez J. Tinbergen tarafından 1962 yılında yayımlanmıştır. Tinbergen, ülkeler arasında gerçekleşen ticaret akışlarını tanımlanabilmesi için matematiksel bir formülasyonun gerekliliğini ifade etmiştir. Yayımlanan bu modelin temel belirleyici değişkenleri: dış satım yapan ve dış alım yapan ülkenin gayri safi milli hasılları ve

iki ülke arasında coğrafi konumdan kaynaklanan uzaklıktır. Tinbergen, ülkeleri bir varlık gibi algılamış ve bu algı doğrultusunda ülkeler arasındaki coğrafi uzaklıktan kaynaklanan mesafenin ticaret akışı üzerindeki etkisinin negatif olduğunu belirtmiştir (Tinbergen,1962).

Ülkeler arasında gerçekleşen ticaret akımını Çekim Modelini kullanarak ele alan Pöyhönen (1963), Tinbergen'den bağımsız olarak Leo Tornqvistten esinlenip ilham almış ve benzer bir yaklaşım kullanarak bir makale yazmıştır. Bu çalışmada 10 Avrupa ülkesinin arasında gerçekleşen ticareti ele alarak bu ülkelerin 1958 yılına ait GSMH, mesafe (coğrafi uzaklık), dışalım- dışsatım ve kukla değişkenler kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda ele alınan değişkenlerin ülkelerin ticaret hacmini pozitif yönde etkilediğini belirtmiştir (Dinçer,2013:17). Tinbergen'in öğrencisi ve Hollanda Ekonomik Enstitüsünden takım arkadaşı olan Hans Linneman Çekim Modelinin analizini genişletmiş ve Walrasyan Modelini bir ölçüt olarak kullanarak Çekim Modelinin teorik temellerinde açıklamaya girişmiştir (De Benedictis, ve Taglioni, 2011:55-56).

3.2.2. Çekim Modeli'nin Uluslararası Ticaretteki Önemi

Ekonomileri entegrasyona iten ekonomik faktörlerden biri uluslararası ticarettir. Bölgesel ticaret düzenlerindeki önemli değişiklikler ekonomistlerin, uluslararası ticaret akışlarını ve ülkeler arasındaki ikili ticaret ilişkilerinin geliştirilmesinde bölgesel entegrasyonun oynadığı rolü araştırmaya olanak sağlayacak teorik düşüncelerin ve deneysel yaklaşımların geliştirilmesine daha fazla dikkat etmelerini sağlamıştır. Uluslararası ticaret akışları, genellikle bölgenin ekonomik merkezleri arasındaki bağlantıların bir göstergesi olarak kabul edilir. Bu doğrultuda ticaret akışları ekonomik ve mekânsal kavramlar arasındaki bağlantıları temsil eder. Bu nedenle, uluslararası ticaret akışlarının incelenmesi için Çekim Modelinin uygulanmasına dayanan yaklaşım son yıllarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Paas, 2003:1).

20. ve 21.yüzyıllarda yaşanan gelişmeler ve değişimler insan hayatının her yönünü etkilediği gibi uluslararası mal ve hizmet ticareti ile bunların nedeni, bileşimi ve sonuçlarını modelleme çabaları olarak dış ticaret teorilerini de yakından etkilemiştir (Bayraktutan, 2003: 175). Ticaret teorileri, ticaret akışlarının boyutunu ve ticaretin neden gerçekleştiğini açıklayabilse de ticaretin kapsamını açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu nedenle uluslararası ticaret akışlarını araştırmak ve uluslararası ticaretin kapsamını açıklamak için birden fazla faktörün dikkate alınabilmesine izin veren Çekim Modeli son yıllarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Paas, 2000:636).

Frankel (1997)'e göre ampirik ticaret teorileri arasında son zamanlarda yaygın olarak kullanılan Çekim Modelinin popüler olmasını sağlayan dört neden vardır. Bunlar;

- Uluslararası dış ticaret teorileri arasında farklılaştırılmış ürün temelli modern teorilerin, Çekim Modeline teorik bir temel sağlaması
- Çekim modelinin karşılıklı gerçekleşen ticaret akışlarını modellemede diğer modellere göre başarılı olması
- Uluslararası ticaret akışlarının ve ülkeler arasında gerçekleşen ikili ticaret ilişkilerinin geliştirilmesinde bölgesel entegrasyonun ve bölgesel düzenlemelerinin, ticaret etkilerini ampirik olarak test etmeye ilginin artmış olması
- Ekonomistlerin 'coğrafya ve ticaret' temelli konulara artan ilgisidir.

Paas (2003)'a göre de ülke çifti arasında gerçekleşen ticaret hacmini tahmin etmek için Çekim Modelinin kullanım avantajları;

- Çekim modelinin karşılaştırmalı olarak çok az veri koşulları altında uluslararası ticaret modellerini açıklayabilmesi,
- Modelin, kendisiyle ilgili teorik ve ampirik avantajlar içeren bölgesel ticaret modellerini açıklamak için en başarılı model olmasıdır (bkz. Baldwin 1994; Eichengreen ve Irvin, 1998; Feenstra, 1998; Estevadeordal, Frantz ve Taylor, 2002).

Uluslararası ticaret alanında önemli ve popüler olan modelin 1970'lerin ikinci yarısından itibaren teorik altyapısının genişletilip geliştirilmesi adına kuramsal altyapısına katkıda bulunan pek çok çalışma vardır. Bunlar arasında kilometre taşı niteliği taşıyan çalışmalar ele alınmıştır. Bu çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

Anderson (1979), Çekim Modeli denkleminin teorik temelini en kapsamlı biçimde ele alan ilk çalışmadır. Çalışmada, Çekim Modelinin o dönemlerde kullanılan en başarılı ampirik model olduğu vurgulanmıştır. Ürün farklılaştırmasının ülke bazında gerçekleştiği varsayılmış ve bu varsayıma dayalı bir eksik rekabet modeli kullanılmıştır. Sonuç itibariyle dış ticaret modelleri arasında eksik rekabete dayalı modellerin ve Çekim Modelinin kuramsal düzeyde benzer sonuçlara ulaştığı belirtilmiştir.

Bergstrand (1985), ülkeler arasında mal ikame edilebilirliği için sabit ikame esnekliğini kullanmış ve bu çerçevede Çekim Modelini türetmiştir. Çalışmada karşılıklı ticaret akımlarında kişi başı gelir değişkeninin ve fiyat terimlerinin anlamlı etkilerinin olduğu vurgulanmıştır.

Bergstrand (1989) önceki çalışmasından farklı olarak çekim denklemlerinin basit tekeli rekabet modelleri ile ilişkilendirildiği bir dizi değişkenle ikili ticaretin teorik olarak

belirlenmesini araştırmıştır. Tekelci rekabet için ürün farklılaştırma varsayımı altında ekim Modeline nispi faktör donatım farklarını ve homotetik olmayan zevkleri dahil etmeyi mümkün kılmak için mikro ekonomik temeller geliştirilmiştir.

Helpman ve Krugman (1985), ekim Modelini endüstri içi ve endüstriler arası ticaret hacminde kullanımını ve geçerliliğini temellendirmek ve kanıtlamak adına eksik rekabet ortamında ölçeğe göre artan getiri varsayımı altında farklılaştırılmış ürün kullanılmıştır.

Deardorff (1995), karşılıklı ticareti açıklamak için ekim Modelini Heckscher-Ohlin modelinden esinlenerek türetmiştir. Bu doğrultuda ekim Modelinin Heckscher-Ohlin modelinin klasik çerçevesinin iki u durumundan elde edilebileceğini göstermektedir. Oluşturulan modellerden biri, homojen ürünlerde ticaret yapma engellerinin bulunmaması üreticilerin ve tüketicilerin ticaret ortakları arasında kayıtsız kalmasına neden olduğu sürtünmesiz ticarettir. Bir diğer model ise Cobb-Douglas ve sabit ikame esnekliği tercihlerine dayalı olarak ülkelerin farklı mallar ürettiği varsayımı altında türetilmiştir. Çalışmanın sonucunda, ekim Modelinin birçok modeli karakterize ettiğini ve standart ticaret teorilerinden haklı çıkabileceğini kanıtlamıştır (Zaroso ve Lehmann, 2003).

3.3. Basit (İlkesel) ekim Modeli

Fizikte, Newton'un 1687 yılında doğa bilimleri yazınında önerdiği ‘‘Evrensel Kütle ekim Yasası’’na göre, iki nesne arasındaki çekim kuvveti kütleleriyle orantılı ve uzaklıklarının karesiyle ters orantılıdır. Model, şu biçimde formüle edilmiştir (Dinh, Nguyen ve Cuong, 2011: 3):

$$F_{ij} = G \frac{M_i M_j}{D_{ij}^2} \quad (1)$$

Modelde (1) yer alan değişkenler;

- F_{ij} : Cisimler arasındaki çekim gücü
- M_i : i cisminin kütlesi
- M_j : j cisminin kütlesi
- D_{ij} : İki cisim arasındaki uzaklık
- G : Yerçekimsel sabittir.

Hollandalı ekonomist Jan Tinbergen aynı yasayı uluslararası ticaret akımlarını analiz etmek için 1962 yılında ekonomi alanına uyarlamıştır. Uluslararası iktisat alanına uyarladığı modelin formülasyonu aşağıdaki gibidir (Batra, 2006: 328);

$$Ticaret_{ij} = \alpha \frac{GSYI_H_i GSYI_H_j}{Mesafe_{ij}} \quad (2)$$

Modelde (2) yer alan değişkenler;

- $Ticaret_{ij}$: i ve j ülkeleri arasında gerçekleşen ticaretin değerini
- $GSYİH_i$: i ülkesinin milli hasılası
- $GSYİH_j$: j ülkesinin milli hasılası
- $Mesafe_{ij}$: i ve j ülkeleri arasındaki uzaklığı
- α : model sabiti olarak tanımlanır.

Model (2) de dış ticareti, ülkelerin ekonomik büyüklüklerini (GSYİH) ve ülkeler arasındaki coğrafi uzaklığı (mesafe) kullanılarak açıklamaktadır. Tinbergen'nin kullandığı modele göre ülkeler arasında gerçekleşen ticaret akışını etkileyen pek çok faktör bulunmasına rağmen hiçbiri aşağıda yer alan üç değişken kadar etkili değildir. Bu üç değişken (Tinbergen'den akt. Dinçer, 2013);

- Ülkenin ihrac kapasitesinin, ekonomik büyüklüğüne bağlı olması,
- Ülkenin gerçekleştirdiği ihrac düzeyi, ithalatçı ülkenin ekonomik büyüklüğüne bağlı olması,
- Ulaştırma maliyetleri nedeniyle ticaret hacminin olumsuz etkilenmesidir.

Model (2) denkleminin logaritması alınarak, doğrusal formu ve modele karşılık gelen tahmin edilebilir denklem (3) (Batra, 2006:328);

$$\log(Ticaret_{ij}): \beta_0 + \beta_1 \log(GSYİH_i \cdot GSYİH_j) + \beta_2 \log(Mesafe_{ij}) + e_{ij} \quad (3)$$

Modelde (3);

- $\beta_0, \beta_1, \beta_2$ tahmin edilecek parametreleri,
- e_{ij} hata terimini temsil etmektedir. Hata terimi, ticaret akışlarında tesadüfi faktörlerin etkilerin ölçmektedir.

Denklem (3), ikili ticaretin gelirin pozitif bir fonksiyonu ve mesafenin negatif bir fonksiyonu olduğu tahmin edilen temel ağırlık model denklemdir (Batra, 2006:328). Logaritması alınan basit modelde (3) bağımlı değişken olarak ticaret hacmi alınırken bağımsız değişken olarak ülkelerin milli geliri ve aralarındaki mesafe alınmaktadır. Milli gelir ve mesafe değişkenlerinin, ülkelerin ithalat ve ihracat rakamlarının toplamından oluşan ticaret hacmi üzerindeki etkilerinin yorumlanabilmesi için karşılıklı ticaret akışı gerçekleştiren ülkelerin cephesinden bakmak gerekmektedir. Milli gelir değişkeninin ihracatçı ülke üzerindeki etkisine baktığımız zaman, ihracatçı ülkenin sahip olduğu milli gelirden yaşanabilecek bir artış sayesinde ülkenin üretim seviyesinde de artış yaşanacaktır. Bu artışlar doğrultusunda ülkenin üretim ve ihracat hacmi genişlemiş olacak ve dış satımını gerçekleştirdiği ürün için dünya pazarında alacağı payı artacaktır. Ayrıca ülkenin büyüme oranlarında ve rekabet gücünde de

olumlu değişiklikler gözlemlenecektir. İthalatçı ülke açısından bakıldığında ise ithalatçı ülkenin milli gelirinde gerçekleşen artış sayesinde ülke, daha fazla ithalat yapmak için teşvik olacaktır. Bu durum ticaret akışı içinde olduğu ihracatçı ülkenin dış satım hacminin artmasını sağlayacaktır. Diğer bir ifade ile iki ülke arasında gerçekleşen ticaret akışında iki ülkenin de milli geliri ülke üzerinde olumlu bir etki yaratacak ve ülkeleri ticaret yapmaya sevk edecektir. Bu açıklamalar doğrultusunda Model 3'te GSYİH katsayısı β_1 'in pozitif işaretli olması ve ticari maliyetlerin bir temsilcisi olarak modele eklenene mesafe değişkeninin katsayısının ise yani β_2 'nin negatif işaretli olması beklenmektedir (Kapkara, 2015).

Olumsuz yönde etkisi olan mesafenin, modele açıklayıcı bir değişken olarak dahil edilmesinin birkaç nedeni vardır. Bu nedenler aşağıdaki gibidir (Batra, 2006: 329);

- Mesafe, ulaşım maliyetleri için bir göstergedir.
- Mesafe, taşıma sırasında geçen sürenin bir göstergesidir. Bozulabilen ürünler için bozulmadan hayatta kalma olasılığı transit zamanın azalan bir fonksiyonudur.
- Senkronizasyon maliyetleri: fabrikalar birden fazla girişi birleştirdiğinde, darboğazların ortaya çıkmasını önlemek için bunların zamanlaması senkronize edilmelidir. Senkronizasyon maliyetleri için yaklaşık bir gösterge olan uzaklık, senkronizasyon maliyetleri arttıkça artar.
- İşlem maliyetleri: mesafe, ticaret fırsatlarını arama maliyetleri ve potansiyel ticaret ortakları arasında güven tesis etme ile ilişkili olabilir ve işlem maliyetleri için yaklaşık bir gösterge niteliğindedir.
- Kültürel mesafe: daha büyük coğrafi mesafenin daha büyük kültürel farklılıklarla ilişkilendirilmesi mümkündür. Kültürel farklılıklar, iletişimi engelleme, müzakere tarzlarında çatışmalar vb. gibi birçok şekilde ticareti kısıtlayıcı rol oynayabilir.

Basit-İlkesel Çekim Modelin genişletilmiş hali ise Tinbergen tarafından 1962 yılında yayımlanan çalışmanın ikinci bölümünde ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Tinbergen, 1958 yılı verilerini kullanarak, 18 ülke için modeli test etmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında modele, ülkeler arasında gerçekleşen ticareti, Çekim Modelinde yer alan değişkenlerin dışında politik ya da yarı ekonomik değişkenlerin sonucu etkileyip etkilemediğini görebilmek adına kukla değişkenler eklemiştir. Bu doğrultuda modele eklediği kukla değişkenlerle ilkesel modeli genişletmiştir. Karşılıklı ticaret ilişkisi içerisinde olan ülke çiftlerinin (Dinçer, 2013);

- İngiliz Milletler Topluluğu üyesi ülkeler olmaları ya da olmamaları,
- Benelüks ülkesi olmaları ya da olmamaları,

- Sınır komşusu ülkesi olmaları ya da olmamaları biçiminde ayrıma gidilmiş ve söz konusu kukla değişkenler denkleme eklenmiştir.

Buna göre;

$$Ticaret_{ij} = a_0(GSYİH_i^{a1})(GSYİH_j^{a2})(Mesafe_{ij}^{a3})(N^{a4})(P_C^{a5})(P_B^{a6}) \quad (4)$$

Model 4'te yer alan değişkenler aşağıdaki gibidir;

- N: Komşu ülkeler için modele eklenen kukla değişkendir. N değişkeni ülke çiftinin sınır komşusu olup olmama durumuna göre değer almaktadır. Buna göre sınır komşusu ise pozitif değer alırken tam tersi durumunda ise sıfır değeri almıştır.
- PC: İngiliz Milletler Topluluğu ülkeleri için modele eklenen kukla değişkendir. Ülke çiftinin İngiliz Milliyetler Topluluğu üyesi olması durumunda belli bir pozitif değer alırken, topluluk üyesi olmamaları durumunda sıfır değeri almıştır.
- PB: Benelüks ülkeleri için kukla değişkendir. Ülke çiftinin Benelüks ülkelerinden biri olması durumunda pozitif, Benelüks ülkeleri olmaması durumunda ise sıfır değerini almıştır.

Basit-İlkesel Çekim Modeline eklenen kukla değişkenler sonucunda genişletilmiş modelin test analizlerine göre;

İngiliz Milletler Topluluğu üyesi olmanın, üye ülkeler arasında gerçekleşen ticareti artırdığını ortaya koyarken Benelüks ülkesi olmanın ya da sınır komşusu olmanın, korelasyon katsayılarını fazlaca artırmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tinbergen'e göre, elde edilen test sonuçları basit Çekim Modelinin temelinde yer alan üç değişkenin etkin ve baskın rolüne vurgu yapmaktadır (Tinbergen, 1962).

Tinbergen, elde ettiği ilk analizinin sonuçları doğrultusunda, çalışmasında kullandığı modele 1959 yılı verileriyle, 42 ülke için yeni bir kukla değişkeni eklemiştir. Modele eklediği kukla değişken Gini yoğunlaşma katsayısıdır. Bu değişkeni, dışsattım konusunda az sayıda mal üzerinde uzmanlaşan ülkeler ile daha fazla sayıda ve çeşitli malı dışa satan ülkelerin satım hacimlerinin birbirinden farklılık gösterebileceğini varsayarak eklemiştir. Modele eklenen Gini yoğunlaşma katsayısını gösterimi aşağıdaki gibidir (Tinbergen'den akt. Dinçer, 2013).

$$Ticaret_{ij} = a_0(GSYİH_i^{a1})(GSYİH_j^{a2})(Mesafe_{ij}^{a3})(G^{a4}) \quad (5)$$

G = Gini yoğunlaşma katsayısı. Ülkenin sadece bir malı dışa satması durumunda Gini endeksi 100 değerini alırken dışsattım mallarının sepetinin çeşitlenmesi durumunda endeks değeri düşecektir.

Tinbergen analizinin son aşamasında 42 ülkenin 28'i için, Gini katsayılarını hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda, dışsattımda Gini yoğunlaşma katsayısının artış

göstermesi durumunda dışsattım hacminin azaldığını göstermiştir. Sonuç olarak, ülkelerin dışa sattıkları mal sayısı artması ve çeşitlenmesi ile söz konusu ülkelerin dışsattım hacimleri de artmaktadır (Tinbergen, 1962).

Tinbergen tarafından kurulan ve dış ticaret akımlarına uygulanan Çekim Modelinin sonuçlarını özetlediğimizde;

- Ülke çifti arasında gerçekleşen ticaret akışı ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle doğru orantılı bir şekilde artarken ülkeler arasında coğrafi konumlarından dolayı oluşan mesafenin artması ile olumsuz etkilenecektir.
- Ülkenin ihracatında ürün yelpazesinin çeşitlilik göstermesi durumunda dış satım hacimleri artacak ve paralel olarak dışalım gereksinimleri azalacaktır.
- Ticaret hacmi ekonomik ayrıcalıklar ya da ayrımcılıklardan etkilenecektir.
- Ülkelerin sahip oldukları konumdan dolayı karşılıklı ticaret akışında bulunacağı ülkeye yakın olması veya sınır komşusu olması da dış ticaret hacmini önemli derecede etkileyecektir.

Literatürde Basit/İlkesel olarak geçen modelin kuramsal altyapısında eksiklikler ve yetersizlikler bulunmasıyla beraber genel olarak 1970’li yıllardan sonra geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalara arasında modele eklenen kukla değişkenler sayesinde genişletilen model akademik literatürde basit model kavramının yanı sıra genişletilmiş Çekim Modeli olarak da kullanılmıştır. Temel Çekim Modeli değişkenlerinin genişletilmiş formunun kullanıldığı çalışmalar arasında Linnemann (1966), Anderson (1979), Bergstrand (1985;1989), Helpman ve Krugman (1985), Helpman (1987), Deadorff (1995;1998), Evenett ve Keller (1998) yer almaktadır.

3.4. Literatür Taraması

Çekim modeli ile ilgili yazılmış birçok çalışmanın mevcut olması ve modelin son 40 yıldır yaygın olarak kullanılması sebebiyle bu bölüm de ilk olarak uluslararası ticaret alanında ülkelerarasında yapılan ön plana çıkmış bazı çalışmalar ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye’nin dış ticaret potansiyelini ve ihracatını ele alan çalışmalardan birkaçı literatür taramasını eklenmiştir.

Aitken (1973), 1951- 1967 dönemleri verileriyle Avrupa ticaret ilişkilerini şekillendiren başlıca kuvvetleri ampirik olarak izole etmeye çalışmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda modele kukla değişkenler eklenerek Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği’nin (EFTA) ticaret akımına etkisi analiz edilmiştir. Çalışma

sonucunda AET, ticari faaliyetler üzerinde olumlu etki sağlarken EFTA'nın sağladığı etki nispeten daha düşük bulunmuştur.

Thursby ve Thursby (1987), 1974-1982 yılları arasında 17 ülke için arttırılmış bir Çekim Modeli kullanarak ikili ticaret akımında döviz kuru değişkenliği ve Linder hipotezi etkisini analiz etmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ihracatçıların ve ithalatçıların vadeli döviz piyasası yoluyla riskten korunmalarını sağlayacak genel bir talep ve arz modeli sunulmuştur. Üçüncü bölümde modele, Linder hipotezinin inceleyebilecek döviz kuru değişkeni eklenmiştir. Çalışmanın sonucunda yazarlar, Linder teriminin katsayısı iki ülke hariç tüm ülkeler için anlamlı ve negatif olduğunu ve döviz kuru esnekliğinin ikili ticarete etkisinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Barry Eichengreen ve Douglas A. Irwin (1998), karşılıklı gerçekleşen ticaret akımlarında tarihsel faktörlerin etkisi Çekim Modeli yardımıyla analiz edilmiştir. Analiz doğrultusunda çalışmaya eklenen kukla değişkenler GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), AET, Avrupa Ödemeler Birliği üyeliği ve kolonyal bağların bulunup bulunmadığıdır. Çalışmada Avrupa Birliği ülkelerinin 1949-1964 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre GATT ve kolonyal bağlar ülkelerin ticareti üzerinde olumlu etkiye sahipken Avrupa Ödemeler Birliği üyeliğinin ülkelerin ticareti üzerinde çok yüksek bir etkiye sahip değildir. Yazarların çalışmada vurguladıkları nokta geçmiş ticaret kalıplarının mevcut ticaret akımlarını etkilediği fikrinin kabul görüp göz ardı edilmemesi yönündedir.

Endoh (1999), 1960-1994 dönemlerine ait verilerle ekonomik kuruluşlardan, AET, Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) ve Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyinin (CMEA) bölgesel oluşumunda ticareti özendirici ve caydırıcı etkileri analiz etmiştir. Ayrıca Japonya'nın bu bölgesel oluşumlardan nasıl etkilendiğini test etmek çalışmanın bir diğer amacı arasında yer almıştır. Çalışmada belirlenen amaçlar doğrultusunda Çekim Modelini yatay kesit veri analiz yöntemiyle test edilmiştir. Basit/İlkesel Çekim Modeline eklenen değişkenler, AET, LAFTA ve CMEA'nın etkileri, ortak sınır ve ortak dildir. Çalışmanın sonucuna göre ekonomik kuruluşların ticaret arttırıcı ve caydırıcı etkilerinin istatistiksel olarak önemli katsayılarla sahip olduğu görülmekle beraber Japonya'ya etkilerinin ise belirsiz olduğu ve anlamlı olmadığı yönündedir.

Howar J.Wall (1999), Çekim Modelini, ticari korumacı politikaların ABD ticareti üzerindeki etkilerine ilişkin yeni tahminler elde etmek için kullanmıştır. Çalışmada ABD'nin 1994-1996 dönemleri arasında 85 ülke ile gerçekleştirdiği dış ticaret, panel veri analizi kullanılarak incelenmiştir. Basit/İlkesel Çekim Modeline, Heritage Foundation Ticaret

Özgürlüğü Endeksinin ticaret politikası bileşenleri eklenerek model güçlendirilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre dünya genelinde uygulanan ticari korumacılığın ABD ticaretine etkisinin olumsuz olduğu yönündedir.

Fukunari Kimura ve Hyun-Hoon Lee (2000), çeşitli faktörlerin hizmet ticareti üzerindeki etkisinin değerlendirilmesini amaçlamıştır. Bu amaca ulaşmak için Basit/İlkesel Çekim Modeline eklenen diğer değişkenler; nüfus, kişi başına GSYİH ve Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi değerleri ile ortak dil değişkenidir. Çalışmada 10 OECD ülkesinin 1999-2000 yılları arasındaki verilerine panel veri analizi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda hizmet ticaretinin Çekim Modeliyle mal ticaretinden daha iyi tahmin edildiği vurgulanmıştır. Ulaşılan bir diğer sonuçta mal ihracatı ve hizmet ithalatının arasındaki tamamlayıcı bir ilişkinini bulunduğudır.

Peter Egger (2002), OECD ülkelerinin, Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine (CEECs) gerçekleştirdiği ticaret akımını ele almıştır. Modelde 1986-1997 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Temel Çekim Modeline değişkenler eklenmiş ve genişletilmiştir. Eklenen bu değişkenler; fiziki ülke büyüklükleri, ülkelerin göreceli faktör donatımlarındaki farkları, reel döviz kuru değişkenleri, coğrafi uzaklık değerleri, ortak sınır ile ortak dildir. Çalışmanın sonucunda yazar Çekim Modelini kullanırken dikkatli olunmasına vurgu yapmıştır. Ayrıca modelin karşı olgusal simülasyon analizleri geliştirilmesi açısından kullanışlı ve başarılı olduğunu da belirtmiştir.

Carlo Filippini ve Vasco Molini (2003), Doğu Asya ülkelerinin son 30 yıldaki ticaret performanslarının gösterilmesi amacıyla 1970-2000 yılları arasındaki verileri kullanmış ve bu ülkelerinin bazı gelişmiş ülkelerle gerçekleştirdiği ticaret akışı Çekim Modeli yardımıyla analiz etmiştir. Standart modele ülkeler arasındaki teknolojik farkın ilişkisini anlamak amacıyla teknolojik uzaklık değişkeni eklenmiştir. Çalışmanın sonucunda daha zengin olan ülkelerin ticaret hacimlerinin daha büyük olduğu ve gerçekleşen karşılıklı ticaret akışında coğrafi uzaklığın ve teknolojik uzaklığın doğrudan bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ülkeler arasındaki mesafenin artması ve teknolojik düzeyler arasındaki açıklığın büyümesi sonucunda ticari akışların azaldığı vurgulanmıştır.

James E. Anderson ve Eric van Wincoop (2003), Kanada, ABD ve sanayileşmiş 30 diğer ülkenin kapsamlı bir analizini yapmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 1993 yılına aittir. Temel olarak iki analiz yapılan çalışmada ilk olarak ABD ve Kanada ele alınmış daha sonra ABD, Kanada ve diğer 30 ülkenin toplulaştırılmış verileri analiz edilmiştir. Modelde kullanılan değişkenler GSYİH, coğrafi uzaklık, ihracat, ithalat ve nüfustur. Yazarlar çalışmada sınır etkilerini ele alarak ticaret azaltıcı etkisinin önem düzeyini tespit etmişlerdir.

Çekim Modelinin uluslararası ticarete yararlı bir analiz aracı olduğunu ve güvenilir olabilmesi açısından değişkenlerinin titizlikle belirlenmesine vurgu yapılmıştır.

Baltagi, Egger ve Pfaffermayr (2003), EU15, ABD ve Japonya'nın 1986-1997 dönemleri arasında en fazla ticaret ilişkisinde bulunduğu 57 ticaret ortağı ile gerçekleştirdikleri ticaret, panel veri analiziyle incelenmiştir. Model sonucunda 'Yeni Ticaret Teorisi'ni ve 'Linder Ticaret Teorisi'ni destekler ampirik bulgulara ulaşılmıştır.

Amita Batra (2004), Çekim Modeli kullanılarak Hindistan'ın ticaret potansiyelini analiz etmiştir. Model, ilk olarak dünya ticaret akışını analiz etmek için arttırılmış olarak uygulanmış daha sonra elde edilen katsayılar ile Hindistan'ın ticaret potansiyeli tahmin edilmiştir. Kullanılan veriler 2000 yılına ait olmakla beraber modelde yer alan değişkenler; GSMH, satın alma gücü paritesine göre GSMH, kişi başına gelir, nüfus, coğrafi uzaklık, ticaret hacmi ve kukla değişkenlerdir. Çalışmanın sonucunda modelin verilere uygun olduğu görülmekle beraber Hindistan'ın ticaret potansiyelinin Asya Pasifik bölgesinde en yüksek olduğu ve bu yüksekliğin Batı Avrupa ve Kuzey Amerika da takip edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Jean-Francois Brun, C line Carr re, Patrick Guillaumont ve Jaime de Melo (2005), çalışmalarında 130 ülkenin, 1962-96 yılları arasındaki ticaret akımlarını analiz etmişlerdir. Modelde GSYİH, nüfus, mesafe, altyapı ve petrol fiyatları endeksi, temel malların toplam dışsatımdaki payı ve reel döviz kuru değişkenleri ve herhangi bir gümrük birliğine üyelik değişkeni kullanılmıştır. Arttırılmış Çekim Modeli ile analiz edilen makalede 35 yıllık bir dönem için dünyadaki karşılıklı ticaret akımı ele alınmıştır. Sonuç olarak mesafenin ticaret üzerindeki etkisinin yaklaşık olarak ortalama %11 olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmada gelişmiş ülkelerin coğrafi uzaklıktan kaynaklanan mesafeyi azaltabilecek çeşitli fonksiyonlardan yararlanabildiği ama gelişmemiş ülkelerin küreselleşme etkisiyle marjinalize edildiği sonucu vurgulanmıştır.

Keith Walsh (2006), hizmet ihracatındaki engellere dikkat çekilmiş ve Çekim Modeline hizmet dışalımının belirleyicilerini ekleyerek incelemiştir. Temel Çekim Modelinde yer alan değişkenlerin yanı sıra Ekonomik  zg rl k Endeksi değerleri ve Ticari Kısıt Endeksi değerleri kullanılmıştır. Sonuç olarak Çekim Modelinin hizmet ihracatını açıklama başarisının mal ticaretini açıklama başarisıyla eř olduğu vurgulanmıştır. Ülkelerin sahip oldukları servetin ve ortak dilin hizmet ihracatında en önemli belirleyici olduğu ve mesafenin genellikle önemsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modele eklenen, Ekonomik  zg rl k Endeksi'nin kamu hizmetleri dışalımı üzerinde negatif, Ticari Kısıt Endeksi'nin pozitif bir etki gösterdiği,

toplam dışalım üzerinde ise yalnızca Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin anlamlı olduğu belirtilmiştir.

Cèline Carrère (2006), bölge dış ticaret anlaşmalarını değerlendirmek için Çekim Modelini kullanmıştır. Modelde 130 ülkenin 1962-1996 dönem verileri panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada ihracat, GSYİH, nüfus ve coğrafi uzaklık (mesafe) değişkenleri kullanılmıştır. Sonuç olarak bölgesel anlaşmaların üye ülkeler arasındaki ticarete önemli bir artış sağladığı ama dünya genelinde bakıldığında ise ticaret saptırıcı etkisinin azımsanmayacak düzeyde olduğu görülmüştür.

Nitsch (2006), G7/G8 üyeliğinin ülkelerin ticaret akımına etkisini analiz etmiştir. Çalışmada 1948-1999' a kadar olan süre zarfında 175 ülke arasındaki ticaret akımı Çekim Modeli ile analiz edilmiş ve G7/G8 gibi informal olmayan kuruluşlarında ticaret üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elhanan Helpman, Marc Melitz ve Yona Rubinstein (2008), 158 ülkenin ticaret hacminin gelişimini ve ülke çiftlerinin alım satım durumlarına göre oluşumlarını analiz etmiştir. Çalışmada reel GSYİH, kişi başına düşen reel GSYİH, mesafe (coğrafi uzaklık) değişkenlerinin yanı sıra GATT/DTÖ üyeliği, kolonyal geçmiş, bir parasal birliğin üyeliği ve ortak dil kukla değişkeni kullanılmıştır. Yazarlar tarafından analiz için kullanılan modele, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret akımına uygun değişkenlerin dâhil edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca analiz noktasında karşı etkilerin göz ardı edilmemesi belirtilmiştir.

Richard Baldwin ve Daria Taglioni (2011), 2000-2007 yılları arası verilerle 187 ülkenin ticaret akımı analiz etmiştir. Modelde, toplam ithalat, toplam ihracat, ara mal ithalatı, ara mal ihracatı, tüketim mal ihracatı ve ithalatı verileri kullanılmıştır. Analiz edilen modelin sonuçlarında, uluslararası tedarik zincirlerinin ve parça ticaretinin Basit/İlkesel Çekim Modeli ile analiz edilmesi hatalı veya eksik sonuç verebileceği belirtilmiştir. Bu sebeple bu tür ticaret için kullanılan modelde bazı değişikliklerin yapılabileceğini ve kukla değişkenlerin eklenebileceği söylenmiştir. Çalışmada modifiye edilen Çekim Modeli 187 ülke için test edildiğinde coğrafi uzaklığının etkisinin az olmasına rağmen karşılıklı ticaret akışında öneminin varlığı vurgulanmıştır.

William H. Greene (2013), 1990-2011 yılları arasında Hindistan'ın pazar erişim politikalarının, ABD'nin ileri teknoloji ürün grubunda gerçekleştirdiği dışsattımı üzerindeki etkisini ampirik olarak analiz etmek için "artırılmış" bir Çekim Modeli kullanmıştır. Çalışmada mesafe değişkeninin ihracat hacmini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca değişkenler arasında yer alan; kişi başına düşen GSYİH, ortak kültür, ortak üyelik,

nüfus, ülkelerin fiziki ölçümü, ticaret özgürlüğü ise ABD'nin ileri teknoloji ürünlerinde gerçekleştirdiği ihracat hacmini pozitif ve anlamlı yönde etkilediği belirtilmiştir.

Ehsan Rasoulinezhad ve Gil Seong Kang (2016), 1980-2014 yılları arasında Güney Kore'nin 13 OPEC üyesi ülke ile gerçekleştirdiği dış ticareti Çekim Modeli yaklaşımı kapsamında panel veri analizi kullanılarak test etmiştir. Gerçekleşen dış ticaret üzerinde bağımsız değişken olarak GSYİH, kişi başı GSYİH, mesafe, Dünya Ticaret Örgütü üyeliği, ticari açıklık düzeyi, döviz kuru ve Linder (kişi başı GSYİH farkı) kullanılmıştır. Bu değişkenlerle üç farklı model kurulmuş ve bu modeller sabit etkiler, rassal etkiler ve OLS ile analiz edilmiştir. Analiz edilen test sonuçlarına göre GSYİH, kişi başı GSYİH, Dünya Ticaret Örgütü üyeliği, ticari açıklık düzeyi ve Linder değişkenleri Güney Kore ve OPEC ülkesi arasında gerçekleşen ticaret üzerinde pozitif ve anlamlı etki göstermiştir. Ayrıca döviz kuru değişkeni modeller sonucunda farklılık göstermesine rağmen yazarlar, bu değişkenin şekil diyagramı ve teori sonucuna dayandırarak pozitif etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Mesafe değişkeni ise üç model sonucunda da ticarete etkisinin negatif olduğu görülmüştür. Çalışmanın sonucunda yazarlar, Gravity Modelinin çalışmaya uygunluk gösterdiğini ve ticaret akışını açıklamada uygun olduğunu vurgulamışlardır.

Sarina Zainab Shirazi, Dr. Abdul Sattar ve Dr. Qazi Abdul Subhan (2019), 1985-2015 dönemleri arası SAARC (Güney Asya Bölgesel İşbirliği Derneği) üyesi olan Pakistan, Hindistan ve Sri Lanka için ülke bazında ticaret analizi yapmıştır. Analizde bağımlı değişken olarak toplam ticaret, bağımsız değişken ise GSYİH, kişi başı GSYİH, toplam ticaretin GSYİH oranı, ihracat nakliye maliyetleri ele alınmıştır. Ayrıca kukla değişkenler bölgesel ticaret antlaşması varlığı, ortak sınır, etnik köken ve ortak dil olarak belirlenmiştir. Çalışmada her ülke için, ikili ticaret akışlarının ayrı ayrı analiz edildiği dört ayrı model denklemi kurulmuştur. Analiz sonuçlarına göre Pakistan- Hindistan ikili ticaretinde Pakistan'ın toplam ticaretine, ülkenin GSYİH'si, toplam ticaretinin GSYİH oranı ve Hindistan ile ortak sınırı pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Hindistan'ın GSYİH'si ve ülkeler arası mesafe ise negatif ve anlamlı olarak sonuç verdiği görülmüştür. Bu iki ülke arasında gerçekleşen ticaret akışında Hindistan'ın toplam ticareti bağımlı değişken olarak belirlendiğinde ülkenin kişi başı GSYİH'si, toplam ticaretinin GSYİH'ye oranı, bölgesel ticaret antlaşması ve ortak sınır pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Pakistan – Sri Lanka ikili ticaretinde Pakistan'ın toplam ticaretine ülkenin GSYİH'si, toplam ticaretinin GSYİH'ye oran, Sri Lanka'nın GSYİH'si ve ülkenin toplam ticaretinin GSYİH'ye oran pozitif ve anlamlı olduğu görülmüştür. Pakistan'ın kişi başı GSYİH'si negatif olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu ikili arasında çalışmanın genel sonucunun aksine ortak sınır ve bölgesel ticaret antlaşması kukla değişkenleri anlamsız olarak

görülmüştür. İki ülke arasında Sri Lanka'nın toplam ticareti bağımlı değişken olarak belirlendiğinde ise ülkenin kişi başı GSYİH'si ve toplam ticaretinin GSYİH'ye oranı, ortak sınır ve bölgesel ticaret anlaşması varlığı pozitif ve anlamlı olarak görülmüştür. Mesafe değişkeni ise tüm kurulan modellerde negatif ve anlamlı çıkmıştır.

Tatlıcı ve Kızıltan (2011), Çekim Modelinin Türk ihracatını açıklamada uygun olup olmadığı analiz etmiştir. Ayrıca gümrük birliğinin ve ortak bir sınırı paylaşmanın ihracat üzerindeki etkisine bakılmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1994-2007 arasını kapsayan 14 yıllık verilerle panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Basit/İlkesel Çekim Modeline eklenen bağımlı değişken Türkiye'nin ihracatı olurken bağımsız değişken olarak Türkiye'nin ve diğer ülkelerin GSYİH, nüfusları, ülkelerin başkentlerinin Ankara'ya uzaklıkları, gümrük birliği üyeliği ve ortak sınır olmuştur. Çalışmanın sonucunda GSYİH değişkeninin pozitif ve anlamlı olduğu, nüfus değişkeninin anlamsız olduğu, mesafe değişkeninin ise beklendiği gibi negatif işaretli olduğu görülmüştür. Kukla değişkenlerden gümrük birliğinin ve ortak sınırın bağımlı değişken olan ihracat üzerinde önemli ve anlamlı etkisi bulunmamıştır.

Efendioğlu (2011), 1990-2008 yıllarına ait veriler kullanmıştır. Çalışmanın amacı Gümrük Birliği'nin Türkiye ve Avrupa Birliği arasında gerçekleşen ticaret akışına etkilerini test etmektir. Bu analiz doğrultusunda genişletilmiş Çekim Modeli kullanarak panel veri yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılması ülkenin dış ticareti üzerinde herhangi bir özel katkısı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ticaret, Çekim Modeli teorisine uygun olarak ülkeler arasındaki mesafe ve satın alma gücü ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Çalışmanın sonucunda ülkenin coğrafi konum açısından yakın olduğu ülkelerle geliştireceği ticari ilişkiler doğrultusunda uluslararası ticarete önemli kazançlar elde edebileceği sonucu vurgulanmıştır.

Yaşar (2011), Türkiye'nin ihracatına Gümrük Birliği üyeliğinin etkisini test etmiştir. Çalışmada 1999-2009 arasında gerçekleşen ihracat rakamları Panel Çekim Modeli ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre ihracatçı konumunda olan Türkiye'nin milli gelirini temsil eden değişkenin katsayısı pozitif ve anlamlı çıkarken ithalatçı konumunda olan 20 AB ülkesinin milli gelirini temsil eden değişkenin katsayısı negatif ve anlamlı çıkmıştır. Nüfus değişkeninin katsayısının işareti ise Türkiye için negatif ve anlamlı iken AB ülkeleri için pozitif ve anlamlı olmuştur. Son olarak uzaklık değişkeninin Türkiye'nin ihracatında azaltıcı etkisi olduğu görülmüştür. Çalışmada Gümrük Birliği'nin Türkiye ve AB arasındaki ihracat ilişkisinde önem derecesinin olduğunu vurgulamıştır.

Ata (2012), Türkiye'nin ticaret potansiyelini Çekim Modeliyle incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda 1980-2009 dönemlerini kapsayan 68 ülkenin aralarında

yaptıkları dış ticaret verileri kullanılmış ve bu doğrultuda Çekim Modeli oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda, Türkiye 67 ülke arasında 48'i ile beklenen potansiyelin altında ticaret gerçekleştirdiği geri kalan 19 ülke ile potansiyelinin üstünde ticari faaliyet gerçekleştirdiği görülmüştür. Yazarın bu sonuçlar kapsamında vurguladığı nokta Türkiye'nin birçok ülke ile gerçekleştirdiği ihracatın potansiyelin altında olduğu ve bu potansiyelin gelişime açık olduğu yönündedir.

Baytar (2012), 2001-2010 yılları arası verilerle Türkiye ve BRIC ülkeleri arasındaki ticaret hacmini Panel Çekim Modeli ile analiz etmiştir. Modele eklenen Ticaret Bağımlılık Endeksi, İthalat Nüfus Endeksi ve İhracat Eğilim Endeksinin amacı Türkiye'nin BRIC ülkeleriyle olan ticaretinin ne yönde etkilediğinin araştırmaktır. Çalışmanın sonucuna göre, GSYİH, nüfus ve mesafe değişkenleri anlamsız çıkarken ithalat ve ihracat değişkenlerinin ticaret hacmini anlamı etkileri olmakla beraber arttırıcı etkilerinin de bulunduğu görülmüştür. Ayrıca modele eklenen değişkenler arasında ticaret hacmini pozitif yönde etkileyen endeksin Ticaret Bağımlılık Endeksi olduğu diğer iki endeksin ise ticaret hacmini etkisinin negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sorhun (2013), 1992-2012 dönemini verileri ile Türkiye'nin daha çok dış ticaret yaptığı yedi coğrafi bölge ile potansiyel dış ticaretinin belirlemek ve potansiyelin ne kadarının kullanıldığını görebilmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda Çekim Modeli teorisi çerçevesinde dış ticaret hacmindeki bir değişimin ülkelerin milli gelirine ve coğrafi uzaklıktan dolayı aradaki mesafeye bağlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, sınır komşuluğun Türkiye'nin ticaretine etkisi olumlu olmakla beraber gerçekleşen fiili ticaretin ülke potansiyelinin altında kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Işık (2016), çalışmasında 2004-2014 dönemleri arası Türkiye ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) arasında gerçekleşen dış ticaret akımı Çekim Modeli kapsamında panel veri analiziyle test edilmiştir. Yazar çalışmada bağımlı değişken olarak ihracat akımlarını alırken bağımsız değişken olarak GSYİH, nüfus, mesafeyi ele almıştır. Ayrıca 2007-2008 dönemleri arası küresel ekonomik krizinin dış ticarete etkisinin belirlenebilmesi için kukla değişken eklemiştir. Çalışmanın sonucuna göre dış ticaret akımları örgüt üyelerinin GSYİH'sin den ve iki tarafın nüfusundan pozitif etkilenirken mesafe değişkeninden ise olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca modele eklenen kukla değişkeninde ticaret akımına etkisinin olumsuz olduğu görülmüştür.

Bu bölümde Çekim Modeli çerçevesinde modelin, tanımı, doğuşu, uluslararası ticaretteki önemi ve Basit/İlkesel Çekim Modeli ele alınmıştır. Son olarak uluslararası ticaret alanına uzun yıllardır uygulanan modelin, geniş bir literatüre sahip olması nedeniyle ülkeler

arasındaki ticaret üzerine yapılmış çalışmaların bir kısmına literatür taramasında yer verilmiştir.

Bu çalışma uygulama örnekleri ve zaman aralığı (parametreler) bağlamında literatürde yer alan çalışmalardan farklılık göstermektedir. Türkiye'nin E7 ülkeleri arasında yer alan Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Meksika ve Endonezya ile 2000-2018 yılları arası gerçekleştirdiği dış ticaret hacminin analiz edilmesi amaçlanana bu çalışmada, bağımlı değişken olarak ticaret hacmi yer alırken bağımsız değişken olarak da Türkiye'nin ve E7 ülkelerinin GSYİH'si, nüfusu, Linder değişkeni ve ülke başkentleri arasındaki mesafenin anlamlılığı yer alacaktır. Dış ticaret hacmini analiz edebilmek için ilk olarak Basit/İlkesel Çekim Modeli kullanılacaktır. Daha sonra Linder değişkeninin ve ülkü nüfuslarının Çekim Modeline dahil edildiği 2 farklı model kurulacaktır. Çalışmada Çekim Modeli panel veri analizi yöntemiyle analiz edilecektir.

Çekim Modelinin seçilmesi aşağıda verilen maddelerin önemiyle belirlenmiştir:

- Uluslararası ticaretin modellenmesi ve analiz edilmesi durumlarında son yıllarda yaygın olarak kullanılması,
- Uzun zamandır ekonomideki en başarılı ampirik modeller arasında yer alması,
- Ekonomideki istikrarlı ilişkileri açıklayabilmesi,
- Uluslararası ticaret akışlarını araştırmak ve uluslararası ticaretin kapsamını açıklanabilmesi için birden fazla değişkenin kullanılmasına ve dikkate alınabilmesine izin vermesi,
- Bölgesel ticaret modellerini açıklamak için en başarılı modellerden biri olması,
- Alternatif uluslararası ticaret kuramlarıyla uyum gösterebilmesidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN E7 ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİNİN EKONOMETRİK YÖNTEMLE ANALİZİ

4.1. Model Veri Seti ve Değişkenler

Bu çalışmada Türkiye ve E7 ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi, Çekim Modeli yaklaşımıyla panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilecektir. 2000-2018 dönemi yıllık verilerinin alındığı bu çalışmada 3 farklı model kullanılacaktır. Dış ticaret hacminin bağımlı değişken seçildiği modellerde ilk önce Basit/İlkesel Çekim Modeli ile analiz yapılacak olup daha sonra genişletilmiş Çekim Modeli oluşturulacaktır. Modeller ekonometrik yaklaşımla tam logaritmik formda aşağıda verilmektedir.

Model 1

$$\text{LogDT}_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 \text{logGSYİH}_{it} + \beta_2 \text{logGSYİH}_{jt} + \beta_3 \text{logMesafe}_{ij} + \epsilon_{ijt}$$

Model 2

$$\text{LogDT}_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 \text{logGSYİH}_{it} + \beta_2 \text{logGSYİH}_{jt} + \beta_3 \text{logMesafe}_{ij} + \beta_4 \text{Linder}_{ijt} + \epsilon_{ijt}$$

Model 3

$$\text{LogDT}_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 \text{logGSYİH}_{it} + \beta_2 \text{logGSYİH}_{jt} + \beta_3 \text{logNufus}_{it} + \beta_4 \text{logNufus}_{jt} + \beta_5 \text{logMesafe}_{ij} + \epsilon_{ijt}$$

Modellerdeki değişkenlerden;

LogDT_{ijt}= t zamanında i ülkesi ile j ülkesi arasındaki dış ticaret hacmini,

LogGSYİH_{it}=t zamanında i ülkesinin GSYİH’sini,

LogGSYİH_{jt}= t zamanında j ülkesinin GSYİH’sini,

LogMES_{ij}= i ülkesi ile j ülkesi arasındaki coğrafi uzaklığını,

LogLinder_{ijt}= i ülkesinin ticaret ortağı j ülkesi ile t dönemde kişi başına düşen gelir seviyeleri arasındaki benzerliğini,

LogNÜF_{it}= t zamanında i ülkesinin toplam nüfusunu,

LogNÜF_{jt}= t zamanında j ülkesinin toplam nüfusunu,

ε_{ijt}= hata terimini ifade etmektedir.

Çalışmada yedi farklı değişken kullanılmıştır. Değişkenlerden dış ticaret hacmi çalışmanın amacı doğrultusunda bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. GSYİH, Linder, nüfus

ve mesafe ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Bu değişkenler hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilecektir.

Dış Ticaret Hacmi: Logaritmik modelde “LogDTijt” olarak kısaltılmıştır. t zamanında i ülkesinden j ülkesine yapılan ihracat ve ithalatın toplamından oluşmaktadır. 2000-2018 yıllarını kapsayan veriler Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) ABD doları olarak alınmış ve derlenmiştir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla: Modelde “LogGSYİHit” ve “LogGSYİHjt” şeklinde kısaltılarak kullanılmıştır. LogGSYİHit; t zamanında i ülkesinin yanı sıra ihracatçı ülkenin GSYİH’sini göstermektedir. LogGSYİHjt; t zamanında j ülkesinin yanı sıra ithalatçı ülkenin GSYİH’sini göstermektedir. Bir ülkede yıl içerisinde üretilen tüm mal ve hizmetlerin para birimi olarak değerini ifade eden GSYİH, üretim ve harcama bakımından tanımlanmaktadır (Hellvin ve Nilsson, 2000: 7-8). 2000-2018 yıllarını kapsayan veriler Dünya Bankası’nın resmî sitesinden ABD doları olarak elde edilmiştir.

Ülkelerin milli gelirlerinin tanımlayan GSYİH, ihracatçı konumunda olan ülkenin ihracat arzı kapasitesini, ithalatçı ülkenin ithalat talebini ifade etmektedir. Ülkelerin ekonomik büyümelerinin dönemsel olarak ölçmek için kullanılan ve ülkelerin ekonomik büyümeleri karşılaştırmasını da sağlayan en yaygın yöntemlerden biridir (Hellvin ve Nilsson, 2000: 7-8).

Karşılıklı ticaret akımlarının incelendiği Çekim Modelinde ihracatçı ve ithalatçı ülkenin ekonomik büyüklüğünü yansıtması bakımından GSYİH değişkeni kullanılmaktadır (Genç, 2011). Modelde kullanılan GSYİH, ihracatçı ülkenin gelir büyüklüğünü yani ihracat kapasitesini gösterirken ticaret ortağı olan ithalatçı ülkesinin de dışalım kapasitesini göstermektedir.

Ülkelerin dış ticaret hacimleri ve GSYİH’leri arasında doğru orantının bulunduğu varsayılmaktadır. Bu doğrultuda GSYİH büyüdükçe, dış ticaret hacmi de doğru orantılı olarak büyüyeceği veya GSYİH’nin azalmasıyla dış ticaret hacminin de azalacağı varsayılmaktadır. Bu iki değişken arasında pozitif ilişkinin bulunması ile modelde yer alan hem LogGSYİHit hem de LogGSYİHjt değişkenlere ait katsayıların pozitif (+) işaretli olması beklenmektedir.

Mesafe: Değişken logaritmik formülde “LogMesafeij” olarak kullanılmıştır. i ülkesi ile j ülkesi arasındaki coğrafi uzaklığı göstermektedir. Ülkeler arasındaki mesafe rakamları http://tr.mesafe_hesaplama.himmera.com/ara/ adresinden elde edilmiştir. Mesafe değişkeninde ele alınan uzaklık, ülkelerin başkentleri arasındaki uzaklığı kilometre (km) cinsinden ifade etmektedir.

Çekim Modelinde ticaret maliyetlerinin mesafe ile artmasından dolayı uzaklık değişkeni genellikle ulaşım için bir vekil tayin edilmekte ve taşıma süresi açısından önem arz

etmektedir (Hong,1999). Genelde Çekim Modeli için uzaklık değişkeninde söz konusu uzaklığın ölçülmesi açısından doğrudan ülkelerin başkentlerinin birbirlerine olan uzaklığı ya da önemli ticaret merkezlerinin/limanlarının birbirlerine olan uzaklığı baz alınmaktadır (Genç vd., 2011).

Modelde karşılıklı ticaret akışında bulunan ülke çiftlerinin başkentleri arasındaki uzaklık olarak kullanımı ‘great circle distance’ olarak adlandırılmaktadır (Melitz, 2007:976). Bu uzaklığın ölçümü için geliştirilen yöntemi ise ele alınan ülkelerin başkentleri arasındaki en kısa ulaşım mesafesinin kilometre cinsinden ifade edilmesidir (Fernandez, 2008:4).

Çekim Modeli kullanılarak yapılan analizlerin büyük bir kısmı dış ticarete uzaklığa ilişkin değişkenlerin önemini artırarak koruduğunu göstermektedir. Bu önerme uluslararası ekonomide tartışılan bir konu olmasına rağmen uluslararası ticaret teorileri arasında yer alan “Eksik Rekabet ve Heckscher-Ohlin” uzaklık ve gelir değişkenlerinin modele dahil edilmesini doğrulamaktadır (Batra, 2006:4-3).

Özetle, teoride mesafe ve dış ticaret arasında ters ilişkinin bulunduğu varsayılmaktadır. Bu doğrultuda modelde mesafe değişkeni için kullanılan LogMesafe_{ij} değişkeninin katsayısının negatif (-) işaret alması beklenmektedir.

Linder Hipotezi: Linder hipotezi dış ticaretin, kişi başına benzer gelire sahip olan ülkeler arasında daha yoğun olarak gerçekleştiğini ileri sürmektedir (Hallak, 2006:5). Linder Hipotezini ele alan yayımlarda, Linder değişkeni, karşılıklı ticaret ilişkisinde bulunan ülkelerin kişi başına düşen gelirleri arasındaki fark olarak belirtilmektedir. Ülkeler arasında gerçekleşen ticaret yoğunluğunun artması ile kişi başına düşen gelirleri arasındaki farkın azalması beklenmektedir. Farkın azalması durumunda ise Linder Hipotezi desteklenmektedir (Saygılı ve Manavgat, 2014 :261).

Linder Hipotezi genel olarak gelişmiş ülkeler için test edilmektedir. Son zamanlarda gelişmekte olan ülkelerin, dış satımlarında imalat sanayi malalarının artış göstermesi ve dış alımlarında da büyük oranda sanayi mallarından oluşması sebebiyle bu ülkeler için de test edilmeye başlanmıştır (Saygılı ve Manavgat, 2014:261).

Bu çalışmada temel olarak kullanılacak Linder değişkeni şu şekilde formüle edilmiştir (Hallak, 2006:7):

$$Linder_{ijt} = (LnKBGSYİH_{it} - LnKBGSYİH_{jt})^2$$

Formülde yer alan;

- $LnKBGSYİH_{it}$: i ülkesinin t dönemdeki kişi başına GSYİH’sidir.
- $LnKBGSYİH_{jt}$: j ülkesinin t dönemdeki kişi başına GSYİH’sidir.

Linder değişkenin hesaplanmasında kullanılan kişi başı GSYİH verileri Dünya Bankasının resmî sitesinden elde edilmiştir. Bu veriler ABD doları cinsindedir.

Nüfus: Nüfus değişkeni logaritmik formülde “LogNufus_{it}” ve “LogNufus_{jt}” olarak kullanılmıştır. LogNufus_{it}; t zamanında i ülkesinin yani ihracatçı ülkenin, LogNufus_{jt}; t zamanında j ülkesinin yani ithalatçı ülkenin toplam nüfusunu ifade etmektedir. 2000-2018 dönemleri arasını kapsayan nüfus verileri Dünya Bankasının resmi internet sitesinden elde edilmiştir.

Nüfus, bir ülke hakkında bilgi vermekte ve ülke büyüklüğünü temsil etmektedir. Böylelikle nüfusu fazla olan ülkelerin kendi gereksinimlerini karşılayabilen bir ülke konumunda olduğu ve doğal kaynaklarının fazla olduğu varsayılmaktadır. Daha büyük bir nüfusun büyük bir iç pazarı temsil ettiği ve daha fazla oranda kaynak kullanımını gerektirdiği bilinmektedir. Büyük bir iç pazar ülkenin, ölçek ekonomisinin avantajlarından tam olarak yararlanılmasını sağlamakla beraber uluslararası ticarete yabancı ortaklarla ticaret fırsatlarını da artırmaktadır (Bebek,2006:68).

Genellikle ülkelerin büyüklüğünü ifade eden nüfus değişkenin ticareti azaltıcı ve arttırıcı etkisi mevcuttur. Bu etki, kısa ve uzun vadede farklılık gösterebilir. Nüfus, kısa vadede ticaret akışlarını, işgücü miktarını, uzmanlık seviyesini ve bunun sonucunda ihracat yapılacak daha fazla ürünü arttırması sebebiyle olumlu bir etkiye sahiptir. Uzun vadede ise yüksek nüfus kişi başı geliri azaltma eğiliminde olması ve her bireyi daha fakir kılmakla beraber üretim ve ihracatın düşmesine de sebep olmaktadır (Nuroğlu, 2014: 3).

Çekim Modelinde ihracatçı ülkenin nüfusu ikili ticaret akışları üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bu da nüfusun ne kadar yüksek olduğunu ve bunun sonucunda üretim ve ihracatın o kadar yüksek olacağını gösterir. Ek olarak, daha yüksek nüfus, ithal edilen mallara olan ihtiyacı da artırabilir. Öte yandan, nüfus ithalatçı ülke için olumsuz bir işarete sahiptir. Daha yüksek nüfusun kişi başına geliri düşürmesi, ithalat ihtiyacını ve aynı zamanda ihracat seviyesini düşürmesi şeklinde de yorumlanabilir (Nuroğlu, 2014:4-3).

Özetle, modelde yer alan LogNufus_{it} ve LogNufus_{jt} değişkenlerine ait katsayıların hem pozitif (+) hem de negatif (-) işaret alması beklenmektedir.

4.2. Ekonometrik Yöntem

4.2.1. Panel Veri Analizinin Teorik Çerçevesi

Ekonometri çalışmalarında analiz yöntemleri arasında sıklıkla kullanılan üç yöntem vardır. Bunlar en genel biçimiyle; zaman serisi analizi, yatay-kesit analizi ve panel veri analizidir (Hansen, 2020:586). Bireyi, hane halkını, ülkeyi, firmayı vb. sadece bir birimin,

dönemlere göre analiz ederek ölçülen değerler hakkında bilgi verilmesi zaman serisi verilerini oluştururken, birden çok birimi sadece bir dönem hakkında analiz edilip ölçülmesi ve bu analizler hakkında bilgi verilmesi ise yatay kesit verilerini oluşturmaktadır. Yatay-kesit ve zaman serisi verilerinin beraber kullanılmasını sağlayan panel veri analizini ise birden çok birimin zamana göre ölçülen değerler oluşturmaktadır (Tataoğlu,2018).

Panel veri analizi, sosyal ve davranışsal bilim araştırmacıları arasında giderek daha yaygın kullanılan boylamsal veri analizidir. Panel, yalın tanımıyla belirli bir zaman dilimi boyunca periyodik olarak incelenen bir kesit veya birimdir (Yaffee, 2003:1). Bu tanımlar doğrultusunda Çekim Modeli uygulamalarında ekonometrik yöntem olarak kullanılan panel veri analizi, tahmin edilmek istenen modelde bireyler, ülkeler, hane halkları, firmalar ve şehirler gibi birimlerin yer aldığı yatay kesit verilerinin zaman serileri içinde analiz edilmesiyle oluşan havuzlandırılmış veriler olarak tanımlanmaktadır (Baltagi, 2005:1).Ekonometrik modelde, yatay kesit ve zaman serisinin birlikte kullanılması birimler arasında ve zaman içerisinde meydana gelen farklılıkları beraber incelemesine imkan sağlamaktadır (Dinçer, 2013:112). Her iki analiz yöntemini bünyesinde barındırmasının modele sağladığı güçlü yönler ve faydalar bulunmaktadır. Hsiao (2003), panel veri analizinin neden kullanılması gerektiğini ve modelin sağladığı faydaları aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Panel veri, birimlerin (birey, ülke, hane halkı, firma vb.) heterojen olduğunu varsayarak sonuçların daha tutarlı olmasını sağlamaktadır.
- Panel verileri daha bilgilendirici veri, daha fazla değişkenlik, değişkenler arasında daha az eşzamanlılık, daha fazla serbestlik derecesi ve daha fazla verim sunarak çoklu doğrusallık oranını düşürmektedir.
- Panel veri, uyarlanma dinamiklerini daha iyi inceleyebilmektedir.
- Panel veri analiz yöntemi diğer analizlerinin kolayca tespit edemediği etkileri tanımlayabilme ve ölçme konusunda daha başarılıdır
- Panel veri analizi, komplike davranışsal modeller kurulmasına ve test edilmesine diğer modellere nazaran daha elverişlidir.
- Bireyler, firmalar ve haneler üzerinden elde edilen mikro panel verilerin, makro düzeyde test edilen benzer değişkenlere göre ölçüm sonuçları daha doğrudur.
- Panel veri modelleri, kantitatif (nicel) ve kalitatif (nitel) faktörlerin aynı modelde kullanımına imkân vermektedir.

Panel veri modelinin standart fonksiyonel gösterilimi aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (1)$$

$i = 1, 2, \dots, N$ (yatay kesit birim sayısı "N" olarak gösterilmekte)

$t = 1, 2, \dots, T$ (dönem sayısı “T” olarak gösterilmekte)

Y:Bağımlı değişken

X:Bağımsız değişken

α :sabit katsayı

β :Bağımsız değişkenlerin katsayıları

k:Bağımsız değişken sayısı

u:hata terimi

Panel veri seti, yatay kesit analizi ve zaman serisi analizlerini bünyesinde barındırması itibariyle hem birimden birime hem de bir zamandan başka bir zamana meydana gelen farklılıkları aynı anda içermeye özelliğine sahiptir (Baltagi, 2005: 11). Bu belirgin özelliğinden dolayı fonksiyondaki bağımlı değişken olan Y değişkeni, birimden birime ve bir zaman periyodundan ardışık zaman periyoduna farklı değerler almaktadır. Bu yüzden Y değişkenin kesit boyutu için i, zaman periyodu için t olmak üzere iki alt indisle ifade edilmektedir (Hsiao, 2007:1). Bu durumda, sabit ve regresyon parametrelerinin her zaman periyodunda her bir birey için ayrılmasına izin vermektedir (Çelikdemir vd., 2018:106).

4.2.2. Panel Veri Modellerinde Tahmin Yöntemleri (Sabit Etki ve Rassal Etki)

Panel regresyon tahmininde Sabit Etki (fixed effect) ve Rassal Etki (random effect) olmak üzere iki temel tahmin yöntemi bulunmaktadır (Lopez, 2015:15-16).

4.2.2.1. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model)

Eğim katsayısının zaman ve kesit birimler için değişmediği ancak sabit katsayısının yatay kesit ve zaman verileri arasında değişkenlik gösterdiği panel veri tahmin yöntemine Sabit Etkiler Modeli denilmektedir (Arıca, 2014:183). Her bir kesit birimine göre sabit değer oluşturabilmesi modelin temel özelliği arasında yer almaktadır (Yaffee, 2003:2). Modelde oluşan farklılaşma sadece birime bağlı oluşuyorsa “Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli”, hem zamana, hem de birime göre farklılaşma oluşuyorsa “Çift Yönlü Sabit Etkiler Modeli” denmektedir (Dinçer, 2013:115).

Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli ve Çift Yönlü Sabit Etkiler Modelinin sırasıyla fonksiyonel gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (2)$$

$$Y_{it} = (\alpha_i + \mu_t) + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (3)$$

$i=1,2,\dots,N$

$t=1,2,\dots,T$

Y: Bağımlı değişken

X: Bağımsız değişken

β : Bağımsız değişkenlerin katsayıları

k: Bağımsız değişken sayısı

u: Hata terimi

Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli denkleminde α (sabit katsayı), i birim değerlerine göre tanımlanırken, Çift Yönlü Sabit Etkiler Modeli denkleminde, α_i birim etkilerini ve zaman etkilerinin içeren μt değeri bulunmaktadır. Tek Yönlü Sabit Etkiler Modelinde, bağımsız değişkenleri etkileyen ancak gözlemlenmeyen bazı durumlar mevcuttur. Bu durumlar arasında zamana göre değişmeyen ancak birimlere göre değişkenlik gösteren etkilerin bulunduğu varsayılmaktadır. Modele, gözlemlenmeyen bu birim etkileri bir katsayı aracılığı ile yansıtılmaktadır (Greene, 2012:359). Çift Yönlü Sabit Etkiler Modelinde ise, bağımsız değişkenlerle korelasyon içinde olan, birimlere ve zamana göre değişen etkilerin bulunduğu varsayılmaktadır (Dinçer, 2013: 116).

4.2.2.2. Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Model)

Tahmin edilmek istenen modelde, birimlerin tesadüfü olarak seçilmesi durumunda birimler arası farklılıklarda bu duruma bağlı olarak tesadüfi olmaktadır. Bu birim farklılıklarına “Rassal Farklılıklar” denilmekte ve Rassal Etkilerin örnek sürecinin bir sonucu kabul edilmektedir. Rassal Etkiler Modelinde, katsayıların birimlere ve zamana göre değişmediği varsayıldığı gibi birimler ve zamana bağlı olarak oluşabilecek farklılıklar modele hata teriminin bir bileşeni olarak ilave edilmektedir (Greene, 2012: 371). Bu durum, Sabit Etkili Modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybını önlemektedir (Yılmaz,2008:103).

Rassal Etkiler Modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{it}X_{it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$i=1,2,\dots,N$

$t= 1,2,\dots,T$

Y: Bağımlı değişken

X: Bağımsız değişken

α : Ortalama sabit katsayı

β : Bağımsız değişkenlerin katsayıları

k: Bağımsız değişken sayısı

u: hata terimi

ε : Birim-içi hata terimi

Modelde ε birim-içi hata terimi birim farklılıklarını ve zaman göre birimler arasındaki değişmeyi göstermektedir. Ayrıca farklı yatay kesit birimlerin kalıntılarının birbirinden bağımsız olmasına rağmen, ε birim-içi hata teriminin modelde yer almasından dolayı aynı yatay kesit birimlerin kalıntıları arasında korelasyon görülebilmektedir (Tataoğlu, 2018:102).

4.2.3. Hausman Testi

Sabit Etki ve Rassal Etki yaklaşımlar arasından modele uygun olan tahmin yöntemi seçilmelidir. Bu yaklaşımlar arasında seçimin yapılabilmesi için de Hausman Testi yaygın olarak kullanılmaktadır (Koy vd., 2019:170). Hausman Testinin uygulanabilmesi için ilk aşama olarak spesifik etkinin Rassal Etki olduğu varsayılmalı daha sonra test, uygulanmalıdır (Erkekoğlu, 2007:80).

Sabit ve Rassal Etki Modelleri arasında mevcut farklar söz konusudur ve en önemli farklardan biri de birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmadığıdır. Korelasyonun olmaması durumunda Rassal Etki modelinin uygunluğu kabul edilmektedir. Tam tersi durumda ise Sabit Etkiler Modelinin uygunluğu söz konusudur (Koy vd., 2019:170). Hausman Test hipotezleri üzerinden durumun ifadesi ise; boşluk hipotezi, korelasyonun olmaması durumunda (H_0 :Rassal etkiler tahmincisi doğrudur) geçerliken alternatif hipotez, (H_1 : Sabit etkiler tahmincisi doğrudur) birim etkilerin ve bağımsız değişkenlerin arasında korelasyonun olması durumunda geçerlidir.

4.2.4. Panel Birim Kök Testi

Panel veri seti, yatay kesit ve zaman serisi bileşiminden oluşmaktadır. Veri setinde zaman boyutunun yer almasından dolayı serinin, zaman içinde durağanlığı incelenmelidir. İncelenen serilerin durağan olduğunun belirtilebilmesi için de varyans ve ortalamaların zamandan bağımsız olması ve kovaryansında zamanlar arası farka bağlı olarak gerçekleşmesi gerekmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010).

Panel veri analizinde sahte ilişkinin olmaması açısından seriler durağanlaştırılmalıdır. Bu sebeple panel veri analizlerinde öncelik olarak serilerin durağan olup olmadığı panel birim kök testleri aracılığıyla tespit edilmelidir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010).

Panel veri birim kök testleri kendi içerisinde üç gruba ayrılmaktadır. Bu sınıflandırılma aşağıdaki gibidir (Koy vd., 2019:170).

Tablo 4.1 Panel Veri Birim Kök Testleri

Birinci Kuşak Panel Birim Kök Testleri	İkinci Kuşak Panel Birim Kök Testleri	Yapısal Kırılmalı Panel Birim Kök Testleri
<ul style="list-style-type: none"> - Levin, Lin ve Chu - Breitung - Im Pesaran Shin - Fisher ADF-PP - Hadri 	<ul style="list-style-type: none"> - Moon ve Perron - Pesaran - Bai ve Ng - Chang - Choi - Philips ve Sul - Breitung ve Das 	<ul style="list-style-type: none"> - Im, Lee ve Tieslau - Carrion-I Sivestre - Barrio- Castro ve Lopes-Bazo Testi

Bu çalışmada birinci kuşak panel birim kök testlerinden Levin, Lin ve Chu, Im Pesaran Shin, Fisher ADF ve Fisher PP kök testlerine yer verilmiştir. Birim kök testlerinde kullanılmış olan hipotezler aşağıdaki gibidir;

- H_0 : Seri durağan değildir, seride birim kök vardır.
- H_1 : Seri durağandır, seride birim kök yoktur.

Yapılan birim kök test sonucunda modeldeki değişkenlerin prob olasılık değerlerinin 0,05'ten büyük olması durumunda H_1 hipotezi reddedilerek birim kökün varlığı sebebiyle H_0 hipotezi kabul edilir. Olasılık değerinin 0,05'ten küçük olması durumunda ise birim kökün varlığını kabul eden H_0 hipotezi reddedilerek, H_1 hipotezi kabul edilir.

4.3. Uygulama Sonuçları ve Değerlendirilmesi

Uygulamada ilk olarak değişkenler arasında sahte ilişkinin bulunmaması amacıyla değişkenler durağanlaştırılmıştır. Bu durum için değişkenlere birim kök testi uygulanmıştır. Uygulanacak olan birim kök testleri birinci kuşak panel birim kök testlerinden Levin, Lin ve Chu, Im Pesaran Shin, Fisher ADF ve Fisher PP kök testleridir. Çalışmada daha sonra model seçimi için Hausman Test istatistiğinden yararlanılmış olup test sonucunda Tesadüfi Etkiler Modeli kullanılması uygun görülmüştür. Panel regresyon analizleri EGLS (yatay kesit ağırlıklı) yöntemiyle Eviews 9 ekonometri programında yapılmıştır. Standart hataların düzeltilmesi amacıyla White cross section standart errors & covariance methodu kullanılmıştır. Türkiye'nin E7 ülkeleri ile ticaret potansiyeli ticaret hacmi açısından regresyona tabi tutulmuştur.

4.3.1. Birim Kök Test Sonuçları

Seriler arasında sahte ilişkilerin bulunmaması amacıyla uygulanan birim kök test sonuçları istatistik ve prob değerleri açısından tablolandırılmıştır. Değişkenlere uygulanan birim test sonuçları Tablo 4.2 de yer almaktadır.

Tablo 4.2 Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Levin, Lin & Chu		Im, Pesaran and Shin W-stat		ADF- Fisher Chi-square		PP- Fisher Chi-square	
	Statistic	Prob	Statistic	Prob	Statistic	Prob	Statistic	Prob
Dış Ticaret Hacmi	-7.73999	0.0000*	-4.00885	0.0000*	39.1732	0.0001*	16.2825	0.1786
GSYİHi	-10.7454	0.0000*	-7.10318	0.0000*	66.6618	0.0000*	7.81080	0.7997
GSYİHj	-3.35447	0.0004*	-0.84880	0.1980	13.4387	0.3380	9.51050	0.6588
Linder	-4.18345	0.0000*	-2.64067	0.0041*	32.6366	0.0011*	16.7784	0.1581
Nüfusi	2.58757	0.9952	5.66049	1.0000	0.12054	1.0000	0.01008	1.0000
Nüfusj	-2.29036	0.0110**	-1.46507	0.0715***	27.4621	0.0066*	390.910	0.0000*

Not: * %1 düzeyinde durağandır. **%5 düzeyinde durağandır.***%10 düzeyinde durağandır

Tabloya göre;

- Dış ticaret hacmi, GSYİHi ve Linder değişkenleri Levin, Lin & Chu, Im, Pesaran and Shin W-stat, ADF- Fisher Chi-square birim kök testlerinin prob değerleri %1 anlamlılık düzeyine göre durağandır. PP- Fisher Chi-square birim kök testinde ise durağan değildir.
- GSYİHj değişkeni ise sadece Levin, Lin & Chu testinde %1 anlamlılık düzeyine göre durağandır.
- Nüfusi değişkenin prob değerleri %1,%5,%10 anlamlılık düzeylerinde hiçbir kök testine göre durağan değilken Nüfusj değişkeni %1, %5, %10 anlamlılık düzeylerine göre durağandır.

Tablo 4.2'nin sonuçlarına göre durağan olmayan serilerin birinci farkı alınarak seriler durağanlaştırılmıştır. Birinci farkı alınan serilerin istatistik ve prob değerleri Tablo 4.3 'te yer almaktadır.

Tablo 4.3 Birim Kök Test Sonuçları (Birinci Fark)

Değişkenler	Levin, Lin & Chu		Im, Pesaran and Shin W-stat		ADF - Fisher Chi-square		PP - Fisher Chi-square	
	Statistic	Prob	Statistic	Prob	Statistic	Prob	Statistic	Prob
Dış Ticaret Hacmi	-2.36134	0.0091*	-2.40504	0.0081*	24.9278	0.0152**	43.0228	0.0000*
GSYİHi	-9.49680	0.0000*	-8.91676	0.0000*	81.5835	0.0000*	42.433	0.0000*
GSYİHj	-3.73416	0.0001*	-2.51835	0.0059*	25.5423	0.0125**	37.9909	0.0002*
Linder	-5.85630	0.0000*	-6.91928	0.0000*	63.6672	0.0000*	698.988	0.0000*
Nüfusi	-11.2390	0.0000*	-8.80884	0.0000*	81.8068	0.0000*	6.00399	0.0159**

Not: * %1 düzeyinde durağandır. **%5 düzeyinde durağandır.***%10 düzeyinde durağandır.

4.3.2. Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Türkiye'nin E7 ülkeleri ile ticaret potansiyeli ticaret hacmi açısından regresyona tabi tutulmuştur. Bu amaçla kurulan modellerin regresyon analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4. 4 Model 1- Panel EGLS (Yatay Kesit Ağırlıklı) Yöntemiyle Tahmin Edilen Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Model 1				
$LogDT_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 logGSYIH_{it} + \beta_2 logGSYIH_{jt} + \beta_3 logMesafe_{ij} + \epsilon_{ijt}$				
Değişkenler	Katsayısı	Std.Hata	t-İstatistik	p-değeri
Sabit	-7.742748***	3.984617	-1.943160	0.0546
$logGSYIH_{it}$	1.421571*	0.103244	13.76907	0.0000
$logGSYIH_{jt}$	0.275638*	0.081821	3.368771	0.0010
$logMesafe_{ij}$	-1.902321*	0.518688	-3.667562	0.0004
İstatistikler	$R^2=0.928213$ F-ist=474.1042		D-Wİst.= 0.427871 Olasılık (F-istatistik)=0.000000	

Not: %1* düzeyinde anlamlı %5** düzeyinde anlamlı %10*** düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

Tablo 4.4'te Türkiye'nin E7 ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi Basit/İlkesel Çekim Modeli ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bulunan sonuçlar teoriye uygunluk göstermekte ve sabit katsayısı %10 düzeyinde, diğer katsayılar %1 düzeyinde anlamlılık ifade etmektedir. R^2 ve olasılık (F-istatistik) değerlerine bakıldığında; R^2 değerinin 0,92 oranında bulunması ve olasılık (F-istatistik) değerinin 0,05'den küçük olması nedeniyle modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Tablo 4.4'teki analiz sonuçlarına göre değişkenlerde %1'lik bir artış(azalış) olması halinde ticaret hacminde beklenen etki; LogGSYIH_{it}'nin etkisi %1.42 artış(azalış); LogGSYIH_{jt}'nin etkisi %0.27 artış(azalış); LogMES_{ij}'nin etkisi %-1.90 azalış(artış); şeklinde oluşacaktır. Modelin R^2 'si 0,92 dir. Modelin sağ tarafında yer alan açıklayıcı değişkenlerin, bağımlı değişkende meydana gelecek değişimin %92'sini açıklayacağı anlamını vermektedir.

Tablo 4.5 Model 2- Panel EGLS (Yatay Kesit Ağırlıklı) Yöntemiyle Tahmin Edilen Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Model 2				
$LogDT_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 logGSYIH_{it} + \beta_2 logGSYIH_{jt} + \beta_3 logMesafe_{ij} + \beta_4 logLinder_{ijt} + \epsilon_{ijt}$				
Değişkenler	Katsayısı	Std.Hata	t-İstatistik	p-Değeri
Sabit	-7.812188***	4.615882	-1.692458	0.0934
$logGSYIH_{it}$	1.450436*	0.106528	13.61551	0.0000
$logGSYIH_{jt}$	0.256579*	0.083509	3.072463	0.0027
$logMesafe_{ij}$	-1.910037*	0.626643	-3.048045	0.0029
$Linder_{ijt}$	-0.001834	0.002104	-0.871551	0.3854
İstatistikler	$R^2=0.929426$ F-ist=358.8700		D-Wİst.= 0.436321 Olasılık (F-istatistik)=0.000000	

Not: %1* düzeyinde anlamlı %5** düzeyinde anlamlı %10*** düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

Tablo 4.5 'te Türkiye'nin E7 ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi Basit/İlkesel Çekim Modeline Linder değişkeni eklenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Tabloda R^2 ve olasılık (F-istatistik) değerlerine bakıldığında; R^2 değerinin 0,92 oranında bulunması ve olasılık (F-istatistik) değerinin 0,05'ten küçük olması nedeniyle modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Tablo 4.5.'teki analiz sonuçlarında değişkenlerin katsayılarına bakıldığında Linderijt katsayısı hariç sabit değişkenin katsayısı %10 düzeyinde diğer değişkenlerin katsayıları ise %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre anlamlı bulunan değişkenlerde %1'lik bir artış(azalış) olması halinde ticaret hacminde beklenen etki; LogGSYİHit'nin etkisi %1,45 artış(azalış); LogGSYİHjt'nin etkisi %0.25 artış(azalış); LogMESij'nin etkisi %-1.91 azalış(artış); şeklinde oluşacaktır. Modelin R^2 'si 0,92 dir. Modelinin sağ tarafında yer alan açıklayıcı değişkenlerin, bağımlı değişkende meydana gelecek değişimin %92'sini açıklayacağı anlamını vermektedir.

Tablo 4.6 Model 3- Panel EGLS (Yatay Kesit Ağırlıklı) Yöntemiyle Tahmin Edilen Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Model 4				
$LogDT_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 logGSYIH_{it} + \beta_2 logGSYIH_{jt} + \beta_3 logNufus_{it} + \beta_4 logNufus_{jt} + \beta_5 logMesafe_{ij} + \epsilon_{ijt}$				
Değişkenler	Katsayısı	Std.Hata	t-İstatistik	p-Değeri
Sabit	-33.15962*	10.74149	-3.087061	0.0026
logGSYİH_{it}	1.332925*	0.061025	21.84218	0.0000
logGSYİH_{jt}	0.201877*	0.066264	3.046531	0.0029
logMesafe_{ij}	-1.616557*	0.608096	-2.658391	0.0090
logNufus_{it}	0.808986	0.740812	1.092025	0.2773
logNufus_{jt}	0.649102 ***	0.345211	1.880302	0.0628
İstatistikler	$R^2=0.934213$ F-ist=306.7310		D-Wİst.= 0.438707 Olasılık (F-istatistik)=0.000000	

Not: %1* düzeyinde anlamlı %5** düzeyinde anlamlı %10*** düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

Tablo 4.6'da Türkiye'nin E7 ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi Basit/İlkesel Çekim Modeline nüfus değişkeni eklenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Tabloda R^2 ve olasılık (F-istatistik) değerlerine bakıldığında; R^2 değerinin 0,93 oranında bulunması ve olasılık (F-istatistik) değerinin 0,05'ten küçük olması nedeniyle modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Tablo 4.6'daki analiz sonuçlarında değişkenlerin katsayılarına bakıldığında LogNufusit katsayısı hariç diğer değişkenlerin katsayıları %1 ve %10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre anlamlı olan değişkenlerde %1'lik bir artış(azalış) olması halinde ticaret hacminde beklenen etki; LogGSYİHit'nin etkisi %1,33 artış (azalış); LogGSYİHjt'nin etkisi %0.20 artış(azalış); LogMESij'nin etkisi %-1.61 azalış(artış); LognnNufusjt'nin etkisi %0.64 artış(azalış) şeklinde oluşacaktır.

Modelin R^2 'si 0,93'tür. Modelinin sağ tarafında yer alan açıklayıcı değişkenlerin, bağımlı değişkende meydana gelecek değişimin %93'ünü açıklayacağı anlamını vermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı Çekim Modeli yaklaşımıyla Türkiye'nin E7 ülkeleri ile gerçekleştirdiği dış ticaret hacminin analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda dış ticaret hacmine etkisi olabilecek değişkenlerden, ülkelerin GSYİH'si, nüfusu, Linder değişkeni ve ülkelerin arasında coğrafi uzaklıktan kaynaklanan mesafe değişkeni Çekim Modeline eklenerek üç farklı logaritmik model oluşturulmuş ve panel veri analiz yöntemiyle sonuçlar elde edilmiştir.

Çalışmanın analiz bölümünde Çekim Modeli kullanılarak Türkiye'nin E7 ülkelere gerçekleştirdiği dış ticaretin incelenmesinin nedeni ise gelişmekte olan E7 ülkeleri arasında yer alan Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Meksika ve Endonezya'nın Türkiye ile artan dış ticaret rakamlarıdır. Türkiye'nin 2018 itibarıyla bu ülkelerle toplamda gerçekleştirdiği dış ticaret hacmi 64,263 milyar dolardır.

Öte yandan Price Waterhouse Cooper firması 2017 yılında yayımladığı "2050'de Dünya" başlıklı raporunda E7 ülkelerinin 2016 yılında küresel GSYİH oranlarında %37'lik bir paya sahipken 2050 yılında bu payın %48 olacağını belirtmektedir. Ayrıca önemli yapısal reformların gerçekleşmesi durumunda satın alma gücü bakımından GSYİH küresel lig sıralamasında Çin'in bir, Hindistan'ın iki, Endonezya'nın dört, Brezilya'nın beş, Rusya'nın altı, Meksika'nın yedi ve Türkiye'nin on birinci olacağı öngörülmektedir. Bu durum sayesinde E7 ülkelerin dünya ticaretindeki payları artacağı gibi Türkiye'nin de dış ticaretindeki paylarının da artacağı anlamına da gelmektedir.

Bu çalışmada Türkiye ve E7 ülkelerinin 2000-2018 yılları arasındaki ekonomik verileri Çekim Modeli yaklaşımıyla panel veri analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. E7 ülkelerinin dünya ticaretinde hızla artan dış ticaret payı ve Türkiye'nin bu ülkelerle gerçekleştirdiği dış ticaret hacminin özellikle son yıllardaki artışı nedeniyle, süreci daha iyi analiz edebilmek ve güncel verileri yansıtılabilmek adına çalışmada 2000-2018 zaman aralığı kullanılmıştır.

Çekim Modeli son yıllarda uluslararası ticaret alanında ülkelerin karşılıklı gerçekleştirdiği ticaret akımlarını analiz etmek açısından kullanılan başarılı bir modeldir. Bu sebeple son kırk yıldır alan yazınında yaygın olarak kullanılmaktadır. Çekim Modelinin temel değişkenleri ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin ifade eden GSYİH ve ülkeler arasında coğrafi uzaklıktan kaynaklanan mesafe değişkenidir. Çalışmanın amacı doğrultusunda bağımlı değişken olan dış ticaret hacmi ilk olarak modelin standart hali ile analiz edilmiştir. Daha

sonra Basit/İlkesel Çekim Modeline, nüfus ve Linder değişkenleri eklenerek iki farklı genişletilmiş Çekim Modeli oluşturulmuş ve dış ticaret hacmine etkileri analiz edilmiştir.

Ekonometrik yöntem olarak panel veri analizinin kullanıldığı bu çalışmada serilerin durağanlığı tespit edilmesi amacıyla birim kök test yapılmıştır. Birinci kuşak birim kök testlerinden Levin, Lin ve Chu, Im Pesaran Shin, Fisher ADF ve Fisher PP kök testleri kullanılmıştır. Birim kök test sonuçlarına göre dış ticaret hacmi, GSYİHi ve Linder değişkenleri Levin, Lin & Chu, Im, Pesaran and Shin W-stat, ADF- Fisher Chi-square birim kök testlerinin prob değerleri %1 anlamlılık düzeyine göre durağan iken, PP - Fisher Chi-square birim kök testinde durağan olmadığı görülmüştür. GSYİHj değişkeni ise sadece Levin, Lin & Chu testinde %1 anlamlılık düzeyine göre durağan olduğu görülmüştür. Ayrıca Nüfusi değişkenin prob değerleri %1,%5,%10 anlamlılık düzeylerinde hiçbir kök testine göre durağan değilken Nüfusj değişkeni %1, %5, %10 anlamlılık düzeylerine göre durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda durağan olmayan serilerin birinci farkları alınarak seriler durağanlaştırılmıştır.

Panel veri analizi etki yöntemlerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için Hausman Testi kullanılmıştır. Ticaret hacmini analiz etmek amacıyla kurulan üç modelde de Hausman Test sonucunun değeri 0,05'ten büyük olduğundan Rassal Etkiler modelinin kullanımı uygun görülmüştür. Ayrıca standart hataların düzeltilmesi amacıyla White cross section standart errors & covariance methodu kullanılmıştır

Yapılan analiz sonuçlarına göre 2000-2018 döneminde Türkiye'nin E7 ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi Basit/İlkesel Çekim Modeline uygunluk göstermiştir. Dış ticaret hacmi hem Türkiye'nin hem de E7 ülkelerinin GSYİH katsayıları ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki göstermiştir. Türkiye ve E7'nin GSYİH'sinin artması dış ticaret hacminin artması anlamına gelmektedir. Diğer bağımsız değişken olan mesafe ise negatif yönlü ve anlamlı etki ettiği görülmüştür. Bu durumda mesafe değişkeninden kaynaklanan uzaklığın artması dış ticaret hacminin azalması anlamına gelmektedir.

Dış ticaret hacminin bağımlı değişken olduğu ve Basit/İlkesel Çekim Modeline Linder değişkeni eklenerek kurulan modele göre; GSYİH değişkenleri pozitif yönlü ve anlamlı iken mesafe değişkeni negatif yönlü ve anlamlı bir etki etmiştir. Ülkelerin kişi başına düşen gelirleri arasındaki farkı ifade eden Linder değişkeninin ise model sonucunda istatistiki olarak anlamlı ve negatif işaretli olması, karşılıklı ticarete Linder hipotezini destekler sonuç elde edilmesini ifade etmektedir. Baltagi, Egger ve Pfaffermayr (2003) ve Thursby ve Thursby (1987) Linder Hipotezinin destekler sonuç elde etmişlerdir. Bu çalışmada ise Linder değişkeni, dış ticaret hacmi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Son olarak Basit/İlkesel Çekim Modele toplam talebi gösteren nüfus değişkeni eklenerek oluşturulmuş model, istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Bu modelin sonucuna göre Türkiye'nin ve E7 ülkelerinin GSYİH'si ve E7 ülkelerinin nüfusu dış ticaret hacmi üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Mesafe değişkeninin ise negatif yönde ve anlamlı bir etkisi olmuştur. Türkiye'nin nüfusunun dış ticaret hacmine anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Anderson (1979) ve Matyas (1998) Çekim Modelinin, karşılıklı ticaret akımlarını açıklamada başarılı ve öne çıkan bir yaklaşım olduğunu vurgulamış ve modelin temel çıkış teorisinde yer alan “Ülkelerin ticaret hacminin ekonomik büyüklükleriyle doğru, aralarındaki mesafe ile ters yönlü bir ilişkisinin olduğu” varsayımını desteklemiştir. Anderson ve Wincoop (2003), Çekim Modeli'nin uluslararası ticarete yararlı bir analiz aracı olduğunu ve güvenilir olması açısından değişkenlerin titizlikle belirlenmesini vurgu yapmışlardır. Ayrıca literatür taramasında yer alan birçok çalışmada teoriye paralellik göstererek benzer sonuçlar elde etmiştir (bkz. Brun, Carrere, Guillaumont ve Melo (2005); Greene (2013); Rasoulinezhad ve Seong (2016); Tatlıcı ve Kızıltan (2011); Sorhun (2013)). Bu çalışmada da yukarıda sözü geçen çalışmalara paralel olarak Çekim Modelini, Türkiye ve E7 ülkeleri arasında gerçekleşen dış ticareti analiz etme noktasında uygun bulunmuş ve Çekim Modelinin çıkış teorisi desteklenmiştir.

Türkiye'nin E7 ülkeler ile arasındaki dış ticaret rakamlarının artması, ülkenin PWC tarafından yapılan 2050 yılı için tahmini küresel ekonomi güç sıralamasındaki konumuna erişmesini kolaylaştıracağı gibi ülkeye ekonomik açıdan birçok fayda sağlayacaktır. Bu çerçevede 2018 yılları itibariyle gerçekleştirilen dış ticaret rakamı 64,263 milyar dolar olsa da E7 ülkeleri ile gerçekleştirilmesi gereken potansiyel ticaret hacminin daha yüksek olmasını beklemek yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda Türkiye'nin dış ticaret hacmini arttırmak için ekonomik büyüklük ölçütlerinden biri olan GSYİH oranının da arttırması gerekmektedir. Bu amaçla Türkiye, GSYİH oranlarını arttırmak için temel olarak üretim miktarını arttırabilir.

Türkiye'nin E7 ülkeleri ile gerçekleştirdiği dış ticaret kalemlerinde yer alan ürün gruplarına bakıldığında ülkenin genel olarak katma değerli ürünleri ithal ettiği görülmektedir. Bu ürünlerin yüksek maliyetli olması ve Türkiye'nin ihraç kaleminin genel olarak ithal kalemine göre değer açısından düşük maliyetli ürünlerin oluşturması ülkenin dış ticaret açığını arttırmaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin ekonomisi için arttırması gereken ürün miktarlarının içerisinde ham ve yarı mamul olan ürünlerin işlenmesi ve katma değerlerinin arttırılması ülkenin dış ticaret açığını azaltabileceği gibi GSYİH oranlarının yükselmesini de sağlayabilir.

Michaely (1977) ve Balassa (1978) gibi iktisatçılar ihracat ve büyüme arasındaki pozitif ilişkinin olduğu sonucunu vurgulamışlardır. Bu sebeple Türkiye'nin ihracatını arttırması ekonomik büyümesi açısından önem arz edebilir.

Bu çalışma belirli açıklayıcı parametreler ile kurulduğundan gelecekte bu alanda yapılan çalışmalar için birkaç öneride bulunmak yerinde olacaktır. Gelecekte yapılan çalışmalar; genişletilmiş Çekim Modelinde açıklayıcı parametreler arasında yer alan ekonomik bütünleşmelerin etkisi, tarifeler ve tarife dışı engeller, kolonyal geçmiş, siyasi rejimlerdeki benzerlik/ farklılık, teknolojik yakınlık/ uzaklığa ilişkin çeşitli değer ve rasyolar, altyapı donanımı, kültürel benzerlik, dışa açıklık oranı ve beşerî sermayeye ilişkin çeşitli rasyolar ile model kurarak Türkiye ve E7 ülkeleri arasındaki dış ticaret akışına etkilerini analiz edebilirler. Ayrıca Türkiye'nin gelişmiş ülkelere karşı oluşan G7 ülkeleri gerçekleştirdiği dış ticaret akışı Çekim Modeli ile analiz edilip bu araştırmanın verilerinden elde edilen sonuçlar ile karşılaştırılacağı bir araştırma ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- Aitken, N.D. (1973). “The Effect of the EEC and EFTA on European Trade: A Temporal Cross-Section Analysis”. *American Economic Association*, 63(5): 881-892.
- Anderson, J. E. (1979). “A Theoretical Foundation for the Gravity Equation”, *American Economic Review*, 69(1): 106–116.
- Anderson, J.E. (2010). “The Gravity Model”. *Annual Review of Economics, Annual Reviews*, 3(1): 133-160.
- Anderson J.E.ve Wincoop, E.(2003). “Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle”. Nber Working Paper Series, Paper No. 8079.
- Arıca, F.(2014). *Türkiye'nin Dış Ticaret Potansiyelinin Genişletilmiş Linder Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Bir Panel Data Analizi*. Doktora Tezi. Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Çanakkale.
- Aslund, A. (2007). *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Peterson Institute, Washington DC.
- Ata, S. (2012). “Türkiye'nin İhracat Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme”. *International Conference On Eurasian Economies*. 13 Ekim 2012, Kazakistan, 276-282.
- Balassa, B.(1978). “Exports and Economic Growth Further Evidence” . *Journal of Development Economics*, 5:181-189.
- Baldwin, R. E.(1994).“Towards an Integrated Europe”. Centre for Economic Policy Research, Londra.
- Baldwin, R. ve Taglioni, D. (2011). “Gravity Chains: Estimating Bilateral Trade Flows When Parts And Components Trade Is Important”. *National Bureau Of Economic Research, Working Paper* 16672.
- Baltagi, B, H.(2005). *Econometric Analysis of Panel Data, Third Edition*. John Wiley & Sons Inc., New Jersey.
- Baltagi, B.H., Egger,P. ve Pfaffermayr,M. (2003). “A Generalized Design For Bilateral Trade Flow Models”. *Economics Letters*, 80: 391–397.
- Batra, A. (2006). “India’s Global Trade Potential: The Gravity Model Approach”. *Global Economic Review*, 35(3): 327-361.
- Bayrak, M. ve Kanca, O.C. (2013). “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik Ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”. *Akademik Bakış Dergisi*, (35): 1-20.

- Bayraktutan, Y. (2003). “Bilgi Ve Uluslararası Ticaret Teorileri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2): 175-186.
- Baytar, R.A.(2012). “Türkiye Ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21): 403-424.
- BBVA Research (2019). *Brazil Economic Outlook* . BBVA, İspanya.
- Bebek, U. G. (2006). *An Assessment of the Impact of Customs Union on Turkish Bilateral Trade Flows with the EU: a Gravity Model Approach*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bergeijk ve Brakman (2010). *The Gravity Model of International Trade: Advances and Applications*. Cambridge University Press, Business & Economics.
- Bergstrand, J.H. (1985). “The Gravity Equation in International Trade:Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence”, *The Review of Economics and Statistics*, 67(3): 474-481.
- Bergstrand, J. H. (1989). “The Generalized Gravity Equation, Monopolistic Competition, and the Factor-Proportions Theory in International Trade” *Review of Economics and Statistics*, 71(1): 143–153.
- Black, B., Kraakman, R. ve Tarassova, A.(2000), “Russian Privatization and Corporate Governance: What Went Wrong?”. *Stanford Law Review*, 52(6): 1731-1808.
- Brun, J.F., Carrère, C., Guillaumont, P. ve De Melo,J.(2005). “Has Distance Died? Evidence from a Panel Gravity Model”. *The World Bank Economic Review*, doi:10.1093/wber/lhi004.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2005). “Poverty And Social Policy In Contemporary Turkey”. Boğaziçi University Social Policy Forum.
- Carrère, C.(2006). “Revisiting The Effects Of Regional Trade Agreements On Trade Flows With Proper Specification Of The Gravity Model”. *European Economic Review*, 50(2).
- Congressional Research Service (2019). *U.S.-Mexico Economic Relations: Trends, Issues, and Implications (Rapor No: RL32934)*. CRS. ABD.
- Country Watch (2016). *2016 Indonesia Review*. Country Watch. United States of America. (<http://www.countrywatch.com/Content/pdfs/reviews/B3L4Z6Z8.01c.pdf>)
- Çalık, Ü. (2011). “Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem)”. *Liberal Düşünce*, 16(64): 185-206.
- Çelikdemir, N.Ç., Onağ, A.O. ve Akpınar,Ö. (ed.)(2018). *Yerelden Globale Stratejik*

Araştırmalar. IJOPEC Publication Limited, London.

- Dağdemir, Ö., ve Küçükcalay, A. M. (1999). “Türkiye’de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları Ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3): 121–138.
- De Benedictis, L. ve Taglioni, D.(2011).The gravity model in international trade. In:De Benedictis, L.,Salvatici, L. (Eds.), *The Trade Impact of European Union Preferential Policies: An Analysis Through Gravity Models*. Springer, pp. 55–90 (Chapter 4).
- Deardorff, A.V.(1995). “Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?”, National Bureau of Economic Research (NBER) Working Papers, 5377: 7-31.
- Demiroğlu, Ö. (2019). “Çekim Modeli Uygulamasında Son Gelişmeler Ve Yapısal / Teorik Çekim Modeli”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35): 889-904.
- Deviren, N.V. (2004). “Yeni Dış Ticaret Teorileri”. *Mevzuat Dergisi*, 7(81).
- Devlet Planlama Teşkilatı (1998). *Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri*, DPT, Ankara.<http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/RusyaKriziveTurkiyeUzerineMuhtemelEtkileri.pdf>,
- Dinçer, G.(2013). “Dış Ticaret Kuramında Çekim Modeli”. *Ekonomik Yaklaşım*, 24(88): 1-34.
- Dinçer, G.(2013). *Dış Ticaret Kuramında Çekim Modeli: Türkiye-Ab Ticaretinin Analizi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dinh,T. B., Nguyen, V. D. ve Cuong, H. M. (2011). “Applying Gravity Model to Analyze Trade Activities of Vietnam”. *External Economics Review*. No:69.
- Dolu, A. ve Göksel, T. (2017). “NAFTA’nın Meksika Ekonomisi Üzerindeki Etkileri: Sentetik Kontrol Metot Yaklaşımı”. *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3): 915-926.
- Dumbaugh, K. ve Martin, F.M. (2009). *Understanding China’s Political System*. Congressional Research Service, CRS.R41007.
- Dünya Türk İş Konseyi (2011). *Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dünya Ticaret Örgütü’ne ÜyeliğininGetirdikleri*.DTİK.İstanbul.(http://www.dtik.org.tr/dc/editor/file/raporlar/to_bb-cinraporu.pdf erişim tarihi:23.04.2019).
- ECLAC (2004). “Ninth Session of The Regional Conference on Women in Latin America and The Caribbean” (ECLAC).
- Efendioğlu, B. K. (2011). *Türkiye ve Avrupa Birliği Arasındaki Gümrük Birliği’nin Türk Dış Ticareti Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Egger, P. (2002). "An Econometric View on the Estimation of Gravity Models and the Calculation of Trade Potentials". *The World Economy*, 25(2): 297-312.
- Eğilmez, M.(2015). *Kendime Yazılar*. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Eichengreen B. ve Irwin D. (ed.).(1998). *The Role of History in Bilateral Trade flows*, The University of Chicago Press, Chicago, London.
- Endoh,M.(1999). "Trade creation and trade diversion in the EEC, the LAFTA and the CMEA: 1960-1994". *Applied Economics*, 31(2): 207-216
- Ericson, R.E. (2002). "The Russian Economy: From Lenin to Putin" . *Columbia University Department of Economics Discussion Paper (No. 0102-07)*. New York.
- Ertuna, Ö. (2004). "1923'ten Bugüne Türkiye Ekonomisi ve 2023'e Doğru Hedefler".*Mufad Journal*,(21):6-17.
- Erkekoğlu, H. (2007). "Intra-Industry Trade Between Turkey and European Union". *The Third International Conference on Business, Management and Economics (ICMBE)*, cilt 3, İzmir, Türkiye, 13-17 Haziran 2007, s. 73-91.
- Estevadeordal A., Frantz B. ve Taylor A. M.(2002). "The Rise and Fall of World Trade, 1870-1939". NBER Working Paper, No. 9318, Cambridge Mass.: National Bureau of Economic Research.
- Federal Research Division (2008). "*Country Profile: Turkey*". FRD, ABD.
- Feenstra, R.C. (1998). "Integration of Trade and Disintegration of Production in the Global Economy." *Journal of Economic Perspectives*, 12 (4): 31-50.
- Fernandez, R.D.(2008). "Gravity, Distance, and Traffic Flows in Mexico", Working Paper No. 1023, Transport Studies Unit, Oxford University.
- Filippini, C. ve Molini V. (2003). "The Determinants Of East Asian Trade Flows: A Gravity Equation Approach". *Journal of Asian Economics*, 14.
- Frankel, J.A. (1997). *Regional Trading Blocs in the World Trading System*, Washington D.C: Institute For International Economics.
- Fratiani, M. (2007). *The Gravity Equation in International Trade* . Handbook of International Business, 2nd ed., Oxford University Press.
- Genç, M. (2011). *Bölgeselleşme Ve Bölgeselleşmenin Ticaret Akımları Üzerindeki Etkisinin Çekim Modeli İle Analizi*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- GLOBEFISH Research Programme, (2005). *Fishery Industry Profile Russia*. GLOBEFISH, 80: 1-70.
- Greene, W. H.(2012). *Econometric Analysis*, Seventh Edition, Prentice Hall, New Jersey.

- Greene, W. (2013). "Export Potential for U.S. Advanced Technology Goods to India Using a Gravity Model Approach". *U.S. International Trade Commission, Office Of Economics Working Paper*, No. 2013-03B.
- Gündal, B. (2015). "Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2): 55-69. <https://doi.org/10.18506/anemon.68680>.
- Hacıoğlu, U.ve Dinçer, H. (2013). "Evaluation of Conflict Hazard and Financial Risk in The E7 Economies' Capital Markets". *Proceedings of Rijeka Faculty of Economics: Journal of Economics and Business*, 31(1): 79-102.
- Hallakk, J.C. "A Product-Quality View of The Linder Hypothesis" *The Review of Economics and Statistics*, 92(3): 453-466.
- Hamnett, B. (1999). *The Concise History of Mexico*. Cambridge University Press, UK.
- Hansen, B. E. (2013). *Econometrics, Draft Graduate Textbook*, University of Wisconsin,(Erişim)<http://www.ssc.wisc.edu/~bhansen/econometrics/Econometrics.pdf>, 81-91.18.03.2020.
- Hsiao, C.(2003). *Analysis of panel data*, 2nd edn. *Econometric society monographs*, vol 34. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hsiao, C.(2007). *Panel Data Analysis – Advantages And Challenges*. *TEST* 16: 1–22.
- Hellvin, L. and Nilsson, L. (2000). *Trade Flows Between Trading Blocs: The Case of the EU's Trade with Asia and NAFTA*, Swedish Network for European Studies in Economics and Business, Discussion Paper.
- Helpman, E. ve Krugman, P. (1985). *Market Structure and Foreign Trade*, Cambridge: MIT Press.
- Helpman, E., Melitz, M. Ve Rubinstein, Y. (2008). "Estimating Trade Flows: Trading Partners And Trading Volumes". *National Bureau Of Economic Research, Working Paper* 12927.
- Hiç, Ö.(2017). "Ekonomik Sistemler ve Rejimler". *International Congress of Management Economy*. 20-21 Mayıs 2017, İstanbul, 124-136.
- Hong, P. (1999) "Import elasticities revisited" United Nations, DESA Discussion paper No.10
- Institute for Foreign Affairs and Trade (2018). *Economic Crisis in Brazil: Its Roots, Causes and Scenarios*. KKI Studies, Brazil.
- Işık, N. (2016). "Türkiye İle Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli İle Tahmini". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (17):151-174.

- İmga, O. (2004). “Endonezya’da Siyaset: Bağımsızlık Sonrası Dönemde Siyasi Yaşam Ve Kurumlar”. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, 115-129.
- İşcan, İ. H. ve Hatipoğlu, Y. (2010). “Rusya’nın Serbest Piyasa Anlayışı ve Küresel Kriz” *International Conference On Eurasian Economies*. 4-5 Kasım 2010, İstanbul, 28–33.
- Johansson, A. (2014). “Political Change and the Business Elite in Indonesia”. Stockholm School of Economics Asia Working Paper No. 34.
- Kanca, O.C. (2012). “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar” . *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19): 47-63.
- Kapkar, S. (2015). *Yükselen Ekonomiler Arasındaki Ticaret Hacminin Çekim Modeli İle Ekonometrik Analizi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Kaur, A. (2012). “Pattern of India's Foreign Trade in Pre & Post Reform Era: An Empirical Investigation”. *International Journal of Advancement in Research & Technology*, 1(5): 170-199.
- Keyman, E. F. ve İçduygu, A. (2005). “Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences”. Routledge, London.
- Kimura, F. ve Hyuun, H. L. (2000). “The Gravity Equation in International Trade in Services”. *The Kiel Institute*, 142(1), DOI: 10.1007/s10290-006-0058-8.
- Koçtürk, O. M., ve Gölalan, M. (2010). “1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45(2): 48–65.
- Koy, A., Sarıkovanlık, V., Akkaya, M., Yıldırım, H.H. ve Kantar, L. (2019). *Ekonometri Uygulamaları*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Lodovico, A., Lewis, W., Palmade, V. ve Sankhe, S. (2001). “India- From Emerging to Surging”. *The McKinsey Quarterly*, 4: 28-50.
- Lopez, C.P. (2015). *Econometric Models With Panel Data*, Create Space Independent Publishing Platform. ISBN-10: 9781507644997.
- Matyas, L. (1998). “The Gravity Model: Some Econometric Considerations”. *The World Economy*, 21(3), 397-401.
- Medina, F.L.(2010). “Cluster Policies in Two Emerging Economies: Mexico and China”. *Korea Review of International Studies*, 13(2): 4-27.
- Melitz, J. (2007). “North, South and Distance in the Gravity Model”. *European Economic Review*, (51):971-991.
- Migration Research Center At Koç University (2014). *Turkey: Country and Research Areas Report*. Mirekoc, İstanbul.

- Michaely, M.(1977). “Exports and Growth An Empirical Investigation”. *Journal of Development Economics*, 4:49-53.
- Nitsch, V.(2006). “Does the G7/G8 promote trade?”. *Economics Letters*, 94:136-140.
- OECD (2018). *Active With Brazil*. OECD, France.
- One World Nations Online (2018). *Republic of Turkey*, Nations Online.(<https://www.nationsonline.org/index.html>, erişim tarihi: 05.07.2019).
- Öz, S. (2007). “Küresel Rekabette Yeni Bir Güç Hindistan”. *TÜSİAD-Sabancı Üniveristesi Rekabet Formu (Yayın No: REF-TM 2007/09)*. TÜSİAD.İstanbul.
- Özsoylu, A.F. (2009). *Nasıl Başardılar? İrlanda-Çin-Hindistan*. Destek Yayınları, Ankara.
- Paas, T. (2000). “*The Gravity Approach for Modeling International Trade Patterns for Economies in Transition*”. *IAER*, 6(4):633-648.
- Paas, T. (2003). “Regional Integration and International Trade in the Context of EU Eastward Enlargement”. *Hamburgisches Welt-Wirtschafts-Archiv (HWWA) Hamburg Institute of International Economics*, Discussion Paper No.218: 1-30.
- Pauker, G.J. (1996). *Indonesia at Fifty*. Rand Corporation, Santa Monica.
- Pauker, G.J. (1996). “Indonesian Politics Under Suharto: Order Development and Pressure for Change”. *Elsevier Advanced Technology Publications*, 40(3)
- Pöyhönen, P. (1963). “A Tentative Model for the Volume of Trade between Countries”. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Bd. 90, 93-100.
- Price Waterhouse Coopers. (2008). *The World in 2050: Beyond The BRIC's A Broader Look At Emerging Market Growth Prospects*. PWC. Londra, Birleşik Krallık.
- Price Waterhouse Coopers. (2017). *The Long View How will the global economic order change by 2050*. PWC. Londra, Birleşik Krallık.
- Purtaş, F. (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. BRC Basım, Ankara.
- Rasoulinezhad, E. ve Seong, G. (2016). “A Panel Data Analysis of South Korea’s Trade with OPEC Member Countries: The Gravity Model Approach”. *Iran. Econ. Rev.*,20(2):203-224
- Ravenstein, E.G. (1885). “The Laws of Migration”. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2): 167-235.
- Roy, T. (2002). “Economic History and Modern India:Redefining the Link” . *Journal of Economic Perspectives*, 16(3): 109-130.
- Sakarya, A. (2015). “Türkiye’de Ekonomi Politikaları ve Ülke Mekânında Değişim (1980-2012)”. *Megaron*, 9(4):243-254.

- Samadder, S., Ghosh, K. ve Basu, T. (2012). "Scaling Analysis of Prime Stock Exchange Indices of the Emerging Seven (E7) Countries". *Int J Appl Comput Sci Math*, 2(1):12-22.
- Saray, M. O. ve Gökdemir, L. (2005). "Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları(1978-2005)". *Journal of Yaşar University*, 2(7), 661-686.
- Sarıgedik, İ. (2008). *1994 – 2001 Krizlerine Genel Bakış ve Kriz Yönetimi*. Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saygılı, F. ve Manavgat, G. "Linder Hipotezi: "Türkiye'nin Dış Ticareti için Ampirik Bir Analiz", *Ege Akademik Bakış*, 14(2): 261-270.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. Geliştirilmiş 3.Baskı, Nobel Yayın, İstanbul.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. Geliştirilmiş 3.Baskı, Nobel Yayın, İstanbul.
- Szenberg, M.(1992). *Eminent Economists: Their Life Philosophies*, Cambridge: Cambridge Universty Press.
- Schwarz, A. (1994). *A Nation in Waiting: Indonesia in the 1990s*. Westview Press, California University.
- Shirazi, Z.S., Sattar, A. ve Subhan, Q.A. (2019). "An Empirical Investigation Of Pakistan's Bilateral Trade With İndia And Sri Lanka: A Gravity Model Approach", *New Horizons*, 13(2): 133-142.
- Sorhun, E. (2013). "Türkiye'nin Eksik Dış Ticareti, Ticari Potansiyeli ve Yeni Fırsatlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1): 25-47
- Şimşek, M. (2005). "Çin Halk Cumhuriyeti nin Dünya Ticaret Örgütü ne(WTO) Üyeli inin Ekonomik Etkileri ve Çin in Gelece ine li kin Senaryolar". *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 12(2): 77-90.
- Tataoğlu, F.Y. (2018). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Taş, S. ve İspiroğlu, F.(2017). "Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Değerlendirme". *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2): 225-242.
- Tatlıcı, Ö. ve Kızıltan, A. (20119). "Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama", *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 287-299.
- T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, (2011). *Dış Ticaret Kavramları* (344MV0042). MEB. Ankara.
- Tecer, M. (2006). "Atatürk Döneminde (1923-1938) Ekonomik Örgütlenme". *Amme Dergisi*,

- 39(4): 75-116.
- Thursby, J.G. ve Thursby, M.C. (1987). "Bilateral Trade Flows, the Linder Hypothesis, and Exchange Risk". *The Review of Economics and Statistics*, 69(3): 488-495.
- Tinbergen, J., (1962). *Shaping the World Economy*, New York, The Twentieth Century Fund.
- Tirtosudarmo, R. (1997). "Economic Development, Migration, and Ethnic Conflict in Indonesia: A Preliminary Observ". *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 12(2): 293-328.
- Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İşadamları Derneği (2009). Brezilya Ülke Raporu. (<https://www.tetsiad.org/files/raporlar/brezilya.pdf>, erişim tarihi: 16.05.2019).
- United Nations (2017). *World Population Prospects The 2017 Revision*. United Nations. New Work.
- Überblick, E., "Wirtschaftssystem und wirtschaftliche Entwicklung in Indien". <https://www.bpb.de/internationales/asien/indien/44512/ueberblick-wirtschaft> (erişim tarihi: 10.05.2019).
- Üzümcü, A. ve Dikkaya, M. (2007). "Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA): Yeni Bölgeselleşme İçin Yeni Bir Umut". *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (10): 40-52.
- Van Bergejik, P. ve Brakman, S., (eds), (2010), *The Gravity Model in International Trade*, New York, Cambridge University Press.
- Villarreal, M.A. ve Fergusson, I.F. (2017). "The North American Free Trade Agreement (NAFTA)" *The Life and Death International Treaties*, 1-43.
- Yaffee, R.A. (2003). "A Primer for Panel Data Analysis". *Connect Information Technology at NYU*, Fall Edition, 1-11.
- Yaşar, H.N. (2011). *Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye İhracatının Çekim Modeli Uygulaması*. Yüksek lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yenigün, C. ve Duran, S. (2010). "Endonezya : Çatışmadan Demokrasiye (Indonesia : From Conflict to Endonezya" . *Çatışmadan Demokrasiye*, 2: 463-486.
- Yüksel, S. (2016). "Rusya Ekonomisinde Büyüme , İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkileri". *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(614): 43-57.
- Zarzoso, I.M., ve Lehmann, F.N. (2003). "Augmented Gravity Model: An Empirical Application To Mercosur-European Union Trade Flows". *Journal of Applied Economics*, 6(2): 291-316.
- Zipf, G.K. (1946). "The P1 P2 /D Hypothesis: On the Intercity Movement of Persons". *American Sociological Review*, 11(6): 677-686.

- Zürcher, E.J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wang, H. (2004). Social Change and Its Potential Impacts on Chinese Population Health. *Hygiea Internationalis*, 4(1): 109-151.
- World Bank (2019). Gross Domestic Product 2018. World Bank. ABD. <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>
- World Vision Australia (2010). Brazil Country Profile <https://www.worldvision.com.au/docs/default-source/school-resources/brazil-country-profile.pdf?sfvrsn=0> , (erişim tarihi: 18.05.2019).
- Walsh, K.(2006). “Trade in Services: Does Gravity Hold? A Gravity Model Approach to Estimating Barriers to Services Trade”, IIS Discussion Paper Series No. 183.
- Wall, H.J. (1999). “Using The Gravity Model To Estimate The Costs Of Protection”. Federal Reserve Bank of St. Louis.

WEB

- <https://www.pwc.com.tr/> (erişim tarihi:19.04.2019).
- <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/dogu-asya/cin-halk-cumhuriyeti/genel-bilgiler> (erişim tarihi:21.04.2019).
- <https://www.imf.org/en/Countries/CHN>, (erişim tarihi:21.04.2019).
- <https://www.nationsonline.org/oneworld/china.htm>, (erişim tarih: 21.04.2019).
- <http://no2.mofcom.gov.cn/article/aboutchina/geography/200903/20090306117654.shtml>, erişim tarihi:21.04.2019).
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/hindistan/ulke-profil/genel-bilgiler> (erişim tarihi: 08.05.2019).
- <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/genel-bilgiler> (erişim tarihi: 13.05.2019).
- <https://www.imf.org/en/Countries/RUS>,(erişim tarihi: 13.05.2019).
- <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-amerika/brezilya/genel-bilgiler>,(erişim tarihi: 16.05.2019).
- <https://www.imf.org/en/Countries/BRA>,(erişim tarihi:16.05.2019).
- <http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mfa>, (erişim tarihi:20.05.2019).
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-amerika/meksika/ulke-profil/genel-bilgiler> (erişim tarihi:15.06.2019).
- <https://www.imf.org/en/Countries/MEX> ,(erişim tarihi 14.06.2019).
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-amerika/meksika/ulke-profil/genel-ekonomik-durum>, erişim tarihi:24.06. 2019)

<https://www.imf.org/en/Countries/IDN>, (erişim tarihi: 24.06.2019).

<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-dogu-asya/endonezya/ulke-profil/genel-bilgiler>
(erişim tarihi:27.06.2019)

<https://www.imf.org/en/Countries/IDN>, (erişim tarihi: 26.06.2019).

<https://www.imf.org/en/Countries/TUR>, (erişim tarihi: 05.07.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı	Makber TEKİN
Doğum Yeri ve Tarihi	Muş/Bulanık-12.11.1995
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Rekabet Kurumu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi - Alanya İşletme Fakültesi Uluslararası Ticaret Bölümü
Yabancı Dil	İngilizce (iyi)
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi-Uluslararası Ticaret ve Finans ABD-Araştırma Görevlisi (2019-2020) Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Lojistik ABD –Araştırma Görevlisi (2020-)
E-posta	makbertekin@gmail.com